

Merja Anis

SOSIAALITYÖ JA MAAHANMUUTTAJAT

Lastensuojelun ammattilaisten ja
asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat

Väestöliitto

Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 47/2008

Väestöliitto

Väestöntutkimuslaitos

Kalevankatu 16 B, 1.krs.

PL 849, 00101 Helsinki

Puh. (09) 228 050, Fax (09) 6121211

pop.inst@vaestoliitto.fi

www.vaestoliitto.fi

ISBN 978-951-9450-95-7 (PDF)

ISBN 978-951-9450-94-0 (nid.)

ISSN 0357-4725

Helsinki 2008

KIITOKSET

Kiitän lämpimästi tutkimustyöni ohjaajia monipuolisesta ohjauksesta, neuvoista ja kannustuksesta. Suurimmat kiitokset osoitan Arja Jokiselle, joka on koko tutkimusprosessin ajan aina nopeasti paneutunut teksteihini kiinnostuneella, asiantuntevalla ja kannustavalla tavalla. Arjan ohjaus on syventänyt tutkimusmetodista ymmärrystäni ja vienyt työtäni tukevasti eteenpäin. Katja Forssénille osoitan suuret kiitokset rakentavista kommentteista sekä tärkeistä käytännön neuvoista ja tuesta, jotka varsinkin työni loppuvaiheissa edesauttoivat työni etenemistä ja valmistumista. Kiitokset myös työni alkuvaiheen ohjaajille Synnöve Karvinen-Niinikoskelle ja Pekka Saarniolle. Synnövelle erityiskiitos käytäntötutkimuksen merkityksen esillä pitämisestä. Pekkaa kiitän erityisesti rohkaisevasta ohjauksesta ja laaja-alaisen näkemyksen tuomisesta tutkimustyöhön.

Esitarkastajilleni Ismo Söderlingille ja Maritta Törröselle osoitan lämpimät kiitokset työni asiantuntevasta ja monipuolisesta arvioinnista ja kommentteista. Työn viimeistely on näiden kommenttien pohjalta tapahtunut sujuvasti.

Tutkimustyöni alkuvuosina osallistuin sosiaalipalveluiden ja sosiaalityön valtakunnalliseen tutkijakouluun, jonka ohjaajina toimivat eri vaiheissa Hannele Forsberg, Juha Hämäläinen, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Mikko Mäntysaari, Tarja Pösö ja Ilmari Rostila. Tutkijakoulutettavia ryhmässämme olivat Inkeri Eskonen, Johanna Hurtig, Suvi Keskinen, Johanna Kiili, Aino Kääriäinen, Kati Närhi ja Päivi Petrelius, jotka kaikki ovat saattaneet väitösprojektinsa onnistuneesti loppuun. Kiitos tutkijakoulun ohjaajille ja tutkijoille innostavista ja moninaisia näkökulmia avaavista keskusteluista.

Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitos oli näiden vuosien ajan työyhteisö, joka tarjosi keskustelemaan ympäristön tutkimustyölle. Kiitän Leo Nyqvistiä, Riitta Lehosta ja Heikki Suhosta lukuisista mielenkiintoisista keskusteluista sekä erinomaisesta yhteistyöstä laitoksen sosiaalityön tutkimuksessa ja opetuksessa. Kiitokset myös muille laitoksen opettajille ja tutkijoille jatkokoulutusseminaareissa ja kahvipöydissä käydyistä antoisista keskusteluista. Mieleen on jäänyt erityisesti Olli Kankaan opastava ja kannustava ote jatko-opiskelijoiden töiden kommentoinnissa.

Artikkelimuotoisen väitöskirjan etuna on, että hyvin monet asiantuntijat perehtyvät työn eri osiin artikkeleita kommentoidessaan. Artikkeleita koskevien refereerausuntojen myötä olen oppinut hyvin paljon tutkimuksesta ja kirjoittamisesta. Kiitos kaikille artikkeleitani kommentoineille suomalaisten ja kansainvälisten julkaisujen toimittajille ja refereeille näkemyksiäni avartaneista ja korvaamattomista opetuksista, joiden avulla olen saanut varmuutta kirjoittamiseen ja tekstien jäsentämiseen.

Maahanmuuttajiin ja monikulttuurisuusteemaan liittyvää monipuolista tieteellistä keskustelua on ollut mahdollisuus seurata ETMU –seuran, Rasmus-verkoston sekä useiden tutkimus- ja koulutuskontaktien kautta. Kiitokset antoisista keskusteluista kuuluvat lukuisille vuosien kuluessa tapaamilleni etnisten suhteiden tutkimuksesta kiinnostuneille yhteistyökumppaneille. Tutkimukseni alkuvaiheissa erityisesti Kathleen Valtonen ja Annika Forsander opastivat minua aihetta koskevan kirjallisuuden äärelle. Kiitos siitä. Eva-Britt Lönnbackille osoitan kiitokset keskusteluista, jotka ovat avartaneet näkemyksiäni maahanmuuttajista, sosiaalityöstä ja sosiaalityön kehittämisestä ruotsalaisessa yhteiskunnassa.

Lähdin tutkijaksi käytännön sosiaalityöstä Turun Varissuon sosiaalitoimistosta – ensin puoleksi vuodeksi Stakesin FinSocin arviointiprojektiin vuonna 1998 ja kohta sen jälkeen 2000-luvun vaihteessa väitöstyön pariin. Sosiaalitoimiston työyhteisö ja asiakkaat olivat alkusysäys tutkimusaiheittani koskevaan kiinnostukseen. Eri yhteistyökumppaneiden kanssa toteutettu lastensuojelun työmenetelmien kokeilu- ja kehittämistoiminta sekä erityisesti sosiaalityö maahanmuuttajien parissa Varissuolla oli ammatillisesti kasvattavaa ja innostavaa. Lämmin kiitos kaikille työtovereilleni, yhteistyökumppaneilleni ja asiakkailleni Turun sosiaalikeskuksessa.

Tutkimusprosessin loppuvaiheiden ajan vuodesta 2003 alkaen olen työskennellyt Varsinais-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksessa. Tässä työssäni sekä lastensuojelun että maahanmuuttajatyön kehittäminen ovat olleet keskiössä. Osaamiskeskus on ollut erinomainen näköalapaikka sosiaalityön ajankohtaiseen tilanteeseen ja kehittämishaasteisiin. Kiitokset osaamiskeskuksen toiminnassa eri aikoina mukana olleille työntekijöille ja yhteistyökumppaneille kehittävästä ja inspiroivasta työympäristöstä, josta olen saanut potkua tutkimustyönkin loppuun saattamiselle. Maahanmuuttajososiaalityötä koskevan tutkimuksen ja koulutuksen tarve on osoittautunut hyvin ilmeiseksi, ja tutkimustyöni tuloksia on käytetty koulutusmateriaalina eri puolella Suomea. Tietoisuus aiheen ajankohtaisuudesta on oivasti kannustanut oman väitöstyöni edistymistä. Erilaisissa koulutustilaisuuksissa käydyt keskustelut ovat myös rikastuttaneet tutkimuksessani esiin tulleita näkökulmia.

Tutkimustyöni rahoituksesta kiitän Sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden valtakunnallista tutkijakoulua, Huoltaja-säätiötä ja Kunnallisanalan kehittämissäätiötä. Viimeksi mainitun ansiosta saatoin ottaa tutkimusvapaata kiireisestä osaamiskeskustyöstä ja viedä tutkimukseni loppuun.

Kiitän myös tutkimukseeni aineistonkeräysvaiheessa vuosina 2000-2003 osallistuneita lastensuojelun työntekijöitä ja asiakkaita, jotka tekivät mahdolliseksi tutkimuksen toteuttamisen.

Äitiäni Raija Loposta kiitän aina saatavilla olevasta pyyteettömästä tuesta ja elämän eväistä, joista olen saanut sitkeyttä ja vahvuutta tämänkin projektin läpiviemiseen. Puolisolleni Adam Anikselle osoitan lämpimät kiitokset tutkimusprosessissa mukana elämisestä ja avusta englanninkielisten tekstien editoinnissa. Adamille, Nadjalle ja Alexille suuret kiitokset rakastavasta kodista, arjen jakamisesta ja elämänilosta.

Turussa Lapsen oikeuksien päivänä 20.11.2007

Merja Anis

TIIVISTELMÄT

Merja Anis: Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Lastensuojelun ammattilaisten ja asiakkaiden vuorovaikutus ja tulkinnat.

Tutkimuksen tavoitteena oli tuottaa tietoa siitä, mitä maahanmuuttajia koskevat erityiskysymykset suomalaisessa lastensuojelun sosiaalityössä ovat ja miten näitä kysymyksiä lastensuojelussa käsitellään. Teoreettismetodologisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi. Etnisten suhteiden tutkimusperinteessä työ paikantuu keskusteluun, jossa kulttuuri ja etnisyys nähdään sosiaalisesti rakentuvina ja muuntuvina. Analyysissä sovelletaan diskurssianalyttistä metodologiaa. Tutkimus rakentuu yhteenveto-osiesta ja neljästä artikkelista.

Maahanmuuttajasosiaalityötä ja lastensuojelua tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden, muiden ammattilaisten ja asiakkaiden kielenkäytön kautta. Aineisto koostuu 11 lastensuojelun asiakaskeskustelusta ja niiden jälkeen keskustelun osapuolille tehdyistä haastatteluista, joita on yhteensä 35. Tutkimuksessa analysoidaan seuraavia kysymyksiä: Miten sosiaalityöntekijät tulkitsevat maahanmuuttajasosiaalityön erityisyyttä oman ammatillisen tehtävänsä näkökulmasta? Minkälaisia ominaisuuksia sosiaalityöntekijät rakentavat maahanmuuttaja-asiakkaille? Miten lastensuojelun keskusteluissa puhutaan monikulttuurisuuteen liittyvistä teemoista, kuten erilaisuudesta ja samanlaisuudesta sekä kulttuuri- ja rasismikysymyksistä? Miten maahanmuuttajalasten ja -nuorten osallisuus lastensuojelun asiakaskeskusteluissa rakentuu aikuisten ja lasten itsensä tuottamana? Mitä ja miten maahanmuuttajalapsen ja -nuoret puhuvat kokemuksistaan lastensuojelussa ja suomalaisessa yhteiskunnassa?

Maahanmuuttajien erityiskysymyksiä ovat kieleen, kulttuuriin ja valtayhteiskunnan toimintaan liittyvät ymmärtämistä vaikeudet, kokemukset arkipäivän rasismista sekä perheen ja yhteisön merkittävä, osin ristiriitainen rooli. Lapsilla ja nuorilla kulttuuri on muuntuvaa ja jatkuvien neuvottelujen kohteena. Aineiston lastensuojelutilanteiden taustalla on usein kouluympäristöön liittyviä vaikeuksia. Haastatteluissa lapset kertovat kokemuksistaan ja toimijuudestaan perheeseen, yhteisöön ja kouluun paikantuvissa tilanteissa. Asiakaskeskusteluissa lasten puhuja-asema on usein heikko, jos aikuiset eivät aktiivisesti vahvista sitä. Jotkut lapset ottavat itse vahvan puhuja-aseman.

Asiakaskeskusteluissa maahanmuuttajien erityiskysymyksistä puhutaan harvoin eksplisiittisesti. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät enemmän tai vähemmän tietoisesti paikantavat maahanmuuttajasosiaalityötä vieraannuttavaan, sopeuttavaan, tasa-arvoistavaan, kulttuuritietoiseen, rasismitietoiseen ja osallistavaan kehykseen. Kehykset nostavat sosiaalityön tavoitteista, menetelmistä ja asiakkaasta keskeisiksi erilaisia asioita. Tulkinnat ovat muuntuvia, vaikka osoittavat myös tiettyä säännönmukaisuutta. Kulttuuri on keskeinen käsite erilaisuuden ja samanlaisuuden ymmärtämiseksi. Sekä työntekijät että asiakkaat perustelevat toivottavia elämäntapoja "omalla kulttuurillaan" ja selittävät ongelmia "erilaisella kulttuurilla". Kulttuurin käsitettä voidaan myös käyttää työvälineenä asiakaskeskusteluissa avattaessa asiakkaan omaa näkökulmaa korostavaa dialogia.

Perheen ja kulttuurisen yhteisön merkitys on tärkeää arvioida lapsen ja nuoren hyvinvoinnin ja kulttuurisen identiteetin kehittymisen näkökulmasta. Sosiaalityöntekijöillä on merkittävä välittäjän rooli yhtäältä valtayhteiskunnan ja maahanmuuttaja-asiakkaiden, toisaalta vanhempien, yhteisöjen sekä lasten ja nuorten välillä. Lastensuojelussa haasteena on arkipäivän rasismien tiedostaminen sekä siihen pureutuvien työmenetelmien kehittäminen.

Avainsanat: maahanmuuttajat, maahanmuuttajalapset, sosiaalityö, monikulttuurinen sosiaalityö, kulttuurienvälinen sosiaalityö, lastensuojelu, lasten hyvinvointi, arkipäivän rasismi, vuorovaikutus, diskurssi

Merja Anis: Socialt arbete och invandrare. Tolkningar och interaktion mellan yrkesverksamma och klienter inom barnskyddet.

Undersökningens mål var att öka insikten om de speciella frågor som rör invandrarklienter i det finska barnskyddsarbetet: Vilka speciella frågor finns och hur behandlas dessa frågor i praktiken? Social konstruktionism utgör den teoretiska och metodologiska referensramen. Inom forskningstraditionen för etniska relationer kan studien placeras i den diskussion där kultur och etnicitet ses som föränderliga och socialt konstruerade begrepp. Diskursanalys har använts i analysen. Studien består av en sammanfattning och fyra artiklar.

Socialt arbete och barnskydd granskades genom språket som används av socialarbetare, andra yrkesverksamma och klienter. Materialet i studien utgörs av 11 möten och 35 intervjuer, vilka genomfördes efter mötena med olika parter i diskussionerna. Följande frågor analyseras i undersökningen: Hur tolkar socialarbetarna arbetet med invandrare och hur ser de sin yrkesroll i det här arbetet? Vilka egenskaper förmedlar socialarbetarna till invandrarklienter? Hur behandlas mångkulturella frågor, såsom olikheter och likheter eller frågor som rör kultur och rasism, i diskussioner om barnskydd? Hur utformas barns och ungas delaktighet i möten av vuxna och barnen själva? På vilket sätt talar invandrabarn och unga om sina erfarenheter av barnskydd och det finska samhället och vad tar de upp?

De speciella frågor som rör invandrare inom barnskydd och socialt arbete hänger samman med svårigheter att förstå språket, kulturen och hur det finska samhället fungerar, liksom erfarenheter av vardagsrasism samt familjens och den etniska gemenskapens viktiga och delvis motsägelsefulla roll. Kulturen i barnens och de ungas liv förändras och är föremål för ständiga diskussioner. I studiematerialet är barnskyddsfrågorna oftast förknippade med skolmiljön. I intervjuerna berättar barnen om sina erfarenheter och sin delaktighet i situationer inom familjen, den sociala omgivningen och skolan. I mötena är barnens ställning som talare ofta svag om vuxna inte aktivt stärker den. Några barn tar själva en stark ställning som talare.

I de möten som ingick i studiematerialet diskuteras sällan uttryckligen invandrarnas speciella frågor. I intervjuerna placerar socialarbetarna – på ett mer eller mindre medvetet sätt – socialt arbete med invandrare i olika ramar, såsom alienation, anpassning, jämställdhet, kulturell medvetenhet, medvetenhet om rasism och ökad delaktighet. Inom olika ramar betonas olika sidor av det sociala arbetets mål, metoder och klienter. Tolkningarna förändras, även om de också visar en viss regelmässighet. Kultur är ett centralt begrepp när det gäller att förstå olikheter och likheter mellan människor. Både yrkesverksamma och klienter definierar ”den egna kulturen” som önskliga levnadsförhållanden och förklarar svårigheter med ”den annorlunda kulturen”. Kulturbegreppet kan också användas som arbetsmetod när man vill skapa en dialog som betonar klientens egen synvinkel.

Det är viktigt att uppskatta familjens och den kulturella gemenskapens betydelse för barnens och ungdomarnas välbefinnande och utveckling av kulturella identitet. Socialarbetarna har en viktig roll som medlare mellan majoritetssamhället och invandrarklienter liksom mellan föräldrar, den etniska gemenskapen och barn och unga. Utmaningen för barnskyddsarbetare är att bli medvetna om vardagsrasism och att utveckla antirasistiska arbetsmetoder.

Nyckelord: Invandrare, invandrabarn, socialt arbete, mångkulturellt socialt arbete, tvärkulturellt socialt arbete, barnskydd, barns välfärd, vardagsrasism, interaktion, diskurs.

Merja Anis: Social work and immigrants. Interaction and interpretations of child protection professionals and clients.

The aim of this study was to produce information on the special issues concerning immigrant children and adolescents in Finnish child protection social work, as well as the ways these issues are handled in child protection work. The theoretical and methodological frame of reference is social constructionism. In the research tradition of ethnic relations, this study is embedded in the discussion where culture and ethnicity are seen as socially constructed and changing. The methodology of discourse analysis is applied in the analysis. The study consists of a summary and four articles.

Child protection social work with immigrants is studied by analysing the language use of social workers, other professionals and clients. The material consists of 11 conversations in social work encounters and 35 interviews conducted after the conversations. The focus of the analyses is on the following research questions: How do social workers interpret the special issues and their professional roles in social work with immigrant clients? What kind of qualities do social workers construct to immigrant clients? How are multicultural issues, such as difference and similarity or culture and racism, discussed in child protection encounters? In what ways is the involvement of immigrant children and adolescents constructed in child protection conversations by the adults and the children themselves? What and how do immigrant children and adolescents talk about their experiences in child protection services and in Finnish society?

The special issues concerning immigrant clients are connected to the understanding of the language, culture and functioning of Finnish society, to the experiences of everyday racism as well as to the important – and partly contradictory – roles of the family and ethnic community. Culture is changing in the lives of immigrant children and adolescents and it is continuously a topic of negotiations. The child protection issues discussed in this study are often connected to the school environment. In the interviews, children discuss their experiences and involvement in situations that are located in the family, community and school. The speaker status of children in child protection conversations is usually weak, unless adults actively strengthen it. Some children actively build a strong speaker status in the conversations.

The special issues of immigrant clients are seldom explicitly discussed in the conversations. In the interviews, social workers – more or less consciously – place social work with immigrant clients in different frames, such as those of alienation, acclimatization, equality, cultural awareness, racism awareness and empowering. Each frame emphasises different aspects of the aims, methods and the clients of social work. The interpretations are not stable, even though they show some regularity. Culture is a central concept in understanding differences and similarities between people. Both the workers and the clients justify desirable ways of living with "their own culture" and explain problems with "the different culture". The concept of culture can also be used as a working method in creating dialogue that emphasizes the client's own perspective.

In social work, it is important to assess the meaning of the family and ethnic community from the point of view of the welfare and the cultural identity of the children and

adolescents. Social workers have an important role as mediators between the majority society and the immigrant clients, as well as between parents, ethnic communities and immigrant children. The challenge for child protection workers is to become conscious of everyday racism and to develop anti-racist working methods.

Key words: immigrants, immigrant children, social work, multicultural social work, cross-cultural social work, child protection, child welfare, everyday racism, interaction, discourse.

SISÄLLYSLUETTELO

KIITOKSET

TIIVISTELMÄT

SISÄLLYS

LUETTELO ALKUPERÄISJULKAISUISTA

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	13
1.1. Tutkimustarve ja tutkimuskysymykset	13
1.2. Yhteenvedon rakenne ja tavoitteet	16
2. TEOREETTISET JA KÄSITTEELLISET PAIKANNUKSET	19
2.1. Kulttuurista monikulttuuriseen	19
2.2. Sosiaalityö ja lastensuojelu	26
3. KATSAUS KIRJALLISUUTEEN	35
3.1. Näkökulman valinta	35
3.2. Sosiaalityö ja maahanmuuttajat	38
3.3. Lastensuojelu ja maahanmuuttajalapsen	46
4. AINEISTOT JA TUTKIMUSETIIKKA	51
4.1. Aineistot ja niiden tuottaminen	51
4.2. Tutkimuksen etiikka ja luotettavuus sekä tutkijan positio	58
4.3. Tulkkaukseen ja ymmärtämiseen liittyvät kysymykset	65
5. METODOLOGISET PAIKANNUKSET	68
5.1. Tutkimusmetodologia ja analyysin rakentuminen	68
5.2. Tutkimuskysymysten käsittely artikkeleissa	81
6. KESKEISET TULOKSET	85
6.1. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnat maahanmuuttajasosiaalityöstä	85
6.2. Sosiaalityöntekijöiden asiakkaille tuottamat identiteetit	88
6.3. Monikulttuurisuuteen liittyvät sisällöt ja puhettavat asiakaskeskusteluissa	92
6.4. Lasten osallisuus asiakaskeskusteluissa	95
6.5. Maahanmuuttajalasten ja -nuorten kertomat kokemukset ja	96
lastensuojelun haasteet	
7. LOPUKSI	99
7.1. Monikulttuurisuus ja lastensuojelun sosiaalityö	99
7.2. Loppusanat	102
KIRJALLISUUS	104
LIITTEET	117

LUETTELO ALKUPERÄISJULKAISUISTA

1. Anis, Merja (2005) Monikulttuurisuus sosiaalityön haasteena. Teoksessa Timo Kopomaa & Tero Meltti (toim.) Kaupunkisosaalityötä paikantamassa. Helsinki: Yliopistopaino Kustannus, 61-79. (AVAUSARTIKKELI)

2. Anis, Merja (2005) Talking about culture in social work encounters. Immigrant families and child welfare in Finland. European Journal of Social Work 8(1), 3-19. (KULTTUURIARTIKKELI)
<http://www.informaworld.com>

3. Anis, Merja (2006) Lastensuojelun ammattilaisten tulkintoja maahanmuuttajasosiaalityöstä. Janus 14 (2), 109-126. (SOSIAALITYÖNTEKIJÄARTIKKELI)
<http://www.sosiaalipoliittinenyhdistys.fi/janus>

4. Anis, Merja (2006) Maahanmuuttajalapset ja -nuoret lastensuojelun asiakkaina. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 69-96. (LAPSIARTIKKELI)

Koko väitöskirja painettuna versiona artikkeleineen on julkaistu Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarjassa (D 47/2008, ISBN 978-951-9450-94-0)

1. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1.1. Tutkimustarve ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni lähtökohtana on omasta käytännön sosiaalityön kokemuksestani virinnyt tarve etsiä ja tuottaa tietoa maahanmuuttaja-asiakkaista lastensuojelun sosiaalityössä, tähän työalueeseen liittyvistä erityiskysymyksistä, sosiaalityöntekijöiden työkäytännöistä ja tulkinnoista sekä asiakkaiden kokemuksista. Maahanmuuttajista lastensuojelun ja sosiaalityön asiakkaina on hyvin vähän tutkimustietoa. Tutkimukseni tavoitteena onkin tuoda suomalaiseen sosiaalityön tutkimukseen vahvemmin monikulttuurisuuteen ja maahanmuuttajiin liittyviä teemoja. Intressini ovat sekä tutkimuksen että käytäntöjen kehittämiseen tähtäviä.

Tutkimukseni koskee ensisijassa sosiaalityötä maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa. Kontekstina on lastensuojelu, mutta useimmat tarkastellut kysymykset koskettavat sosiaalityötä laajemmin. Lastensuojelutapaamisissa nauhoitetun keskusteluaineiston sekä tapaamisiin osallistuneiden ammattilaisten ja asiakkaiden haastattelujen kautta on muotoutunut kuva sosiaalityöhön ja lastensuojeluun liittyvistä kysymyksistä. Monet näistä kysymyksistä ovat erilaisille asiakkaille yhteisiä ja yleisiä riippumatta siitä ovatko he maahanmuuttajia vai syntyperäisiä suomalaisia. Olen kuitenkin pyrkinyt tarkentamaan kuvaa nimenomaan maahanmuuttajille erityisiin kysymyksiin.

Maahanmuuttajien määrä Suomessa on kasvanut 1990-luvulta lähtien, jolloin humanitaarinen maahanmuutto yleistyi. 1980-luvun lopulla ulkomaan kansalaisten määrä oli vain hieman yli 20 000 henkilöä. Vuonna 2006 Suomessa oli jo yli 120 000 ulkomaan kansalaista, mikä on 2,3 % väestöstä. (Tilastokeskus 2007d.) Muita kuin suomen- tai ruotsinkieltä äidinkielenään puhuvia oli Suomessa vuonna 1990 noin puoli prosenttia väestöstä ja vuoden 2006 lopussa kolme prosenttia. Ulkomailla syntyneitä asukkaita oli 3,6 prosenttia väestöstä. (Tilastokeskus 2007c.) Hallituksen maahanmuuttopoliittisen ohjelman (2006) tavoitteena on aktiivisesti edistää myös työperusteista maahanmuuttoa.

Maahanmuuttajien ikärakenne on selvästi nuorempi kuin kantaväestön. Vuonna 2006 vieraskielisistä yli neljännes oli alle 20-vuotiaita ja lähes viidennes alle 15-vuotiaita. (Tilastokeskus 2007b.) Suomi on ottanut vastaan paljon perheellisiä pakolaisryhmiä, ja lasten määrä on kasvanut myös perheenyhdistämisten kautta (Söderling 2005, 17). Noin puolet maahanmuuttajista asuu pääkaupunkiseudulla ja valtaosa suurilla kaupunkialueilla (Tilastokeskus 2007b). Monet maahan muuttaneista ovat saaneet Suomen kansalaisuuden.

Samalla kun maahanmuutto yleistyy, myös maahanmuuttajien osuus sosiaalityön ja lastensuojelun asiakkaista lisääntyy. Eri maissa tehdyt tutkimukset (ks. kappale 3) osoittavat, että maahanmuuttajien ja etnisten vähemmistöjen osuus lastensuojelun asiakkaista on keskimäärin valtaväestöä suurempi. Sosiaalityön näkökulmasta tämä merkitsee tarvetta tarkastella ilmiötä tarkemmin sekä kehittää valmiuksia kohdata erikielisiä ja erilaisista kulttuurisista ja sosiaalisista olosuhteista tulevia asiakkaita. Sosiaalityön toimintaympäristössä maahanmuutto merkitsee tarvetta tiedostaa uudenlaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä, joita syntyy erilaisten ihmisten kohtaamisissa.

Sosiaalityön tutkimuksessa kulttuurinen monimuotoisuus ja keskustelu etnisyydestä on tähän mennessä saanut varsin vähäistä huomiota. Lena Dominelli, Walter Lorenz ja Haluk Soydan (2001) tulkitsevat, että syynä keskustelun vähäisyyteen on sosiaalityöprofession vahva kytkentä kansallisvaltion rakenteisiin ja universalismin periaatteeseen, joissa korostuu kansalaisten homogeenisuus ja pyrkimys kaikkien tasa-arvoiseen kohteluun. Näkemystä erojen huomioimisesta on ollut vaikea sovittaa vahvaan tasa-arvodiskurssiin. Nykyisin eletään kuitenkin hyvin monimuotoisessa ympäristössä, jossa sosiaalityön yleisasiantuntijuus ei aina ole riittävää. Erilaisia asiakkaita ja ongelmia kohdattaessa tarvitaan kohdittaista ja erityistä osaamista. Sosiaalityöntekijöiden on kyettävä kehittämään asiantuntijuuttaan erilaisiin kulttuureihin, alakulttuureihin ja vaihteleviin elämäntapoihin jakautuvassa todellisuudessa. (Mutka 1998, 178-179; Juhila 2006, 48.) Monikulttuurisuuteen liittyvät keskustelut ovat jossain määrin erilaisia riippuen sosiaalityön toimintaympäristöstä. Maahanmuuttajiin ja kulttuuriseen moninaisuuteen liittyvät ilmiöt leimaavat vahvimmin kaupungeissa tehtävää sosiaalityötä. Tutkimukseni paikantuukin kaupunkisosiaalityön kontekstiin.

Jokaisella aikakaudella sosiaalityön asiantuntijuus on määritelty ajankohdan omiin lähtökohtiin ja itseymmärrykseen perustuen. Sosiaalityön tieteellistymisen rinnalla on tiedostettu ammattilaisten hiljaisen kokemuksellisen tiedon ja sen dokumentoinnin tärkeys (Satka 1995; Mutka 1998). Vaikka kehittämishankkeita työikäntöjen monipuolistamiseksi ja systematisoimiseksi on viime vuosina ollut runsaasti¹, jokainen sosiaalityöntekijä joutuu myös itse määrittelemään suhteensa ammattiinsa ja käymään läpi erilaisia kehitymis- ja oppimisprosesseja muuttuvassa toimintaympäristössä. Lait ja ohjeistukset kulkevat usein käytännöissä kohdatun muutoksen jäljessä. Monet sosiaalityöntekijät kohtaavat kulttuurisen monimuotoisuuden arjen työssään ilman monikulttuurisuuskoulutuksen tarjoamia teoreettisia jäsennyksiä tai tutkittua tietoa.

¹Kansallisessa sosiaalialan kehittämishankkeessa (Sosiaalialan kehittämishanke 2004-2007) on laadittu Lastensuojelun kehittämissuunnitelma (2006), joka tulee ohjeistamaan kuntien lastensuojelutyötä. Myös uusi lastensuojelulaki (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417) sisältää lastensuojelutyön suunnitelmallisuuden, lasten osallisuuden ja työikäntöjen kehittämisen edistämisen tähtääviä säännöksiä. Uuteen lakiin sisältyy myös yleisperiaate lapsen kulttuurisen, kielellisen ja uskonnollisen taustan huomioimisesta työskentelyssä.

Uudenlaisia ilmiöitä kohdatessaan sosiaalityöntekijät voivat hakea ratkaisuja, tietoa ja välineitä esimerkiksi kulttuurien tuntemuksesta, erilaisista työmenetelmistä tai arvoista ja ideologioista. Jotkut saavat varmuuden tunnetta pitäytymällä totuttuihin työskentelytapoihin. Tutkimukseni tuo näkyväksi näitä erilaisia tapoja tulkita ja kohdata maahanmuuttajia asiakkaina ja heidän kanssaan tehtävää sosiaalityötä.

Maahanmuuttajien asiakkuus lastensuojelussa tuo mukanaan ilmiöitä, joita on tarkasteltava myös lapsen etuun liittyvistä arvolähtökohdista käsin. Arvokysymykset liittyvät keskusteluun kulttuurisesta dominaatiosta ja kulttuurirelativismista - minkälaista erilaisuutta yhteiskunta on valmis hyväksymään ilman, että siihen tulee sosiaalityön kontrollikeinoin puuttua. Ajankohtainen kysymys on, onko lastensuojelun sosiaalityöllä keinoja ja välineitä ammatillisesti arvioida lapsen etua tai lapselle koituvaa haittaa kulttuurisesti ja sosiaalisesti vaihtelevissa asiakastilanteissa.

Lastensuojelutyö on siinä mielessä erityinen ammatillinen konteksti, että käsitykset lapsista, lapsuudesta, vanhemmuudesta sekä yhteiskunnan oikeudesta puuttua lasten tilanteisiin lapsen edun nimissä vaihtelevat eri maissa. Pohjoismaisessa ajattelussa lapsi nähdään yhä vahvemmin itsenäisenä toimijana, jonka näkökulma tulee erottaa vanhempien ja perheen näkökulmasta. Maissa, joista humanitaarinen maahanmuutto suurelta osin Suomeen suuntautuu, vallitsee pääosin yhteisöllisempi kulttuuri, jossa lapsen paikka on vahvasti osana perhettä ja sukua (ks. esim. Almqvist & Broberg 2000; Moallin 2005). Länsimaisen tieteellisen lapsuuskäsityksen varsin uusi vaihe, jossa lapsi nähdään itsenäisenä, omia oikeuksia omaavana subjektina, kohtaa maahanmuuton seurauksena yhteisöllisten kulttuurien perhe- ja sukuyhteisyyttä korostavan elämäntavan. Elämäntapojen ja arvojen törmäys vaikuttaa vahvimmin juuri lapsiin ja nuoriin, jotka elävät jatkuvassa muuttumisen ja oppimisen vaiheessa.

Lastensuojelukontekstiin liittyy vahvasti myös keskustelu lapsilähtöisyydestä ja lapsen osallisuudesta. Lainsäädännön perusteella lasten ja nuorten pitää voida osallistua asioidensa arviointiin, käsittelyyn ja päätöksentekoon. Lasten osallisuuden tarkasteleminen on yksi tutkimukseni teemoista. Tämä teema näyttäytyy analyysissä enemmän lapsi- kuin maahanmuuttajaerityisenä.

Tutkimukseni maahanmuuttajista ja lastensuojelusta paikantuu teema-alueelle, jossa ei suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ole selkeää kiinnekohtaa. Tarkasteluni fokuoittuu niihin tilanteisiin ja kysymyksiin, jotka määrittävät maahanmuuttajille ja lastensuojelun työntekijöille erityisiksi. Maahanmuuttajaerityiset teemat kiinnittyvät myös etnisten suhteiden tutkimustraditioon ja -keskusteluihin. Tällaisia teemoja ovat kulttuuriin eroihin, kulttuuriseen valtaan, identiteettiin ja rasismiin liittyvät kysymykset.

Tutkimukseni tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, mitä maahanmuuttajia koskevat erityiskysymykset suomalaisessa lastensuojelussa ovat ja miten näitä erityiskysymyksiä lastensuojelussa käsitellään. Tarkastelen maahanmuuttajasosiaalityön ja lastensuojelun todellisuuden rakentumista sosiaalityöntekijöiden, muiden ammattilaisten ja asiakkaiden kielenkäytön ja muun toiminnan kautta. Tuon näkyväksi erilaisia maahanmuuttajasosiaalityön ja -lastensuojelun keskusteluisältöjä sekä tässä työssä esiintyviä erilaisia puhe- ja vuorovaikutustapoja. Peruskysymyksenä on, miten erityisyys joko tuotetaan tai ei tuoteta toimijoiden puheessa. Haen tutkimuksessani vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Miten sosiaalityöntekijät tulkitsevat maahanmuuttajasosiaalityön erityisyyttä oman ammatillisen tehtävänsä näkökulmasta?
2. Minkälaisia ominaisuuksia sosiaalityöntekijät puheessaan rakentavat maahanmuuttaja-asiakkaille?
3. Mitä ja miten lastensuojelun keskusteluissa puhutaan monikulttuurisuuteen liittyvistä teemoista, kuten erilaisuudesta ja samanlaisuudesta sekä kulttuuri- ja rasismikysymyksistä?
4. Miten maahanmuuttajalasten ja -nuorten osallisuus lastensuojelun asiakas-keskusteluissa rakentuu aikuisten ja lasten itsensä tuottamana?
5. Mitä ja miten maahanmuuttajalapsen ja -nuoren puhuvat kokemuksistaan lastensuojelussa ja suomalaisessa yhteiskunnassa?

Tutkimukseni teoreettisena ja metodologisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi. Etnisten suhteiden tutkimusperinteessä paikannan tarkastelutapani sellaiseen keskusteluun, jossa kulttuuri ja etnisuus nähdään sosiaalisesti rakentuvina ja muuntuvinä. Sovellan väljästi diskurssianalyttistä metodologiaa. Tutkimus rakentuu yhteenveto-osioista ja kirjan lopussa olevista, artikkeleina julkaistuista pienoistutkimuksista.

1.2. Yhteenvedon rakenne ja tavoitteet

Artikkeliväitöskirjan yhteenvedon tarkoituksena on kytkeä artikkelit tutkimuksen teoreettiseen, metodologiseen ja sisällölliseen kokonaisuuteen sekä kuvata ja analysoida tutkimusprosessin vaiheita ja valintoja. Yhteenvedo sisältää myös tutkimuksen keskeiset tulokset.

Yhteenvedo alkaa etnisten suhteiden tutkimustraditioon sekä sosiaalityöhön ja lastensuojeluun kytkeytyvien teoreettisten näkökulmien ja käsitteiden tarkastelulla sekä oman tutkimukseni viitekehyksen hahmottelulla näillä tutkimuksen alueilla. Kappaleessa kolme paikannan omaa tutkimustani ja luon sille kontekstia esittelemällä sosiaalityön monikulttuurisuusteemaan keskeisesti liittyvää kirjallisuutta ja aikaisempaa tutkimusta. Tavoitteena on luoda yleiskatsaus kansainväliseen, pohjoismaiseen ja suomalaiseen

keskusteluun sosiaalityöstä ja maahanmuuttajista sekä fokusoida tiettyihin pohjoismaisiin ja suomalaisiin lastensuojelua ja maahanmuuttajia käsitteleviin tutkimuksiin, jotka ovat temaattisesti lähimpänä omaa tutkimustani ja jotka on toteutettu erilaisin tutkimusasetelmin.

Neljännessä kappaleessa kuvaan tutkimusaineistoni ja aineistonkeräysprosessin sekä pohdin tutkimusetiikkaan ja tutkimuksen luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä. Empiirisellä aineistolla on tässä tutkimuksessa keskeinen rooli, sillä artikkelien pienoistutkimukset on toteutettu hyvin aineistolähtöisesti. Tutkimus sisältää erilaisia aineistoja, joiden keräämiseen ja tulkintaan liittyy omanlaisiaan kysymyksiä. Vuorovaikutusaineisto on tuotettu erilaisessa kontekstissa kuin haastatteluaineisto. Ammattilaisten ja asiakkaiden haastattelujen toteuttamiseen liittyy myös erilaisia käytännöllisiä ja eettisiä näkökulmia. Tutkijan positioon, tutkimusetiikkaan ja tutkimuksen luotettavuuteen liittyvien pohdintojen tavoitteena on tutkimusprosessin ja sen taustalla olevien henkilökohtaisten taustatekijöiden ja motiivien näkyväksi tekeminen. Näiden prosessien avaaminen on maahanmuuttajia ja lapsia koskevassa tutkimuksessa erityisen tärkeää, sillä tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät vuorovaikutusprosessit sisältävät hyvin moninaisia kommunikaatioon, ymmärtämiseen ja luotettavuuteen liittyviä kysymyksiä ja tulkintamahdollisuuksia.

Viidennessä kappaleessa paikannan tutkimukseni sosiaalisen konstruktionismin tutkimustradition ja täsmennän tapaan analysoida ja tulkita aineistoa diskurssianalyttisten käsitteiden avulla. Luon kokonaiskuvaan artikkeleista rakentuvaan tutkimukseen sekä tarkastelen erilaisten aineistojen ja tulkintatapojen käyttöä artikkeleissa. Täsmennän artikkelien sisällöllisiä ja metodisia eroja ja paikannan artikkelit osaksi tutkimuskokonaisuutta.

Kuudes kappale sisältää tutkimuksen sisällöllisen yhteenvedon, joka käsittää tutkimustulokset sekä niiden tarkastelun sosiaalityöhön, lastensuojeluun ja maahanmuuttajiin liittyvässä kontekstissa. Lopussa arvioin tulosten laajempaa merkitystä sosiaalityön ja lastensuojelun tutkimuksen sekä käytäntöjen kehittämisen kannalta.

2. TEOREETTISET JA KÄSITTEELLISET PAIKANNUKSET

2.1. Kulttuurista monikulttuuriseen

Kulttuurilla tarkoitetaan yleensä sosiaalisesti jaettuina näkemyksiä tiedosta ja kokemuksista. Stuart Hall (2003a, 85) määrittelee kulttuurin yhteisten merkitysten järjestelmäksi, joita samaan yhteisöön, ryhmään tai kansakuntaan kuuluvat ihmiset käyttävät ymmärtääkseen maailmaa (ks. myös Soydan ym. 1999, 21). Nämä merkitykset ovat osa materiaalista ja sosiaalista maailmaa. Termi kulttuuri sisältää sekä merkityksiä tuottavat sosiaaliset käytännöt että ne käytännöt, joita nuo merkitykset ohjaavat ja organisoivat. Yhteinen merkityskartta antaa ihmisille tunteen kuulumisesta johonkin kulttuuriin sekä tunteen yhteisestä identiteetistä ja kuulumisesta yhteisöön. Kun ihmiset voivat asemoida itsensä jossakin yhteisten merkitysten kentässä, he tuntevat "keitä he ovat" ja "mihin he kuuluvat". Kulttuuri on siis keskeinen identiteetin muodostamisen, ylläpitämisen ja muuttamisen tapa. (Hall 2003a.) Kulttuurisesti välittyneet käsitykset, odotukset ja muut tietoisuuden elementit koetaan yleensä itsestäänselvyyksinä. Vasta silloin, kun nämä itsestäänselvyydet kyseenalaistetaan tai ne puuttuvat, tullaan tietoisiksi oman kulttuurin olemassaolosta. Tällainen tilanne on tyypillinen silloin, kun ihmiset muuttavat pois tutusta ympäristöstä ja totutuista tavoista tai kohtaavat kulttuurisesti erilaisia ihmisiä. (Draguns 1989, 3.)

Yhdenlainen tapa ymmärtää kulttuureja on pitää niitä suhteellisen pysyvinä merkitysten ja käytäntöjen kokonaisuuksina, joilla on oma ajallinen ja paikallinen jatkumonsa. Tässä näkemyksessä kulttuurit edeltävät yksilöä ja tarjoavat eräänlaisen viitekehysten, joka yhdistää yksilön tämänhetkisen elämän edeltävien sukupolvien elämäntapaan. Kulttuureja ja kuhunkin kulttuuriin kuuluvia ihmisiä pidetään tässä katsannossa toisistaan selkeästi erottuvina. Kulttuurisen eron tekeminen kasvattaa yhteisötunnetta ("me") ja pitää samalla yllä erilaisuutta suhteessa muihin kulttuureihin ("he" tai "toiset"). (Hall 2003a, 85-86; Young 1999, 101-109.)

Tärkeitä kulttuuria tuottavia merkitysjärjestelmiä ja identiteetin lähteitä ovat kieli, uskonto ja traditiot. Samaa kieltä puhuvat jakavat saman merkitysjärjestelmän. Myös uskonto sekä arkipäivän käytännöt ja traditiot ovat tärkeitä yhteisöjen yhteenkuuluvuutta ja toisaalta eroja ylläpitäviä merkitysjärjestelmiä. Tietyissä kulttuurissa tai paikassa tehdään asiat yleensä tietyllä yhteisesti tunnetulla tavalla. (Hall 2003a, 90; Soydan ym. 1999, 23.) Hall (2003a, 91-92) määrittelee myös "paikan" erääksi kulttuuriseksi järjestelmäksi. Paikka mielletään yleensä todelliseksi paikaksi, jossa erilaiset kulttuuriset merkitykset ja suhteet ovat aikojen kuluessa muotoutuneet. "Paikka" on myös

symbolinen takuu kulttuurisesta yhteenkuuluvuudesta. Etnisyydestä on kyse silloin, kun tiettyyn paikkaan sijoittuvan yhteisen toiminnan ja yhteisten merkitysjärjestelmien koetaan perustuvan yhteisiin sukusiteisiin, joiden nähdään usein ilmenevän väestön tiettyissä yhteisissä fyysisissä piirteissä, kuten ihonvärissä ja kasvojen piirteissä. Etnisyys ymmärretään tällöin selvärajaisena käsityksenä kulttuurisesta identiteetistä. (em.)

Todellisuudessa on olemassa monia kulttuureja, joita ylläpitävät ryhmät eivät asu samassa ”paikassa” ja jotka perustuvat eri paikoissa elävien ihmisten kulttuuriseen vuorovaikutukseen. Kulttuurin käsite ymmärretäänkin nykyisin paljon moninaisempuna kuin edellä kuvattu selvärajainen kulttuuri. Muuttoliike, pakolaisuus, siirtolaisuus ja kulttuurienvälinen vuorovaikutus yleisemmin ”sekoittavat” kulttuureita. Ilmiötä, jossa kulttuurien ja kansojen on oltava tekemisissä toistensa kanssa ja jossa kulttuurien sekoittumista tapahtuu, on kuvattu transkulturoitumisen käsitteellä (Hall 2003a, 106). Uuteen paikkaan joutuneiden tai muuttaneiden ihmisten kulttuuri muuttuu ja sopeutuu ajan myötä. Erilaiset kulttuurit ovat läsnä samassa paikassa samanaikaisesti ja vaikuttavat toisiinsa (ks. myös Kupiainen 2003, 247). Kulttuurien väliset rajat ovat epäselviä; yksilöt voivat samastua useisiin kulttuurisiin ryhmiin ja yhdistää omassa elämässään erilaisia kulttuurisia käytäntöjä. Ihmisillä on myös monenlaisia yhteyksiä henkilöihin, paikkoihin ja kulttuureihin maan rajojen ulkopuolella. Tällöin myös etnisyyttä voidaan ymmärtää moninaisena, muuntuvana ja vuorovaikutuksessa muotoutuvana kulttuurisena identiteettinä². (Huttunen ym. 2005, 34.)

Kulttuurien rajapinnoilla tapahtuu aina vuorovaikutusta, neuvotteluja ja kokemusten vaihtoa, mikä ei aina ole yksiselitteistä ja ongelmatonta. Kulttuurinen valta, kulttuurinen vastarinta sekä kulttuuri- ja vähemmistöpolitiikan erilaiset muodot rakentavat muutokselle erilaisia vaihtoehtoja (Hall 2003a, 112-113; Huttunen ym. 2005, 34-35; Jokinen ym. 2004; Lepola 2000). Valta määrittää kulttuurisesti hyväksyttävät asiat jakautuu eri tavoin eri ryhmille ja ongelmat näyttäytyvät eri ihmisille eri tavoin. Viranomaiset saattavat mieltää maahanmuuttajien kanssa kohtaamansa vuorovaikutusongelmat erilaisesta kulttuurista johtuviksi, kun taas maahanmuuttajan näkökulmasta ongelmana voivat olla viranomaisten käytännöt. Myös kulttuuristen ryhmien sisällä ihmiset ovat eriarvoisia. Toisilla on enemmän valtaa määrittellä, mikä kyseisen ryhmän kulttuurissa on tärkeää ja mikä ei. (Huttunen ym. 2005, 35.)

Marginaalisista kulttuuriryhmistä voidaan puhua myös yhteiskunnallisina, kulttuurisina tai etnisinä vähemmistöinä. Etnisen vähemmistön käsitettä käytetään esimerkiksi korvaamaan joskus negatiiviseksi miellettyä maahanmuuttajakäsitettä. Etnisellä vähemmistöllä tarkoitetaan valtaväestöä lukumääräisesti pienempää, etniseltä taustaltaan eroavaa

²Käytän tutkimuksen analyysissä identiteetin käsitettä myös metodologisena välineenä (ks. kappale 5.1.).

väestöryhmää. Etnisen vähemmistön käsitteessä korostuu kulttuurinen ryhmätietoisuus ja ryhmään kuuluvien suhteellisen suuri homogeenisuus. (Soydan ym. 1999, 24-25.) Vähemmistöön kuulumisen katsotaan yleensä merkitsevän vähäisempiä vaikutusmahdollisuuksia ja alisteista asemaa valtaryhmään nähden. Vähemmistöihin voidaan valtaväestön taholta liittää kielteisiä stereotyyppioita, ja vähemmistöasemaa merkitsevä erilaisuus voi olla syrjinnän ja huonomman kohtelun syynä. (em.; Young 1999.)

"Rodun" (race) käsitettä käytetään yleisesti keskieurooppalaisessa ja anglosaksisessa kirjallisuudessa, mutta pohjoismaalaisessa keskustelussa sitä on vältetty (Soydan ym. 1999, 24; Huttunen 2002, 105; Rastas 2005b). Jotkut ovat halunneet hylätä rodun käsitteen tutkimuksellisenä välineenä kokonaan, koska katsovat sen käyttämisen jo sellaisenaan ylläpitävän "rotua" sosiaalisia jakoja tuottavana kategoriana. Toiset ovat sillä kannalla, että ulkoisiin ominaisuuksiin perustuvasta erottelusta on voitava tutkimuksessa puhua jollain tavalla, koska ihmiset joka tapauksessa merkityksellistävät ihonväriä ja muita ulkoisia ominaisuuksia tavalla tai toisella. Nykyaikainen "rodun" käsite on enemmän sosiaalinen kuin biologinen, vaikka sillä edelleen kuvataan myös ihonväriin pohjautuvia erotteluja. (em.; Hall 2003b, 253.)

"Rodun" käsite liittyy erityisesti rasismien tutkimukseen (Rastas 2005b). Rasismia on määritelty lukuisilla eri tavoilla. Rasismiksi kutsutaan puhetavasta riippuen sekä aatteita ja asenteita että toimintaa ja toiminnan seurauksia (em., 72). Ilmiöistä, joista monissa muissa maissa on puhuttu rasismina, on Suomessa keskusteltu syrjinnän, muukalaispelon ja suvaitsemattomuuden käsitteillä (em., 69). Samanlaista varovaisuutta rasismi-sanan käyttämisessä on muissakin Pohjoismaissa (Williams ym. 1998, 8; Ahmadi & Lönnback 2005, 41). Tämä voi liittyä uskomukseen, että tasa-arvoisiksi mielletyissä hyvinvointivaltioissa ei esiintyisi rasismia. Rasismilla onkin aina paikalliset erityispiirteensä sekä tilanteeseen, aikaan ja paikkaan sidotut ilmenemismuotonsa, eikä eri aikoina, eri paikoissa ja olosuhteissa ilmeneviä rasismien muotoja voi pitää täysin samanlaisina (Miles 1989; Huttunen 2002; Rastas 2005b).

Rasismi on tunnettu ideologiana sekä yhteiskunnan rakenteellisen ja institutionaalisen tason ilmiönä (Miles 1989), mutta sitä voidaan tarkastella myös ihmisten arkielämän mikrotasolla esimerkiksi diskursiivisina käytäntöinä, joiden seurauksia voidaan analysoida riippumatta siitä, kuinka tietoisia tai tarkoituksellisia rasistiset puheet tai käytännöt ovat (Essed 1991; Ridley 1989; Wetherell & Potter 1992). Philomena Essed (1991) näkee rasismien prosessina, jota tuotetaan ja vahvistetaan arkielämän tutuissa ja toistuvissa käytännöissä. Vuorovaikutuskäytäntöjä, joissa ihmiset asetetaan ihonväriinsä tai kulttuurinsa perusteella eriarvoisen asemaan, voidaan kutsua arkipäivän rasismiksi (em.; Puuronen 2003, 193; Rastas 2005b). Rasistisia piirteitä sisältäviä arkielämän ilmiöitä ovat esimerkiksi sanat, vitsit, eleet ja ilmeet sekä erilaiset tavat, jotka johtavat maahanmuuttajien tai etnisten vähemmistöjen kyseenalaistamiseen, syrjimiseen tai

heidän näkemiseensä ongelmana. Arkipäivän rasismissa rakenteelliset ja institutionaaliset käytännöt yhdistyvät ihmisten arkisiin tekoihin, jotka ovat usein niin kiinteä osa valtaväestön käytäntöjä ja kulttuuria, että niiden rasistisuutta on vaikea havaita. (em.)

Essedin (1991) mustille naisille tekemissä haastatteluissa arkipäivän rasismi ilmeni kolmessa muodossa: 1) marginalisointina, mikä tarkoittaa yhteiskunnassa vallitsevien arvojen ja normien esittämistä pysyvinä ja keinotekoisien rajojen asettamista vähemmistöjen jäsenille; 2) kyseenalaistamisena, mikä tarkoittaa, että vähemmistön edustajien käsitykset ja kokemukset sosiaalisesta todellisuudesta sekä heidän sosiaaliset ja älylliset ominaisuutensa ja pätevyytensä kyseenalaistetaan; 3) turhauttamisena, mikä tarkoittaa, että valtaväestö turhauttaa vähemmistön vastarinnan tai kamppailun oikeuksiensa puolesta uhkailulla, suojelevalla asenteella, eristämällä, paineella sulautumiseen tai rasismin kieltämisellä. (em.; ks. Puuronen 2003, 194.)

Maahanmuuttajien esittäminen sosiaalisena ongelmana voidaan myös tulkita arkipäivän rasismin muodoksi. Yhteiskunnan palvelujärjestelmässä voidaan maahanmuuttajat tulkita "vaikeiksi" asiakkaiksi tai nähdä maahanmuuttajien osuuden lisääntyminen asiakkaista ongelmana sinänsä. Arkipäivän rasismia voi olla myös se, että sosiaalityössä kohdattavien vaikeuksissa olevien yksilöiden tai perheiden tilanteita yleistetään maahanmuuttajia tai tiettyjä kansallisuuksia koskeviksi tai että maahanmuuttajien palvelutarpeita ei oteta vakavasti (ks. esim. Clarke 2003; Clarke 2004).

Kulttuuri, etnisyys ja rasismi ovat elementteinä siinä keskustelussa, jota käydään yhteiskunnan ja palvelujen monikulttuuristumisesta. Monikulttuurisuudella on suomalaisessa keskustelussa tarkoitettu sekä erilaisten ihmisten ja ryhmien elämistä samassa ajassa ja tilassa että moninaisia tavoiteltavaa yhteiskuntaa ja erilaisten ryhmien välistä yhteiseloä koskevia näkemyksiä ja politiikkaa (Kupiainen 2003; Lepola 2000; Liebkind 2000; Huttunen ym. 2005). Monikulttuurisuudesta alettiin Suomessa puhua 1990-luvun alussa, kun ennakoitiin maahanmuuttajien määrän lisääntymistä (Lepola 2000, 203). Monikulttuurisuus nähtiin sellaisen maan ominaisuutena, jossa asuu ihmisiä "monesta kulttuurista". Monikulttuurisuus liitettiin ennen kaikkea maahanmuuttoon, ei esimerkiksi siihen, että maassa asui jo perinteisiä vähemmistöjä, kuten suomenruotsalaisia, romaneja ja saamelaisia. (em.)

John Rex (1996, 90) näkee monikulttuurisen yhteiskunnan kahdella tasolla. Yhtäältä yhteiskuntaa voidaan pitää monikulttuurisena, jos maahanmuuttajayhteisöillä ja niiden kulttuureilla on oikeus olla olemassa, vaikka ne eivät nauti tasa-arvoisia oikeuksia ja arvostusta; toisaalta monikulttuurisuus voidaan nähdä sellaisen yhteiskunnan ominaisuutena, joissa maahanmuuttajaryhmien oikeus omaan kulttuuriin tunnustetaan samalla kun ne ovat tasa-arvoisen kansalaisuuden piirissä. Jälkimmäisessä tapauksessa monikulttuurisuus ei seuraa maahanmuuttajien läsnäolosta sinänsä, vaan sillä

tarkoitetaan tietynlaista kulttuurisia eroja arvostavaa ja tukevaa politiikkaa. (Lepola 2000.) Monikulttuurisuudessa voidaan siis nähdä olevan kyse sellaisesta asenteesta ja politiikasta maahanmuuttajia kohtaan, ettei maahanmuuttajien edellytetä luopuvan omasta kulttuuristaan ja identiteetistään. Tämän vastakohta olisi assimilaatiopolitiikka toteuttava yhteiskunta, jossa maahanmuuttajien oletettaisiin omaksuvan uuden asuinmaan kulttuurin ja sulautuvan siihen. (em., 204; Young 1999.)

Suomalaisessa ja pohjoismaisessa integraatiopolitiikassa on korostettu maahanmuuttajien tasa-arvoista asemaa yhteiskunnan jäsenenä ja palvelujen saajina. Integraatiopolitiikka on nähty osana yleistä syrjäytymistä ja huono-osaisuutta ehkäisevää yhteiskuntapolitiikkaa. Tämän rinnalla on kuitenkin korostettu maahanmuuttajien oman aktiivisuuden ja sopeutumishalun merkitystä, mikä tarkoittaa halua opiskella suomen kieltä, perehtyä yhteiskuntaan sekä täydentää opintojaan ja ammattitaitoaan työmarkkinoille pääsemiseksi. (Lepola 2000, 207.) Integraatiopolitiikkaa on kotouttamislain (Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493) myötä alettua suomeksi kutsua maahanmuuttajien kotouttamiseksi. Kotouttamispolitiikan tavoitteena on monikulttuurisuuden toteutuminen, mikä merkitsee, että monikulttuurisuus on otettava julkisissa instituutioissa huomioon. Keinoina vastata monikulttuurisuuden haasteeseen pidetään ”monikulttuuristen taitojen, valmiuksien ja työmenetelmien” omaksumista erityisesti sellaisilla aloilla, kuten koulutus, sosiaalitoimi, terveydenhuolto ja työnvälitys (Huttunen ym. 2005, 23; Lepola 2000, 209). Palvelualoilla monikulttuuristumisen katsotaan edellyttävän erityistä herkkyyttä kulttuurierojen huomioimiseen ja ymmärtämiseen asiakastyössä, minkä vuoksi monikulttuurisuuskoulutus- ja valmennus on tullut tarpeelliseksi ja ajankohtaiseksi (ks. Hannerz 2003, 217).

Outi Lepola (2000) toteaa, että Suomessa monikulttuurisuus on ymmärretty nimenomaan maahanmuuton seurausilmiöksi, joka liittyy toisaalta yksilöön, toisaalta yhteiskunnan tasoon. Yksilöiden, pääasiassa maahanmuuttajien, tulisi saavuttaa monikulttuurisuus, kyky toimia kahdessa kulttuurissa ja käyttää kahta kieltä. Yhteiskunnan puolestaan tulisi oppia huomioimaan uusien asukkaiden tavallisesta poikkeava kulttuuritausta. Tavoitteena on pidetty tasa-arvon toteutumista myös kulttuurisesti erilaisiksi määriteltyjen maahanmuuttajien kohdalla. Lepola (em., 210) jatkaa, että maahanmuuttajien omasta kulttuurista puhuttaessa kulttuuri on esitetty melko yksioikoisesti yhteiskunnasta irrallisena seikkana, joka on mahdollista ikään kuin ottaa mukaan muutettaessa kotimaasta uuteen paikkaan. Oma kulttuuri ei kuitenkaan voi sellaisenaan säilyä uudessa asuinmaassa, joka on historiallisesti, rakenteellisesti ja kulttuurisesti hyvin erilainen. Oman kulttuurin ja kielen käyttökelpoisuus supistuu, kun ympäröivä yhteiskunta toimii toisella kielellä. Maahanmuuttajien lapset toteuttavat kulttuurien muutosta kaikkein nopeimmin. He osaavat usein paremmin valtakieltä kuin etnisen ryhmänsä omaa kieltä, eivätkä välttämättä katso kuuluvansa samaan etniseen ryhmään kuin vanhempansa. (em.)

Valtatyhteiskunta myös rajoittaa oman kulttuurin harjoittamista varsin paljon. Omaa kulttuuria ja uskontoa saa vapaasti harjoittaa niin kauan kuin se ei johda Suomen lainsäädännöstä sekä suomalaisessa yhteiskunnassa hyväksyttävistä perinteistä ja normeista poikkeamiseen. Lepola (em., 212) pitääkin aiheellisena kysyä, onko vähemmistöillä ylipäänsä mahdollista elää omien arvojensa ja perinteidensä mukaisesti, kun yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyt arvot kuitenkin ovat valtaväestön arvoja. Petri Hautaniemi (2004) osoittaa tutkimuksessaan somalipojista, miten suomalainen käsitys tasa-arvosta voi hyvin avoimesti johtaa kulttuuriseen syrjintään. Hautaniemen tutkimuksessa viranomaiset kyseenalaistavat somaliperheiden kulttuurisesti ja sosiaalisesti määräytyneet perhekeskeiset ja yhteisölliset kasvatustavat viitaten lapsen etuun ja parhaaseen. Diskurssit kulttuurieroista somalialaisten ja suomalaisten välillä hallitsevat viranomaiskeskusteluja, ja eroja pidetään niin perustavanlaatuisina, että varsinainen keskustelu kyseessä olevien poikien konkreettisista elämäntilanteista jää käymättä. Hautaniemi kysyykin, onko lasten riippumattomuus ja itsenäisyys todella lapsen etu, jota on pidettävä omana erillisenä arvonaan kulttuurisen ja sosiaalisen kuuluvuuden kustannuksella (em., 136).

Tutkimukseni paikantuu sellaiseen teoreettiseen keskusteluun, jossa kulttuuri ja etnisyys ymmärretään vuorovaikutuksessa rakentuvina, muuntuvina ja joustavina. Kulttuuri on tutkimuksessani tärkeä analyttinen käsite, mutta etnisyyden käsite ei ole keskeinen. Tutkimukseni asiakkaat ovat muuttaneet Suomeen Vietnamista, Somaliasta, Venäjältä ja Virosta. Käytän heistä termiä maahanmuuttaja, joka mielestäni parhaiten kuvaa tutkimusaiheittani. Maahanmuuttaja-käsite on laajasti viranomaiskäytössä ja tarkoittaa ihmisiä, jotka ovat jossain vaiheessa muuttaneet Suomeen jostain toisesta maasta. En kysynyt asiakkailta, mihin etniseen tai kansalliseen ryhmään he tuntevat kuuluvansa, vaikka jotkut asiakkaiden vastaukset näistä asioista kertovatkin. En tarkastele eri kansallisuus- tai kieliryhmien välisiä eroja.

Maahanmuuttaja-käsitteen tarkoituksenmukaisuutta voidaan kyseenalaistaa monin tavoin. Käsite on saanut osittain kielteisiä sävyjä, sillä se kategorisoi hyvinkin erilaiset maahanmuuttajat samaan ryhmään, johon usein liitetään tietynlaisia ominaisuuksia. Maahanmuuttaja-käsite pitää sisällään ajatuksen ”toisista” suhteessa ”meihin” suomalaisiin. Maahanmuuttajat saatetaan arkipuheessa myös yksiselitteisesti rinnastaa pakolaisiin, jotka ovat vain yksi ja myös sisäisesti hyvin heterogeeninen maahanmuuttajaryhmä. Voidaan myös kysyä, milloin maahan muuttanut lakkaa olemasta maahanmuuttaja. Käsitteellä tarkoitetaan arkipuheessa usein kaikkia Suomessa asuvia ulkomaalaissyntyisiä, -taustaisia tai ulkonäöltään suomalaisesta erottuvia henkilöitä riippumatta siitä, kuinka kauan henkilö on asunut maassa tai onko hänellä Suomen kansalaisuus. Ulkomaalaisviraston määritelmän mukaan (2007a) maahanmuuttaja on yleiskäsite, joka koskee kaikkia eri perustein maasta toiseen muuttavia henkilöitä. Tilastokeskus (2007a) määrittelee maahanmuuttajan sellaiseksi Suomeen muutta-

neeksi henkilöksi, joka aikoo asua tai on asunut maassa yhtämittaisesti yli vuoden ja jolla on tarvittava oleskelulupa. Tilastoissa väestöä luokitellaan syntymämaan, kansalaisuuden ja äidinkielen mukaan. Maahanmuuttajat voidaan siis myös rinnastaa ulkomailla syntyneisiin ja eläneisiin sekä eri kieltä äidinkielenään puhuviin. Maahanmuuttajaperheissä on myös Suomessa syntyneitä lapsia, joita arkikielessä kuitenkin usein kutsutaan maahanmuuttajiksi vanhempien taustan perusteella. Usein puhutaankin maahanmuuttajataustaisista ihmisistä, mikä sisältää ajatuksen, että henkilö ei ”enää” tai ”varsinaisesti” ole maahanmuuttaja, mutta taustalla maahanmuuttajuus jollain tavalla on olemassa. Maahanmuuttajataustaisilla tarkoitetaan paitsi maahanmuuttajia yleisesti käytetyssä merkityksessä, myös esimerkiksi Suomen kansalaisuuden saaneita tai maahanmuuttajien Suomessa syntyneitä lapsia.

Käsitteiden käyttö ilmentää paisti tarvetta yhteisesti jaettuihin näkemyksiin sanojen merkityksistä, myös vallankäyttöä ja pyrkimystä kontrolloida maahanmuuttoa ja maahanmuuttajia. Käsitteillä luodut ja ylläpidetyt kategoriat erottavat "meidät" ja "toiset". (ks. Hayes 2004; Young 1999.) Maahanmuuttaja-käsitteen vastakäsitteenä puhutaankin usein kantaväestöstä tai valtaväestöstä, joilla tarkoitetaan syntyperäisiä, etnisesti suomalaisia. Valtaväestön vastakäsitteenä maahanmuuttaja-käsite viittaa vähemmistöasemassa olevaan yhteiskuntaryhmään, joka on maahanmuuttajuuteen liittyvien erityiskysymysten ja –prosessien suhteen erityisessä, vähemmän valtaa omaavassa marginaalisessa asemassa. Maahanmuuttaja-käsite ei kuitenkaan sellaisenaan määrittele erilaisuuden tai samanlaisuuden astetta suhteessa valtaväestöön, vaan vaatii tilannesidonnaisia lisämääreitä. Jos halutaan tietää maahanmuuttajasta jotain yksilöidympää, tarvitaan tietoa siitä, mistä, milloin ja mistä syystä henkilö on muuttanut, minkälaisia prosesseja hän on tähän liittyen käynyt läpi ja ovatko maahanmuuttoon liittyvät tekijät yksilön elämässä jossain keskeisessä roolissa.

Olen päätenyt maahanmuuttaja-käsitteen käyttämiseen paitsi käytännöllisistä syistä myös aineistossani ja muissa tutkimuksissa esiin tulevien asiakkaiden omien identiteettimäärittelyjen moninaisuudesta johtuen. Jos Suomeen muualta muuttaneita kutsutaan esimerkiksi uussuomalaisiksi tai suomenmaalaisiksi (ks. Lepola 2000), jää heidän oma kokemuksensa etnisyydestään myös piiloon. Monille maahanmuuttajille etninen identiteetti rakentuu vahvasti muulle kuin suomalaisuudelle. He voivat tuntea itsensä enemmän esimerkiksi somaleiksi, venäläisiksi, virolaisiksi tai vietnamilaisiksi kuin suomalaisiksi³. Toisin sanoen sekä maahanmuuttajaksi että esimerkiksi uussuomalaisiksi kutsuminen jättää joitakin puolia ihmisten identiteeteistä huomiotta.

³Katso esimerkiksi somaliäidin selonteko kappaleessa 4.2. (toiseksi viimeinen sitaatti) ja somalinuoren selonteko Lapsiartikkelin sivulla 94.

Asiakkaiden tausta ei analyysissäni sinänsä ole merkityksellinen, mutta taustojen kuvailu paikantaa asiakkaiden elämäntilanteita yleisempään maahanmuuttajien olosuhteita kuvailevaan tietoon ja maahanmuuttajista käytävään yhteiskunnalliseen keskusteluun. Siksi olen artikkeleissa käyttänyt lastensuojelun asiakkaina olevien maahanmuuttajien lyhyesti kuvattuja taustatietoja kontekstia rakentavina elementteinä. Tutkimukseni asiakkaat ovat muuttaneet Suomeen pakolaisina, turvapaikan hakijoina, paluumuuttajina tai perhesyistä⁴. Tutkimuksessani termit venäläinen, virolainen, somalialainen ja vietnamilainen tai venäläis-, virolais-, somalialais- ja vietnamilaisaustainen kuvaavat henkilöitä, jotka ovat muuttaneet Suomeen mainituista maista (ks. myös Pohjanpää ym. 2003, 41). Käyttämäni käsitteet ovat tutkimustarkoituksessa yksinkertaistettuja ilmaisuja, eivätkä sellaisenaan kerro kyseisten henkilöiden etnisyydestä tai kansalaisuudesta. Joillakin haastattelemillani asiakkailla saattoi olla Suomen kansalaisuus, mutta kaikki olivat syntyneet ulkomailla. Jotkut rakensivat puheessaan selvää eroa suomalaisuuteen korostamalla omaa erilaisuuttaan; jotkut korostivat samanlaisuutta suomalaisiin nähden. Osa ilmaisi omaavansa sekä omaan lähtömaan kulttuuriin kiinnittyvän että suomalaisen identiteetin ja joidenkin puheita saattoi tulkita kuvauksina globaalista, ”ylirajaisesta” identiteetistä, joka ulottui useampiin maihin (ks. Huttunen 2002).

2.2. Sosiaalityö ja lastensuojelu

Sosiaalityötä on luonnehdittu arkielämän normaalisuutta, sujuvuutta ja jatkuvuutta ylläpitäväksi ammatiksi, jonka tavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen. Synnöve Karvisen (1996) mukaan sosiaalityö ymmärretään sosiaalityön opillisessa perinteessä laaja-alaiseksi vuorovaikutustyöksi, jonka lähtökohtana on ihminen tilanteessaan. Työssä painottuu asiakkaan tosiasiallisen tilanteen ja sen kulttuuristen ja

⁴Pakolainen on vuoden 1951 pakolaissopimuksen mukaan henkilö, ”jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta”. Pakolaisasema todetaan siten, että valtio antaa henkilölle turvapaikan tai YK:n pakolaisasiain päävaltuutettu toteaa hänen olevan pakolainen. Suomessa pakolaisiksi kutsutaan myös niitä, jotka ovat saaneet jäädä maahan suojelun tarpeen tai humanitaaristen syiden vuoksi. Kiintiö-pakolainen on henkilö, jolla on YK:n pakolaisasiain päävaltuutetun myöntämä pakolaisen asema ja joka kuuluu vastaanottavan maan pakolaiskiintiöön. Suomen vuosittainen pakolaiskiintiö on 750. Turvapaikan hakija on vainon kohteeksi joutunut henkilö, joka anoo kansainvälistä suojelua ja oleskeluoikeutta vierasta maasta. Turvapaikkaa haetaan heti rajalla tai pian maahan saapumisen jälkeen. Osa turvapaikan hakijoista on ilman vanhempiaan Suomeen tulevia lapsia ja nuoria. Pakolaisaseman saaneilla on oikeus perheenyhdistämisprosessin kautta saada Suomeen myös läheiset perheenjäsenensä. Paluumuuttajalla tarkoitetaan henkilöä, joka palaa takaisin maahan, josta on muuttanut pois. Paluumuuttajiksi luokitellaan myös mukana tulevat perheenjäsenet. Paluumuuttajista puhuttaessa tarkoitetaan usein pääasiassa inkerinsuomalaisia. Kansallisuudeltaan suomalainen Venäjällä tai Virossa asuva on voinut saada inkeriläisen paluumuuttajan aseman vuodesta 1990 alkaen. Paluumuuttajan aseman on voinut saada myös, jos vanhemmista toinen tai kaksi isovanhempaa on kansallisuudeltaan suomalaisia. (Pohjanpää ym. 2003; Jaakkola 2005.) Niin sanotut monikulttuuriset avioliitot ovat Suomessa lisääntyneet ja perhesyyt ovatkin yleisin maahanmuuton syy (Heikkilä 2005, 24-25; Ulkomaalaisvirasto 2007b).

yhteiskunnallisten yhteyksien ymmärtäminen sekä työn kohdistaminen elämänmuutostilanteisiin, elinympäristössä selviämiseen ja ihmisten vuorovaikutussuhteisiin. Sosiaalityössä on kysymys sosiaalisten ongelmien tulkinnasta ja ratkaisumahdollisuuksien hakemisesta ongelmien käsittelemiseksi, poistamiseksi ja ehkäisemiseksi. (em.) Sosiaalityön käsikirjan (Kananoja ym. 2007) mukaan sosiaalityön keinoina ovat sosiaalisen muutoksen, ihmissuhdeongelmien ratkaisujen ja itsenäisen elämänhallinnan edistäminen. Työn kohteena on vuorovaikutus ihmisen ja hänen ympäristönsä välillä. Sosiaalityön välineenä käytetään sosiaali- ja käyttäytymisteoreettista sekä yhteiskunnan järjestelmiä koskevaa tietoa ja sen soveltamiseen tarvittavaa taitoa. Sosiaalityö perustuu ihmisoikeuksien ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden periaatteisiin, jotka on kirjattu kansainvälisiin yleissopimuksiin. (em.)

Sosiaalityö on eri maissa organisoitu eri tavoin ja esimerkiksi lastensuojelun toiminta näyttää eri maissa erilaisin painotuksin (Andersson & Hollander 1996; Pösö 1996; Hurtig 2003). Institutionaalisenä ja ammatillisena toimintana sosiaalityö ja lastensuojelu ovat kuitenkin länsimaisen kulttuurin ja modernin yhteiskunnan tuotteita (Meeuwisse & Swärd 2006, 69). Tästä johtuen esimerkiksi länsimaisen kulttuurin ulkopuolelta Suomeen muuttaneille ihmisille sosiaalityö on useimmiten vierasta. Suomessa hyvinvointivaltio on antanut sosiaalityössä tehtävälle ammatilliselle toiminnalle yleiset edellytykset ja valtuutuksen sekä määrittää pitkälti myös asiakkaiden kanssa tapahtuvan työskentelyn käytäntöjä (Raunio 2000; Juhila 2006; Kananoja ym. 2007).

Monikulttuurisella (engl. multicultural) tai kulttuurienvälisellä (engl. cross-cultural, inter-cultural) sosiaalityöllä tarkoitetaan yleensä sellaista sosiaalityön käytäntöä, jossa sosiaalityöntekijä omassa kotimaassaan työskentelee eri kulttuuria edustavien maahanmuuttajien tai etnisten vähemmistöjen kanssa. Tällöin merkittäviä teemoja ovat kulttuurinen moninaisuus sekä kulttuurienvälinen kommunikaatio ja ymmärrys. (Nagy & Falk 2000, 53-54.) Rasisminvastaisen (engl. anti-racist) sosiaalityön käsite kytkeytyy kriittisen sosiaalityön perinteeseen. Tässä perinteessä sosiaalityön tavoitteeksi määrittyy rasismien tunnistaminen sekä rakenteellisella että yksilöllisellä tasolla sekä rasisminvastaisten käytäntöjen kehittäminen (esim. Dominelli 1988). Suomessa kriittiset suuntaukset eivät ole olleet kovin näkyviä (Juhila 2006, 142). Tarkastelen monikulttuurista ja kulttuurien välistä sosiaalityötä koskevaa keskustelua tarkemmin kappaleessa kolme, jonka sisältönä on aihetta käsittelevä kirjallisuus.

Omassa tutkimuksessani käytän *maahanmuuttajasosiaalityön* käsitettä, joka ei sisällä kannanottoa siitä, minkälaista tällaisen sosiaalityön tulisi olla tai sisältyykö työhön keskeisesti kulttuuristen erojen näkökulmia. Käsite kertoo ilmiöstä varsin neutraalisti ja sopii siksi empiirisen tutkimuksen lähtökohdaksi. Perustaltaan sosiaalityö on aina kulttuurista työtä ja voi konstruoida kulttuuriseksi oppimisprosessiksi, jos osapuolten kokemukset ja maailmankuva ovat erilaiset (Draguns 1989, 6). Näin on usein myös

samaa kansallisuutta olevan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä. Maahanmuuttaja-sosiaalityö voi määrittä jossain merkityksessä erityiseksi ja erilaiseksi ja jossain merkityksessä samanlaiseksi. Erityisyys ei välttämättä tarkoita erilaista kulttuuria, vaan se voi kytkeytyä maahanmuuttoon liittyviin muihin elämänkokemuksiin tai –tilanteisiin.

Tarkastelen sosiaalityötä kunnallisen lastensuojelun kontekstissa tapahtuvana sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisenä vuorovaikutuksena. Sosiaalityön ydin on sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa. (Payne 1999, 17-20; Juhila 2006, 11.) Ideaalitulanteessa sosiaalityön interventiot ovat suunniteltuja ja tavoitteellisia toimintoja, joita sosiaalityöntekijät ja asiakkaat toteuttavat asiakkaan ongelmien ratkaisemiseksi (ks. Soydan 1999, 18-19). Koska sosiaalityö on institutionaalista toimintaa, siinä toteutuvat tietyt, enemmän tai vähemmän ennalta määrätyt, yhteiskunnalliset ja ammatilliset tehtävät. Toimijat asettuvat näiden tehtävien mukaisesti tiettyihin asemiin ja toimivat näiden asemien suuntaisesti. Sosiaalityö on aina institutionaalisten tehtävien asettamien ehtojen rajoittamaa, mikä on huomioitava myös toimijoiden vuorovaikutusta tutkittaessa (ks. Gubrium & Holstein 1997, 163-164; Juhila & Pösö 2000).

Työntekijöiden ja asiakkaiden suhde sosiaalityöhön eroaa ratkaisevasti. Sosiaalityöntekijät tekevät sosiaalityötä ammattinaan ja edustavat näin sosiaalityöinstituutiota, jolla on tietty oikeutus puuttua asiakkaiden elämään. Asiakkaiden elämässä sosiaalityön ja asiakkuuden merkitys voi olla hyvin monenlainen. Joillekin se on marginaalinen osa elämän kokonaisuudessa, toisille taas kokonaisvaltaista elämänhallintaa tukevaa toimintaa. Sosiaalityöntekijät ja asiakkaat toimivat myös aina jossakin yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa sosiaalityölle hahmottuu tietynlaisia tehtäviä ja paikkoja. Erilaiset tehtävät määrittävät toimijoiden suhteen sisältöjä. (Juhila 2006, 12-13.)

Kirsi Juhila (2006) on jäsentänyt asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden suhteista käydyt ammatilliset, yhteiskunnalliset ja tutkimukselliset keskustelut neljään eri tehtävään ja paikkaan. *Liittämis- ja kontrollisuhteessa* sosiaalityöntekijöiden roolina on liittää asiakkaita yhteiskunnan valtakulttuuriin ja tarvittaessa kontrolloida niitä, joiden liittämässä on vaikeuksia. Asiakkaiden rooliin kuuluu asettuminen näiden toimenpiteiden kohteiksi. *Kumppanuussuhteessa* sosiaalityöntekijä ja asiakas jäsentävät yhdessä asiakkaiden elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita. Kummankin rooliin kuuluu kumppanina toimiminen. *Huolenpitosuhde* tulee kyseeseen silloin, kun asiakkaat eivät selviä omillaan, vaan tarvitsevat apua ja tukea. Sosiaalityöntekijöiden rooliin kuuluu pitää huolta näistä asiakkaista tai huolehtia siitä, että he saavat tarvitsemansa avun ja tuen. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhde rakentuu aina myös *vuorovaikutussuhteessa*, joka vaihtelee eri tilanteissa ja institutionaalisissa yhteyksissä. Roolit voivat pitää sisällään kaikkien edellä mainittujen suhteiden elementtejä. (em., 13-14.)

Sosiaalityön *liittämis- ja kontrollitehtävät* kohdistuvat syrjäytyneiksi määriteltyihin tai syrjäytymisen riskiryhmiin luettavissa oleviin kansalaisiin, jotka eivät syystä tai toisesta täytä normaalina pidetyn elämän kriteereitä. Sosiaalityö voi näin ollen määrittellä jotkut kansalaiset normaaliuden ulkopuolella oleviksi ja liittämistoimenpiteitä tarvitseviksi (em., 64). Tällaiseen näkemykseen sisältyy ajatus yhtenäiskulttuurin tavoiteltavuudesta. Jotta syrjäytymisen riskiryhmissä olevat ihmiset tulisivat yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi, heidän on muututtava valtavirtaihmissen kanssa mahdollisimman samanlaisiksi. Syrjäytymis- ja liittämispuhe voi perustua valtaväestön huonoon erilaisuuden sietokykyyn ja kulttuuriseen dominaatioon. Valtaväestö ei yleensä myöskään katso tarpeelliseksi eritellä tai kuvata normaalia, vaikka asettaakin normaalin määreet. (Helne 2002, 3-8.) Valtakeskuksessa määritellyt säännöt ja "järjestys" voivat näyttää käsittämättömiltä niille, joita hallitaan ja rajoitetaan. (Juhila 2006, 79; Bauman 2001, 34.)

Tätä ilmiötä ja keskustelua voidaan jäsentää kulttuurisen erilaisuuden ja samanlaisuuden sekä toiseuden käsitteiden avulla (Young 1999, 96-119; Helne 2002, 178-181; Juhila 2006, 78-79). Kulttuurissa on pitkälti kysymys rajojen määrittelystä. Rajoja halutaan tehdä erottamaan "toiset" "meistä" ja saada ongelmalliset ryhmät eli "toiset" paremmin hallintaan. (Bauman 2001, 32-34.) Sosiaalityössäkin liittämistavoitteen käänntöpuolena voi olla tiukkeneva kontrolli niitä kohtaan, jotka eivät toteuta normaalisuuden ehtoja. Heidät voidaan sulkea pois yhteiskunnan sisäpiiristä, eikä pyritäkään ohjaamaan heitä lähemmäksi keskusta. Yhteisiä pelisääntöjä osaamattomat, kuten suomenkieltä taitamattomat, tai niitä noudattamattomat, kuten omien kulttuuristen tapojensa mukaisesti elävät, pidetään pelin ulkopuolella. Normaaliumia ylläpitävä sosiaalityö voi näin itse asiassa tuottaa toiseutta; syrjäytyminen muuttuu syrjäyttämiseksi ja vieraannuttamiseksi (Juhila 2006, 78-79; Young 1999). Vieraannuttaminen voi tapahtua myös siten, että asiakkaat, joita ei voida tavanomaisin keinoin auttaa tai ohjata lähemmäs keskusta, määritellään vaikeiksi tai jopa toivottomiksi tapauksiksi. Määreellä "vaikea" luokitellut ihmiset ovat niitä palvelujärjestelmän erilaisimpia asiakkaita, joihin tavallisten toimenpiteiden ei katsota tehoavan. Heidä varten tarvitaan erityiseen asiantuntemukseen perustuvia erityispalveluja. (Juhila 2006, 83; Pösö 2004.) Vaikeiksi tai olemassa oleviin palveluihin sopimattomiksi määritellyt asiakkaat voivat jäädä tarvitsemiensa palvelujen ulkopuolelle, jos heidän ongelmiinsa sopivaa palvelua ei ole olemassa tai palveluja on liian vähän tarjolla. (Juhila 2006, 174-175, 192-193; Pösö 2005a.) Näin voi käydä esimerkiksi maahanmuuttaja-asiakkaille, jos heidän tilanteensa määritellään niin ongelmallisiksi, ettei niitä uskota voitavan hoitaa olemassa olevin palveluin.

Liittämis- ja kontrollisuhteessa sosiaalityöntekijällä katsotaan olevan sellaista tietoa, jota asiakkaalla ei ole ja jonka avulla hän pystyy jäsentämään asiakkaan tilanteen sekä tarvittavat muutokset ja toimenpiteet (Juhila 2006, 84-85). Muutoksen suunta on sosiaalityöntekijän määriteltävissä. Tällöin sosiaalityöntekijän tulee asiakkaasta keräämänsä tiedon perusteella kyetä myös tekemään eettisesti kestäviä ratkaisuja

sellaisessakin tilanteessa, jossa asiakas ei niitä sellaisiksi hahmota (em., 86). Kevin Stensonin (1994) mukaan sosiaalityössä on kyse vallan ja tiedon keskinäiseen sidokseen perustuvasta subjekteja tuottavasta ohjailevasta työstä, jossa asiakas on hallinnan kohteena. Käytännössä tämä tarkoittaa ihmisten sosiaalistamista, heidän elämäntapansa ja ominaisuuksiensa hienovaraista arviointia valtavirtakulttuurisesta suunnasta ja neuvomista tavalla, jonka tarkoituksena on saada heidät aktiivisiksi omaa elämäänsä sääteleviksi ja ohjaileviksi kansalaisiksi. (ks. Juhila 2006, 90.)

Maahanmuuttajasosiaalityötä ohjaileva kotouttamistavoite voi liittämisen ja kontrolloisuhteessa helposti muotoutua toiminnaksi, jonka tavoitteena on maahanmuuttajien sopeuttaminen ja samanlaistaminen mahdollisimman paljon suomalaisten kaltaisiksi. Erilaisuus määrittäyty silloin ongelmaksi, joka pyritään saamaan hallintaan ja ratkaisuun. Esimerkiksi maahanmuuttajien lastenkasvatustaidot voidaan nähdä puutteellisina, koska ne poikkeavat valtaväestön normaaleina pidettävistä tavoista.

Sosiaalityö voidaan määritellä myös *kumppanuussuhteeksi*, jossa sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain ja yhdessä (Juhila 2006, 103). Asiakkaiden ongelmatilanteita, muutostarpeita ja ratkaisuvaihtoehtoja jäsennetään yhdessä. Tässä suhteessa puhutaan syrjäytymisen ja syrjäytyneiden sijasta marginaalisuuden ja toisen tiedon käsitteillä. Työote perustuu eroihin, elämänpolitiikkaan ja asiakkaiden osallisuuteen. Marginaalisuuden käsite tekee mahdolliseksi asioiden katsomisen marginaalissa olevan ehdoilla ja hänen omien merkitystensä kautta. Marginaalisuus ei ole huonommuutta tai vajavaisuutta, vaan erilaisuutta vallitsevaan ja normaaliin nähden. (Juhila ym. 2002; Juhila 2006, 103-104.)

Marginaalisuudesta lähtevää tietoa voidaan kutsua "toiseksi tiedoksi" (Hänninen ym. 2005). Toinen tieto perustuu asianosaisuuteen ja on virallisen ja kohteistavan tiedon vastakohta. Sosiaalityön kohtaamisissa asiakkaiden niihin tuoma toinen tieto on läsnä sosiaalityöntekijän ammatillisen tiedon ja virallisen hallinnollisen tiedon rinnalla (Juhila 2006, 106). Kumppanuussuhteeseen perustuvassa sosiaalityössä asiakkaiden erot ja erilaiset marginaaliset asemat hyväksytään työn lähtökohdaksi ja niistä voidaan myös neuvotella. Erojen näkökulma on viimeaikaisessa sosiaalityökeskustelussa ollut keskeinen (em., 107). Erityisesti naistutkimus (esim. Keskinen 2005; Petrelius 2005) on nostanut sen esiin, mutta keskustelu eroista liittyy myös vähemmistöjen kanssa tehtävään sosiaalityöhön ja tutkimukseen. Näissä keskusteluissa ihmisten väliset erot nähdään luonnollisina ja kritisoidaan samanlaistavaa universaalikansalaista normaalisuuden mittarina pitävää sosiaalityötä. Keskusteluissa eroista huomioidaan etnisten vähemmistöjen erilaisuus, mutta myös vähemmistöryhmien sisäinen heterogeenisuus (Soydan ym. 1999, 31).

Käsitys yhteiskunnasta, jossa erot koskevat kaikkia ihmisiä ja muokkautuvat ihmisten välisissä kohtaamisissa, rinnastuu keskusteluun yhteiskunnan monikulttuurisuudesta

tai transkulttuurisuudesta. Se on vastakohta homogeeniselle kulttuurille, joka pyrkii samanlaistamaan kansalaiset normikansalaisen kaltaisiksi (Hall 2003b). Kulttuurisia eroja ei myöskään nähdä ihmisten olemukseen kuuluvina, vaan eri kulttuurien sekoittuminen nähdään mahdollisena ja suotavana (Juhila 2006, 109). Kumppanuussuhteessa sosiaalityöntekijä työstää asiakkaiden kanssa erilaisia elämänratkaisuja ja valinnanmahdollisuuksia. Olennaista on asiakkaiden itsensä toteuttamisen tukeminen. (em., 117.) Tällaiseen työotteeseen liittyy postmoderni tietokäsitys, joka kyseenalaistaa perinteisen asiantuntijatiedon. Asiakkaan tieto tulee sosiaalityöntekijän tiedon rinnalle ratkaisuja pohdittaessa. Erot lähtökohdakseen ottavassa sosiaalityössä ihmisten yhdenmukaistamiseen ja poikkeavuuksien kontrolliin perustuvan erojen hallinnan sijasta keskitytään ennemminkin erojen vahvistamiseen tai erojen ehdoilla tapahtuvaan työskentelyyn. Sosiaalityön ammattieettisiin periaatteisiin sisältyvän tasa-arvoperiaatteen yksioikoinen noudattaminen voi johtaa erot kadottavaan värisokeaan sosiaalityöhön. Jos eroja ei nähdä, eivät myöskään tiettyyn marginaalisuuden paikkaan liittyvät erityistarpeet tule huomioituiksi. (em., 110.)

Sosiaalityön *huolenpitotehtävä* merkitsee eettistä periaatetta, että apua tarvitsevista ihmisistä tulee huolehtia vaatimatta heiltä itsenäiseksi toimijaksi tulemistä (Juhila 2006, 151). Tämä periaate koskee esimerkiksi suojelun tarpeessa olevia lapsia. Lastensuojelussa huolenpitotehtävä korostuu, sillä lapsilla on aikuisia vähemmän mahdollisuuksia itse vaikuttaa elämäänsä. Sosiaalityöllä on erityinen vastuu huolehtia siitä, että lasten etu – joka voi olla vastakkainen aikuisten toiminnan kanssa – toteutuisi. Sosiaalityön tulee myös huolehtia, että lapset ja nuoret eivät itse omalla toiminnallaan vahingoita itseään.

Huolenpitoon sisältyy myös osittain näkymätöntä valtaa. Huolenpidon valta saattaa olla selvää kontrollia, joka on läsnä silloin, kun asiakkaalla ei ole vaihtoehtoja. Hänen on suostuttava sosiaalityöntekijän ehdotuksiin. Huolenpidon valta näyttäytyy myös kätkeympänä, hyvää tarkoittavana paremmin tietämisenä siitä, mikä asiakkaille on hyväksi. Sosiaalityöntekijät ajattelevat tällöin toimivansa asiakkaidensa edun mukaisesti heidän puolestaan kuuntelematta asiakkaiden omia toiveita. Huolenpidossa voi olla riskinä, että asiakas määrittellään ja autetaan uhriksi tai avuttomaksi. (Juhila 2006, 173; Rostila 2001, 32-33.) Esimerkiksi ruotsalaisissa maahanmuuttajia ja sosiaalityötä koskevissa keskusteluissa on oltu huolissaan maahanmuuttajien ja erityisesti pakolaisten, asiakkaistamisesta (engl. clientization) hyvinvointivaltion tukitoimin (Kamali 1997). Pakolaiset ohjautuvat suoraan maahan tultuaan sosiaalityön asiakkaiksi ja asiakkuudesta muodostuu helposti pysyvä rooli, kun muunlaisia osallistumismahdollisuuksia yhteiskunnan toimintaan ei ole. Asiakkaistamisen käsite voi liittyä myös kulttuuristen erojen määrittelyyn ongelmiksi. Maahanmuuttajat ohjautuvat helpommin sosiaalityön asiakkaiksi, kun kulttuurisesti valtaväestöstä eroavat elämäntavat määrittellään sosiaalityön toimenpiteitä edellyttäväksi ongelmiksi.

Tutkimuksessani tarkasteltava sosiaalityö tapahtuu lastensuojelun kontekstissa ja tarkastelen erikseen myös lasten osallisuuden toteutumista. Lastensuojelutoimintaa määrittävät lainsäädäntö (Lastensuojelulaki 5.8.1983/683; Lastensuojelulaki 13.4.2007/417) sekä erilaiset työkäytännöt ja -menetelmät. Lastensuojelun sosiaalityö voidaan määrittellä auttavaksi vuorovaikutukselliseksi kommunikaatioksi, johon sisältyy ammatillisia tekniikoita ja toimintoja, joita toteutetaan lasten ja lapsiperheiden inhimillisten ongelmien ratkaisemiseksi. Sosiaalityöntekijällä on lastensuojelulain mukainen velvollisuus selvittää lapsen tilanne ja järjestää tukitoimia, jos lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään. Sosiaalityöntekijät ryhtyvät selvittämään lasten tilanteita paitsi lasten ja vanhempien omasta aloitteesta, myös mm. kouluista, terveydenhuollosta ja päivähoidosta tulleiden lastensuojeluilmoitusten perusteella. Sosiaalityöntekijä havainnoi, identifioi, tulkitsee ja ottaa kantaa siihen, mikä vaarantaa lapsen normaalin kehityksen ja mikä johtaa tervettä kehitystä vaarantavaan poikkeavuuteen. (Heino 1997, 38.)

Tutkimukseni kohteena on kunnallinen lakisääteinen yksilö- ja perhekohtainen lastensuojelutyö, jossa lastensuojelun sosiaalityöntekijät ovat vastuullisia toimijoita. Tutkimus koskee paitsi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välillä suoraan tapahtuvaa lastensuojelun sosiaalityötä, myös laajemmassa ammatillisessa verkostossa toteutettavia lastensuojelun tukitoimenpiteitä, kuten perhetyötä, verkostotyötä ja sijaishuoltoa. Lastensuojelu on siinä mielessä hyvin erityinen sosiaalityön konteksti, että asiakkaat voivat olla sen piirissä usein myös vastentahtoisesti. Lastensuojelussa on siis vahvasti läsnä paitsi sosiaalityön *huolenpitovastuu*, myös yhteiskunnallinen vallankäyttö, sosiaalityön *liittämis- ja kontrollitehtävä*. *Kumppanuussuhteen* luominen on usein sosiaalityöntekijöiden tavoitteena, jotta vuorovaikutus vanhempien ja lasten kanssa toteutuisi mahdollisimman ristiriidattomasti.

Lastensuojelun tarkoituksena on lasten hyvinvoinnin ja edun turvaaminen, mikä usein tarkoittaa vanhempien kasvatustapojen ja -taitojen sekä vanhemmuuden kyseenalaistamista. Lastensuojelun asiakastyössä puututaan ihmisten yksityisyyteen. Vanhempien näkemykset ja lapsen paras voivat joutua vastakkain. Lasta tai nuorta joudutaan suojaamaan omilta vanhemmiltaan tai vahingoittamasta itseään tai muita. Suojelutehtävä ja perheen tukeminen eivät aina käy yksiin, ja usein voi syntyä näkemuseroja ja ristiriitatilanteita. Lapsen edun arviointi ja sen toteuttaminen ovat vaikeita tehtäviä. (Kananoja ym. 2007, 136-137.)

Viime aikoina on korostettu lapsilähtöisen lastensuojelun ja lasten osallisuuden merkitystä. Tämä liittyy sosiologisen ja sosiaalityön lapsitutkimuksen lisääntymiseen ja siihen havaintoon, että lastensuojelutyötä on pääasiassa tehty vanhempien kanssa. Lapselle ”tihkuu” apua, niin kauan kuin vain vanhempia autetaan ja rakennetaan heidän

kanssaan toimivaa kumppanuussuhdetta (ks. Hurtig 2003). Uudessa lapsitutkimuksessa lapsi halutaan nähdä yhä enemmän itsenäisenä toimijana ja erillisenä muista perheenjäsenistä. Lapsen näkökulman ja osallisuuden vahvempi korostus näkyy myös uudessa lastensuojelulaisissa (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417) ja on sen vuoksi hyvin ajankohtainen kehittämisaikana sosiaalityön käytäntöjen näkökulmasta.

Länsieurooppalainen lastensuojelu on 1970–1980 -luvulta alkaen asettunut osaksi hyvinvointivaltion yleistä lapsipolitiikkaa. Lastensuojelutyö on tämän mukaisesti saanut sisällön, jossa tavoitellaan "normaaliutta". Samoin kuin sosiaalityötä yleisemmin, myös lastensuojelua määrittää vahvasti hyvinvointivaltiollinen tasa-arvon ideologia. Heikommassa olosuhteissa eläville suunnataan positiivista tukea, jotta he saavuttaisivat tasa-arvoisen aseman. Hyvinvointipoliittisen sisällön lisäksi lastensuojelulla on myös eurooppalaiset ihmisoikeudet huomioon ottava lainsäädännöllinen perusta. Euroopan ihmisoikeussopimus 1950-luvun alusta sisältää säännökset ihmisarvon ja perusvapauksien kunnioittamisesta, oikeusturvasta ja syrjinnän kieltämisestä. Tätä täydentävät sopimukset, jotka koskevat vähemmistöjen, kuten lasten, vanhusten, vammaisten ja maahanmuuttajien suojelua sekä lasten yhdenvertaisuutta ja lapsen edun huomioon ottamista kaikissa lasta koskevissa sosiaalisissa ja oikeudellisissa kysymyksissä. (Mikkola 2004, 62-64.)

Normaalisuuden, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteet antavat pohjan eurooppalaiselle lainsäädännölle (ks. esim. Yhdenvertaisuuslaki 2004) ja yleisille toimintakäytännöille. Maahanmuuton seurauksena lastensuojelun käytännön toimintaympäristöön tulee ilmiöitä, joissa näiden peruseriaatteiden sisältöjä pitää arvioida ja määrittellä, mitä on "normaalisuus" ja "lapsen etu" erilaisissa käytännön tilanteissa: Perustuuko normaalisuus länsimaiselle ihmiskäsitykselle ja arvoille vai voidaanko sen piiriin lukea myös länsimaisen kulttuurin ulkopuolelta määritettyjä elämäntapoja ja arvoja? Mitä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteilla tavoitellaan – samanlaisuutta valtaväestön kanssa vai oikeutta ja mahdollisuutta olla erilainen? Uuteen lastensuojelulakiin (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417) sisältyvä peruslähdekohta lapsen kulttuurisen, kielellisen ja uskonnollisen taustan huomioon ottamisesta lastensuojelutyössä osoittaa tietoisuutta siitä, että lastensuojelussa on vastattava uudenlaisiin haasteisiin. Periaatteena se ei sellaisenaan vielä kerro, mitä erilaisuuden huomioiminen käytännössä tarkoittaa, eikä sitä lain selityksissä ole juuri avattu (ks. esim. Rätty 2007).

Yleiset lastensuojelutyön periaatteet eivät riitä antamaan vastauksia käytännön lastensuojelutyön toteuttamiseen. Lastensuojelun periaatteissa ja käytännöissä keskeinen kysymys on, kuinka voidaan arvioida lapsen edun toteutumista tai lapselle aiheutuvaa vahinkoa, jos vanhempien jo lähtömaassaan toteuttamat kasvatustavat ovat hyvin erilaisia kuin valtaväestön normaalina pitämät tavat. Jos ei ole kyse vakavasta lapsen kaltoin kohtelusta, kuten seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai pahoinpitelystä, on oltava

kriteerejä, joiden pohjalta voidaan arvioida vanhempien toiminnasta aiheutuvien haittojen vakavuutta. Tällöin pitäisi saada tietoa siitä, kuinka usein haitalliseksi arvioitua toimintaa tapahtuu ja onko se jatkuvaa, yhdistyykö se muihin haitallisiin käytäntöihin ja minkälainen on perheen tunnelmasto. Sosiaalityöntekijän tulisi kyetä arvioimaan, onko kyseessä huolehtiva perhe, jonka tilanne on tilapäisesti kriisiytynyt esimerkiksi reaktiona stressiin tai traumaan vai perhe, jonka tunnelmapiiri on pysyvästi lapselle haitallinen. (Thoburn ym. 2005.)

Lapsen kehitys voi vaarantua myös perheen ulkopuolisten tekijöiden seurauksena. Maahanmuuttajalapsilla tällaisia tekijöitä voivat olla koulussa tai kaveripiirissä tapahtuva kiusaaminen, erilaiset ymmärtämis- ja sopeutumisvaikeudet sekä yleiset kielteiset ennakkoluulot, jotka ilmenevät arkipäivän rasismien muodossa. Ongelmat saattavat liittyä myös kodin ja valtakunnan arvojen ja normien erilaisuuteen. Lapsen auttamiskeinoja harkittaessa tällaiset tilannearviointiin liittyvät näkökulmat ovat keskeisiä.

Myös keskustelu lapsen osallisuudesta ja lapsen näkökulman huomioimisesta voidaan ymmärtää eri tavoin. Osallisuutta voidaan tarkastella suhteessa aikuisiin ja aikuisten käyttämään valtaan. (Oranen 2007, 5; Reinikainen 2007, 15–16.) Lapsen osallisuus tulee mahdolliseksi eriaikaisesti riippuen siitä, miten aikuiset toimivat. Lasten kuunteleminen, mielipiteiden ilmaisemisen tukeminen, heidän näkemystensä huomioon ottaminen, päätöksentekoon mukaan ottaminen sekä vallan ja vastuun jakaminen ovat lapsen osallisuuden eriaikaisesti mahdollistavia tapoja. Voidaan myös ajatella, että osallisuuden yhtenä ulottuvuutena on, onko lapsella mahdollisuus valita osallistumisestaan johonkin prosessiin. Kieltäytyminen voi olla yksi osallistumisen muoto. Muita osallisuuden muotoja ovat mahdollisuus saada tietoa, vaikuttaa päätöksiin, ilmaista itseään, saada apua itsensä ilmaisemiseen ja mahdollisuus itsenäisiin päätöksiin. (Thomas 2002, 174–176; ks. Oranen 2007, 5–7.) Osallisuuden toteutuminen on tilannesidonnaista. Jotkut lapset voivat kertoa mielipiteensä heti, kun saavat riittävästi tietoa tilanteesta, toiset tarvitsevat tukea ja rohkaisua voidakseen ilmaista itseään. (em.) Maahanmuuttajalapsilla osallisuuden mahdollisuudet liittyvät paitsi vanhempien ja muiden aikuisten valtaan myös kielelliseen ja kulttuuriseen ymmärtämiseen sekä oikeuteen erityistilanteiden huomioimiseksi. Erityisyys voi olla esimerkiksi sitä, että vanhemmat, sukulaiset ja yhteisö tulkitsevat lapsen asemaa ja oikeuksia eri tavoin kuin valtakuntaa edustavat ihmiset. Käsitteet lapsuudesta ja perheen merkityksestä vaihtelevat eri kulttuuriyhteisöissä, joten lapsen subjektiivisten oikeuksien turvaaminen pohjoismaisessa merkityksessä on lastensuojelun käytännön tilanteissa varsin moniselitteistä.

3. KATSAUS KIRJALLISUUTEEN

3.1. Näkökulman valinta

Verratessani ja paikantaessani tutkimustani aiempaan kirjallisuuteen tulee näkyviin tutkimukseni näkökulmien moninaisuus. Tutkimukseni koskee sosiaalityötä ja siinä erityisesti lastensuojelua ja ammatillista vuorovaikutusta. Se paikantuu myös etnisten suhteiden ja monikulttuurisuuden tutkimuksen alueelle, mikä on laaja ja monitieteinen tutkimuskenttä.

Paikannan metodologiaa koskevassa kappaleessa tutkimukseni sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen (Jokinen ym. 1995; Hall ym. 2003). Voin löytää vertailukohtia institutionaalisten diskurssien, valtasuhteiden ja vuorovaikutuksen tutkimuksesta (esim. Jokinen & Suoninen 2000; Jokinen ym. 2004; Raitakari 2004, 2006). Suomalaisessa lastensuojelututkimuksessa tutkimustapani on lähellä lastensuojelutyön vuorovaikutusta ja käytäntöjä tarkastelevia tutkimuksia (esim. Forsberg 2001; 2002; Juhila 2000; Oranen 1997; Hurtig 2003). Tutkimusaineistoni lastensuojelutyö muistuttaa yleisellä tasolla paljolti muiden lastensuojelututkimusten näkyväksi tekemää suomalaista lastensuojelutyötä. Asiakkuuden taustalla on lasten luvattomia poissaoloja koulusta, masennusta, levottomuutta, psykosomaattisia oireita, ristiriitoja koulutovereiden ja opettajien kanssa, vanhempien ja lasten välisiä ristiriitoja, vanhempien masennus- ja jaksamisongelmia, avioeroja ja taloudellisia toimeentulovaikeuksia. En kuitenkaan fokusoi tarkasteluni asiakkuuteen johtaneisiin ongelmiin (vrt. Forssén 1993; 1997; Heino 1997; Pösö 1995; 1997).

Sosiaalityön tutkimuksessa voin paikantaa analyysitapani eroja ja eroja huomioivia työkäytäntöjä koskevan tutkimuksen kenttään. Sosiaalityökeskusteluissa on peräänkuulutettu sukupuolten välisille eroille sensitiivisempää sosiaalityötä ja tutkimusta (Keskinen 2005; Kuronen ym. 2004; Nyqvist 2001; Petrelius 2005). Sosiaalityön lapsitutkimus lähtee myös liikkeelle eroista, lapsen tiedosta ja lapsen erityisestä asemasta (Törrönen 1999; Forsberg 2001; 2002; Hurtig 2003; Eskonen 2005; Kiili 2005). Erojen näkökulma kiinnittyy omassa tutkimuksessani etnisyyteen ja kulttuuriin, maahanmuuttajien ja lasten erityiseen asemaan sekä näitä määrittäviin valtasuhteisiin. Tällainen näkökulma eroihin on sosiaalityön oppiaineen tutkimuksessa vielä ollut vähäistä, vaikka teema on käytännön sosiaalityötä koskevassa keskustelussa ollut esillä 1990-luvulta alkaen. Myös sosiaalityön tutkimukseen suuntautuvia keskustelunavauksia tehtiin 1990-luvun alkupuolella (esim. Söderling 1992; Matinheikki-Kokko 1992; Söderling ym. 1995). Maahanmuuttajia ja pakolaistyötä koskevia sosiaalitieteellisiä pro gradu -tutkielmia sekä sosiaali- ja terveyshallinnon tutkimuksia toteutettiin varsin paljon 1990-luvulla (Matinheikki-Kokko & Nissilä 2001).

Maahanmuuttajia koskeva tutkimus on Suomessa hajallaan eri tieteenaloilla (Muuttoliik-
keet ja etniset suhteet Suomessa 1999–2004). Viimeisimmässä suomalaista muuttoliike-
ja etnisyystutkimusta kartoittavassa raportissa (em.) ei sosiaalityötä ole lainkaan mainittu
itsenäisenä tieteenalana. Raportissa todetaan, että muuttoliikkeitä ja etnisyyttä koskevat
tutkimukset ovat usein monitieteisiä ja hyvin väkinäisesti vain yhdelle tieteenalalle
selkeästi sijoitettavissa. Tutkimus on kuitenkin kaiken kaikkiaan varsin moninaista. Eri
alojen tutkimukset hyödyttävät myös sosiaalityön ammattikäytäntöjä, mutta sosiaalityön
oman tiedontuotannon ja teorian kehittymisen näkökulmasta tarvitaan myös sosiaalityön
omaa tutkimusta.

Maahanmuuttajien kokemuksia ja kertomuksia maahan muutosta, kotoutumisesta ja
suomalaisessa yhteiskunnassa elämisen monista puolista on tarkasteltu eri tieteenalojen
tutkimuksissa kysely-, haastattelu- ja havainnointiaineistoihin perustuen (esim. Valto-
nen 1997; 1999; Puuronen 2001; Huttunen 2002; Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Rastas
2007; Clarke 2003; 2004; Pohjanpää ym. 2003; Alitolppa-Niitamo 2004; Hautaniemi
2004; Pentikäinen 2005; Perhoniemi & Jasinskaja-Lahti 2006). Tutkimusten mukaan
vaikeudet päästä aktiivisiksi osallisiksi yhteiskunnan toimintaan ja valtaväestön
odotukset muualta tulleiden nopeasta "suomalaistumisesta" hankaloittavat maahan-
muuttajien elämänolosuhteita Suomessa. Rasismikokemukset ovat monien maahan-
muuttajien arkipäivää. Maahanmuuttajat ovat kohdanneet epätasa-arvoista kohtelua
työelämässä, koulussa, palveluissa, asuntoa hankkiessaan ja monissa muissa arkipäivän
kohtaamisissa valtaväestön kanssa. Asettuminen Suomeen ei ole ongelmattonta, sillä
valtaväestön usein "toiseutta" viestittävä suhtautuminen maahanmuuttajiin ei tuota
kokemuksia osallisuudesta ja kuulumisesta yhteiskuntaan. Kotouttamisideologiaan
sisältyvä "oman kulttuurin säilyttäminen" on käytännön elämässä varsin monisyi-
nen asia, kun yhteiskunnan instituutioissa ja käytännöissä kuitenkin edellytetään
suomalaista tapaa toimia. Kotoutumisprosessit ovat riippuvaisia valta-yhteiskunnan
tarjoamista mahdollisuuksista ja ovat erilaisilla yksilöillä, perheillä sekä yhteisöillä
erilaisia. Maahanmuuttoon liittyvät muutosprosessit eivät maahanmuuttajien elämässä
näyttäytyä selvänä jatkumona menneisyydestä nykyisyyden kautta tulevaisuuteen,
vaan menneisyyden tapahtumat ja ihmissuhteet sekä odotukset tulevaisuudesta ovat
jatkuvasti läsnä eletyssä nykyhetkessä (esim. Huttunen 2002).

Maahanmuuttajien työllistymistä (esim. Forsander 2002) ja elinolosuhteita (Pohjan-
pää ym. 2003; Paananen 2005) koskevien tutkimusten mukaan maahanmuuttajien ja
erityisesti humanitaarisista syistä Suomeen tulleiden ja inkeriläisten paluumuuttajien
ongelmana on ollut työttömyys ja valtaväestöä heikompi asema työmarkkinoilla.
Työllisyystilanne on viime vuosina kuitenkin parantunut (Työministeriö 2007). Maa-
hanmuuttajat ovat keskimäärin alemmin palkattuja kuin valtaväestö ja heidän asumi-
sensa keskittyy vuokra-asuntovaltaisiin lähiöihin (Pohjanpää ym. 2003). Suomalaisten
suhtautumista maahanmuuttajiin on tutkittu työministeriön sarjassa 1980-luvulta alkaen

(Jaakkola 2005). Näiden asennetutkimusten mukaan suhtautuminen ulkomaalaisten maahanmuuttoon on vähitellen muuttunut myönteisempään suuntaan lamavuosien jälkeen. Sosiaalityöntekijät ovat ammattiryhmänä mukana joissakin viranomaisten asenteita käsittelevissä tutkimuksissa (Pitkänen & Kouki 1999; Pitkänen 2006). Näiden tutkimusten mukaan sosiaalityöntekijät suhtautuvat maahanmuuttajiin monia muita ammattiryhmiä myönteisemmin.

Lastensuojelutyötä ja maahanmuuttajia koskevaa empiiristä tutkimusta on vähän. Joissakin suomalaisissa tutkimusteksteissä aihetta tarkastellaan sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden haastattelujen (Ikäläinen ym. 2003; Anis 2007) pohjalta. Ilman huoltajaa turvapaikkaa hakeneiden lasten kokemuksia (Helander & Mikkonen 2002) koskevat tutkimukset koskettavat läheisesti lastensuojelua. Lastensuojeluun läheisesti liittyvät tutkimusaiheet, kuten maahanmuuttajalasten ja -nuorten kouluelämään, selviytymiskeinoihin, psyykkiseen terveyteen, kokemuksiin ja tarinoihin liittyvät tutkimukset, antavat myös lastensuojelun näkökulmasta tärkeää tietoa (esim. Almqvist 1997; Robinson 2000; Psykisk hälsa hos flykting- och invandrarbarn 2000; Brekke 2002; Hautaniemi 2004; Alitolppa-Niitamo 2004; Rastas 2007). Edellä mainitut tutkimukset valottavat lasten ja -nuorten erityistä asemaa kulttuurien muutosprosessissa. He ovat eräänlaisia ”jäänmurtajia” (Alitolppa-Niitamo 2004) suhteessa valta-yhteiskuntaan ja joutuvat myös omassa perheessään ja omaa identiteettiä rakentaessaan monenlaisten vastakkaisten odotusten ristipaineisiin.

Teoreettista kirjallisuutta ja asiakastyön oppaita, joihin usein sisältyy myös lasten ja lastensuojelun näkökulmaa, on julkaistu varsin runsaasti (esim. Soydan 1984; Ahmad 1989; Alitolppa-Niitamo 1993; Forsander ym. 1994; Skytte 1997; McPhatter 1997; Allwood & Franzén 2000; Banks 2001; Robinson 2001; Dwivedi 2002; Rätty 2002; Anis 2003; Mederos & Woldegiorgis 2003; Alitolppa-Niitamo ym. 2005b; Skytte & Montesino 2006). Kirjallisuudessa käytetty käsitteistö on varsin moninaista. Sekä etnisen vähemmistön että maahanmuuttajan käsitteet ovat yleisesti käytössä. Käsitteisiin liittyvänä kriittisenä kommenttina on todettava, että erityisesti pohjoismaisessa kirjallisuudessa käytetään maahanmuuttajakäsitettä tarkoittamaan ennemminkin pakolaisia kuin maahanmuuttajia laajemmassa merkityksessä. Maahanmuuttajalla tarkoitetaan varsin stereotyyppisesti kulttuurisesti hyvin erilaisia, yhteisöllisiä kulttuureja edustavia, traumatisoivia kokemuksia läpi käyneitä ihmisiä ja annetaan kuva maahanmuuttajista varsin yhtenäisenä ryhmänä. Useissa tapauksissa olisi ollut selkeämpää puhua tietyiltä alueilta tulleista pakolaisista ja heidän kanssaan tehtävästä sosiaalityöstä.

Englanninkielisessä kirjallisuudessa käsitteistö on vakiintuneempaa ja rikkaampaa ja sillä voidaan myös selkeämmin kuvata tutkittavia ilmiöitä. Erilaisuutta kuvaavina käsitteinä käytetään esimerkiksi termejä ”mustat” (black), ”valkoiset” (white) ja ”monikulttuuriset” (mixed). Näidenkin käsitteiden merkityksistä käydään kriittistä keskustelua.

Eri maiden keskustelujen eroja selittävät yhteiskuntien erilaiset historialliset taustat ja vähemmistöpoliittiset diskurssit (ks. Rex 1996; Husband 2000). Englantilaisen yhteiskunnan monikulttuurinen todellisuus on muotoutunut pitkän ajanjakson kuluessa ja on varsin erilainen kuin Pohjoismaissa, joissa maahanmuutto merkittävässä mittakaavassa alkoi vasta 1970-luvulla ja monikulttuurisuusdiskurssi kiinnittyy vahvasti keskusteluun pakolaisten vastaanotosta ja integroitumisesta yhteiskuntaan (ks. Huttunen ym. 2005). Maahanmuuttaja ja pakolainen yhdistyvät pohjoismaisessa sosiaalityön tutkimuksessa helposti siitäkin syystä, että pakolaiset ovat maahanmuuttajien joukossa niitä, jotka selvimminkin näkyvät sosiaalityön asiakkaina. Pohjoismaissa pakolaisten vastaanotto ja integraatiotyö ovat pitkälti sosiaalitoimen aluetta (ks. esim. Kamali 1997; Päivärinne 1997; Turtiainen 2004).

Käsitteistön selkeyttäminen olisi tärkeää, jotta tutkimus ei osaltaan ylläpitäisi vallitsevia stereotyyppioita. Itse käytän kirjallisuutta kuvatessani pääasiassa kunkin kirjoittajan omaa tai sitä lähellä olevaa suomenkielistä käsitteistöä. Kirjallisuustarkasteluni jäsenyyteemoihin sosiaalityö ja maahanmuuttajat sekä lastensuojelu ja maahanmuuttajalapsat. Tarkastellun kirjallisuuden keskiössä ovat maahanmuuttajaperheiden ja –lasten sekä valta-yhteiskunnan auttamisinstituutioiden kohtaaminen, näihin kohtaamisiin paikantuvat tulkinnat ja niiden mahdolliset seuraukset.

3.2. Sosiaalityö ja maahanmuuttajat

Sosiaalityöntekijöiden ja maahanmuuttaja-asiakkaiden keskustelutilanteissa tapahtuvaa vuorovaikutusta tarkastelevissa tutkimuksissa todetaan, että vuorovaikutustilanteita on ollut vaikea saada tutkimuksen kohteeksi. Joko sosiaalityöntekijä tai asiakkaat eivät ole halunneet tutkijaa mukaan asiakaskeskusteluihin. Erityisesti lastensuojelukeskusteluja ei ole haluttu avata tutkijoiden tarkasteltaviksi niihin liittyvien asiakkaiden yksityisyyttä ja arkaluonteisia asioita koskevien sisältöjen vuoksi (esim. *Mötet med svensk socialtjänst och sjukvård* 1999; Ikäläinen ym. 2003). Näissä tutkimuksissa näkökulma painottuu sosiaalityössä läsnä olevien kontrolli- ja tukielementtien sekä kulttuuriin liittyvien tulkintojen tarkasteluun.

Ruotsalaisten sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten ja vietnamilaisten asiakkaiden kohtaamisia tarkasteleva tutkimus, *Mötet med svensk socialtjänst och sjukvård* (1999), perustuu 20:een potilaiden, asiakkaiden sekä sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten syvähaastatteluun sekä työpaikoilla tapahtuneeseen havainnointiin. Sosiaalialaa koskevassa osiossa tarkastelun näkökulma tiivistyy työntekijän ja asiakkaan väliseen valtasuhteeseen. Tutkimuksen mukaan sosiaalityöntekijät eivät juurikaan tiedosta omaa rooliaan vallankäyttäjinä, vaan kokevat olevansa auttajia ja kumppaneita asiakkaille.

Asiakkaat sen sijaan näkevät sosiaalityöntekijät sekä auttajina että vallankäyttäjinä. Vallankäyttö näkyy konkreettisesti siinä, että asiakkaiden yksityiselämään kuuluvia asioita tuodaan julkisen palvelujärjestelmän käsiteltäviksi. Asiakkaat asettuvat silti hyvin harvoin eksplisiittisesti vastustamaan työntekijän kontrolliin painottuvaa toimintaa; sen sijaan he käyttäytyvät yleensä hillitysti ja kohteliaasti. Sosiaalityöntekijät ilmaisevat tämän siten, että asiakkaat eivät reagoi tai vaikuta ymmärtävän asioita, vaikka niistä keskustellaan useita kertoja. Kirjoittaja toteaa, että asiakkaille ymmärtämättömän rooliin asettuminen voi olla keino implisiittisesti vastustaa sosiaalityöntekijöiden valtaa puuttua yksityisasioihin. Luottamuksellisen kumppanuussuhteen rakentaminen näyttää tutkimuksen mukaan olevan vaikeaa. Tutkija kuvailee näitä vuorovaikutussuhteita termillä "harmoniset ei-suhteet" (ruots. "harmoniska icke-relationer"). (em. 50–51.)

Tola Jonssonin (1998) tutkimuksessa tarkasteltiin kuntoutustyöntekijöiden ja maahanmuuttaja-asiakkaiden vuorovaikutusta 24 asiakaskeskustelun ja työntekijöiden haastattelujen pohjalta. Tutkimuksessa todetaan, että työntekijöiden yleistyksiin perustuvat tulkinnat asiakkaan erilaisen kulttuurin ongelmallisuudesta voivat olla esteenä työskentelyn onnistumiselle. Ammatillisuuteen ja huolenpitoon pohjautuva työorientaatio auttaa kuitenkin näissä tilanteissa ylittämään erilaiseen kulttuuriin liittyvät ongelmatulkinnat. Asiakkaan kannalta tilanne on huonoin silloin, kun työntekijällä on ennakkoluuloja "kulttuurin" ongelmallisuudesta ja hänen työskentelyorientaationsa on hyvin byrokraattinen ja kontrolloiva. Ennakkoluulot eivät siis sinänsä ole esteenä onnistuneen asiakassuhteen syntymiselle, vaan tärkeintä on työntekijän omaksuma tietoinen työorientaatio. Joustava ja huolehtiva tapa kohdata asiakkaita ennustaa onnistunutta työskentelyä paremmin kuin byrokraattinen ja joustamaton työorientaatio. (em.)

Haluk Soydanin ym. (1999) toimittamaan ruotsinkieliseen kirjallisuuskatsaukseen on koottu ruotsin-, englannin- ja saksankielistä etnisiä vähemmistöjä ja sosiaalityötä koskevaa kirjallisuutta. Siihen sisältyy sekä oppaita ja käsikirjoja että aihetta koskevia teoreettisia tekstejä ja tutkimuksia, jotka ovat relevantteja käytännön sosiaalityön näkökulmasta. Katsauksessa on esitelty kymmenen englanninkielistä kirjallisuuskatsausta sekä Ruotsissa käytyä keskustelua etnisistä vähemmistöistä. Lisäksi siihen sisältyy luettelo ja lyhyt esittely 104:stä aihetta käsittelevästä tieteellisestä artikkelista. Sosiaalityön erityisalueita, kuten lastensuojelua ei ole katsauksessa erityisesti tarkasteltu, vaan paneuduttu yleisiin sosiaalityötä ja maahanmuuttajia koskeviin teoksiin. Soydanin ym (1999, 87–88, 155–156) mukaan maahanmuuttajia koskeva empiirinen sosiaalityön tutkimus on kansainvälisesti ja erityisesti pohjoismaisesti katsottuna hyvin vähäistä. Valtaosa kirjallisuudesta on käytännön oppaita tai teoreettisia tekstejä. Williams ja Soydan (2005) toteavat tutkimuksen vähäisyyden myös uudemmassa artikkelissaan. Heidän mukaansa tarvittaisiin erityisesti tietoa erilaisten työskentelytapojen ja -käytäntöjen merkityksestä asiakkaiden elämäntilanteiden näkökulmasta.

Amerikassa on julkaistu runsaasti erilaisia oppaita etnisten vähemmistöjen kanssa tehtävää ammatillista auttamistyötä varten (Soydan ym. 1999, 10–11). Monet näistä oppaista koskevat ammatillista auttamistyötä hyvin laajasti ymmärrettyinä. Oppaiden puheeseen ja keskusteluun pohjautuvan auttamistyön (engl. counseling) piiriin kuuluu sosiaalityön lisäksi psykiatrian, psykologian, perheterapian ja erilaisiin neuvojan ammatteihin rinnastettavia tehtäviä (esim. Pedersen ym. 1989; Paniagua 1994; Dwivedi 2002). Monissa amerikkalaisissa oppaissa on kuvattu erikseen eri etnisten ryhmien kulttuurisia erityispiirteitä ja näille ryhmille sopiviksi katsottuja auttamistyön menetelmiä (esim. Pedersen ym. 1989; Green 1995). Tällaisia menetelmiä on kutsuttu kulttuurispesifeiksi käytännöiksi ja kommunikaatiotaidoiksi (Husband 2000). Euroopalaisessa kirjallisuudessa painottuu useimmiten yleisempi erojen näkökulma (esim. Williams ym. 1998; Allwood & Franzén 2000; Launikari & Puukari 2005), jolloin voidaan puhua yleisten kulttuurienvälisen kommunikaatiotaitojen ja käytäntöjen oppimisesta (Husband 2000).

Käytännön sosiaalityön tarpeisiin kirjoitettujen käsikirjojen näkökulmat sisältävät tavallisesti etnisten vähemmistöjen yksilöllisiin, yhteisöllisiin ja yhteiskunnallisiin erityistilanteisiin liittyviä teemoja sekä sosiaalityön käytäntöihin ja työmenetelmiin liittyviä ohjeita (esim. Ewalt ym. 1996; Devore & Schlesinger 1996; Green 1995). Teema kuvaavat käsitteet vaihtelevat eri teoksissa. Voidaan puhua "värillisten asiakkaiden kanssa tehtävästä sosiaalityöstä" (Lum 1986), "kulttuurienvälisestä kompetenssista" (Lynch & Hanson 1992), "kulttuurisesta tietoisuudesta" (Green 1995), "etnisesti sensitiivisestä sosiaalityöstä" (Devore & Schlesinger 1996) tai "sosiaalityöstä vähemmistöjen kanssa" (Williams ym. 1998). Soydan ym. (1999) tulkitsevat käsitteiden kuvastavan sosiaalityökeskustelussa tapahtunutta yleisempää muutosta. Etnosentrisestä, omaa kulttuuria painottavasta työorientaatiosta ja tavoitteista on siirrytty kulttuurista moninaisuutta arvostavaan suuntaan, jossa erilaisuus pyritään työkäytännöissä ottamaan huomioon. Sosiaalityö nähdään erojen kautta ja postmoderni yhteiskunta moninaisten erojen kenttänä (em. 160–161). Etnisyys ja "rotu" ovat erilaisuuden ja vähemmistö-aseman määreitä siinä missä sukupuoli, ikä ja muut ihmisten väliset erot.

Monikulttuurisia työkäytäntöjä esittelevien oppaiden taustalla on ajatus, että sosiaalityöntekijät tarvitsevat parempaa ymmärrystä maahanmuuttajien tilanteista ja työskentelyyn tarvitaan erityisiä työmenetelmiä. Kulttuurisesti tarkoituksenmukaiset työskentelytavat auttavat sosiaalityöntekijöitä paremmin ymmärtämään, miksi asiakkaat toisaalta sitoutuvat työskentelyyn ja hyväksyvät tarjolla olevan avun tai toisaalta hylkäävät sen. Keskustelua "kulttuurieroihin" pohjautuvista työmenetelmistä on myös kritisoitu yksilökeskeisyydestä ja rakenteellisten tekijöiden huomiotta jättämisestä. Kulttuurieroja korostavan näkemyksen kielteisenä puolena pidetään usein myös kulttuuristen stereotyyppien ja luokittelun ylläpitämistä. Kulttuurin lisäksi sosiaalityöntekijän on oltava tietoinen muistakin asiakkaan tilanteessa vaikuttavista tekijöistä, kuten

sosiaalisista, taloudellisista ja psykologisista aspekteista. (Soydan ym. 1999, 153; ks. myös Alitolppa-Niitamo 2005; Matinheikki-Kokko 1997)

Tommy Lundström ja Marie Sallnäs (2003) näkevät edellä mainitut kysymykset yhteydessä laajempaan yhteiskunnalliseen diskurssiin maahanmuuttajista ja etnisyydestä. Maahanmuuttaja –käsite on usein varsin karkeasti määritelty ja tarkoittaa yleisessä kielenkäytössä useimmiten valtaväestöön nähden kulttuurisesti hyvin erilaisia yksilöitä. Keskusteluissa ja tutkimuksissa unohdetaan, että maahanmuuttajat usein kuuluvat myös siihen väestöryhmään, jossa työttömyys on suurta, tulot alhaisia sekä asumisympäristö sosiaalisesti ongelmallinen. Tarkemmin tarkasteltuna saatetaan ehkä havaita, että kyse onkin luokka-asemasta, eikä etnisyydestä (em. 208).

Joissakin oppaissa (Green 1995; Devore & Schlesinger 1996) kulttuurisen kompetenssin elementtejä on sisällytetty sosiaalityön yleisen työprosessin osaksi. Vähemmistöjen erityiset näkökulmat liittyvät neljään eri tasoon: 1) asiakkaiden taustan, identiteetin, arvojen ja ominaisuuksien tunnistamiseen, 2) sosiaalityöntekijän oman kulttuurisen identiteetin, arvojen ja tiedon tunnistamiseen, 3) yhteiskunnan rakenteellisten tekijöiden ja vähemmistöpolitiikkaan liittyvien tavoitteiden ja palvelujärjestelmän tuntemiseen, 4) näiden näkökulmien kautta tulevan tiedon soveltamiseen käytännön sosiaalityössä. Tässä sosiaalityö nähdään yleisestikin eroja huomioivana työnä kaikenlaisten asiakkaiden kanssa, mikä merkitsee, että asiakaslähtöisyyttä eli vuoropuhelua vähemmistöryhmiin kuuluvien ihmisten itsensä kanssa tulisi lisätä, toteuttaa kuuntelevaa asiakastyötä ja hyödyntää asiakkaiden omaa kompetenssia.

Suomalaisissa maahanmuuttajia ja auttamisinstituutioita koskevissa tutkimuksissa näkökulmat painottuvat maahanmuuttajien yleiseen yhteiskunnalliseen asemaan, heidän oikeuksiinsa palvelujen käyttäjinä ja erityistarpeidensa näkymättömyyteen palvelujärjestelmässä sekä työkäytäntöjen kehittämiseen. Referoin seuraavassa viittä tutkimusta (Koskimies 1998; Valtonen 1999; Clarke 2003; Ikäläinen ym. 2003; Hammar-Suutari 2006) ja tiivistän lopuksi tutkimusten yhteiset johtopäätökset. Raportit sisältävät lukuisia suosituksia palvelujen kehittämiseksi. Valitut tutkimukset ovat myös esimerkkejä erilaisista metodisista valinnoista. Tiedon tuottamiseksi on vertailtu eri maiden työkäytäntöjä, kerätty maahanmuuttajien ja työntekijöiden kokemuksia palveluista ja palvelutarpeista, tehty mahdolliseksi maahanmuuttajien omaa tutkimusta sekä kehitetty työntekijöiden tietoisuutta toimintatutkimuksellisin keinoin. Silka Koskimies vertaili vuonna 1998 ilmestyneessä tutkimuksessaan "Social Work in a Multi-Ethnic Society", miten sosiaalityö Suomessa ja Englannissa on vastannut monietnisen yhteiskunnan haasteisiin. Tutkimusta varten haastateltiin molemmissa maissa kuusi ammattilaista, joista useimmat olivat sosiaalityöntekijöitä. Haastattelujen lisäksi käytettiin sosiaalipalveluihin liittyvää asiakirja-aineistoa.

Suomeen verrattuna sosiaalityö Englannissa noudatteli tutkimuksen mukaan kulttuurisen pluralismin periaatteita, jossa huomioidaan myös rakenteellisten tekijöiden merkitys vähemmistöjen elämässä. Suomessa virallinen politiikka kannustaa integraation tavoittelemiseen, mutta käytännössä sosiaalityö haastattelujen perusteella noudatteli assimilaatiopyrkimyksiä. Suomessa byrokraattinen, universaalia palvelutarjontaa painottava näkemys oli hallitseva, kun Englannissa korostettiin paitsi yhtäläisiä mahdollisuuksia myös syrjinnänvastaista sosiaalityötä. Englannissa pyrkimyksenä on rakenteellisin keinoin turvata erilaisten ryhmien tasa-arvo. Tämä tapahtuu esimerkiksi seuraamalla eri etnisten ryhmien palvelutarpeita ja -tarjontaa tilastoinnin keinoin dokumentoimalla eri ryhmien tilannetta. Eriytetyn tiedon avulla pyritään kehittämään palveluja ja tämän katsotaan johtavan kulttuurisensitiivisiin, erilaisia tarpeita huomioiviin käytäntöihin. (Koskimies 1998.) Englantilaiset sosiaalityöntekijät näkivät etnisten vähemmistöjen elämässä vaikuttavan rasismien keskeisenä sosiaalityöhön liittyvänä kysymyksenä, kun taas suomalaiset sosiaalityöntekijät eivät huomioineet rasismia. Kulttuuriset tekijät nähtiin joskus vuorovaikutukseen liittyvänä kysymyksenä, mutta ei asiakkaiden palvelujen sisältöön ja tukimuotoihin vaikuttavana tekijänä. Erot suomalaisten ja englantilaisten sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä eivät tekijän mukaan selity vain yksittäisten työntekijöiden työkäytäntöjen vaihteluista, vaan ovat vahvasti kytköksissä myös sosiaalipalveluja ohjaaviin poliittisiin linjauksiin ja lainsäädäntöön. (em.)

Kathleen Valtosen (1999) tutkimuksessa pakolaisten kotoutumisesta Suomeen haastateltiin pakolaisia ja pakolaistyöntekijöitä. Yksilö-, perhe- ja ryhmähaastattelut tehtiin vietnamilaisille, kampuosealaisille, iranilaisille, irakilaisille ja somalialaisille maahanmuuttajille. Haastatteluihin osallistui yhteensä 181 maahanmuuttajaa. Lisäksi haastateltiin pakolaistyön asiantuntijoita. Tarkastelen tässä tutkimuksen sosiaalisia suhteita, kulttuuria ja palveluja koskevia asioita, joissa on nostettu esiin lastensuojelua koskettavia näkökulmia. Pakolaisten tilanne eroaa muiden maahanmuuttajien tilanteesta yhdellä keskeisellä tavalla: He ovat kokeneet äkillisiä, ennalta odottamattomia ja usein hyvin dramaattisia elämänmuutoksia, eivätkä usein ole voineet vapaasti valita maata, johon muuttavat. Valtosen tutkimuksen mukaan (ks. myös Pentikäinen 2006) useimmat kokevat suomalaisen elämäntavan hyvin erilaiseksi suhteessa omaan tuttuun kulttuuriinsa. Omien keskeisten elämäntavoitteiden tuominen uuteen kotiyhteiskuntaan on pakolaisille hyvin tärkeää, jotta elämä uudessa ympäristössä olisi mielekästä (ks. myös Alitolppa-Niitamo 2005).

Haastattelujen perusteella etniset yhteisöt toimivat kollektiivisen itseilmaisun muotona, kulttuurisen identiteetin suojapuskurina sekä suhteiden rakentajana muihin yhteisöihin ja valtayhteiskuntaan. Vaikka etnisten yhteisöjen sisäiset eroavuudet ovat suuria, niiden piirissä on hyvin vahvoja epävirallisia sosiaalisia verkostoja. Yhteisöissä ihmiset voivat ylläpitää sosiaalista ja kulttuurista identiteettiään, mikä lieventää valtayhteiskunnan sopeutumisodotuksista koituvia paineita. Suurempiin asutuskeskuksiin kohdistunut muuttoliike kuvastaa maahanmuuttajien tarvetta kuulua yhteisöön. (Valtonen 1999, 34–36.)

Tutkimuksessa todetaan, että esimerkiksi somalinuorten vahva sitoutuminen omaan etniseen ryhmään voi olla tapa vastata valtaväestön kielteiseen suhtautumiseen (ks. myös Kamali 1999). Useimmat rasismin kohteeksi joutuneet suhtautuivat asiaan vältellen ja kertoivat käsittelevänsä tilanteita yksityisesti ja yhteisön piirissä, ei virallisten kanavien kautta. Tällä pyritään jyrkkien ristiriitojen välttämiseen. (Valtonen 1999, 40.)

Perhe on pakolaisille ensiarvoisen tärkeä tuen lähde. Jos perhe hajoaa, menetetään tärkeä turvaverkosto, jota on vaikea korvata uudessa kotiyhteiskunnassa. Pakolaisperheissä joudutaan muuttoprosessissa käymään läpi suuria muutoksia, jotka heijastuvat perheiden sisäisiin suhteisiin ja perheenjäsenten rooleihin. Perheiden on samanaikaisesti sopeuduttava uuteen kulttuuriin ja siihen, että eri perheenjäsenten, sukupuolien ja sukupolvien sopeutuminen ei aina tapahdu samalla tavalla ja samassa tahdissa. Lasten kasvattaminen uudessa ympäristössä on vaikeaa, kun valta-yhteiskunnan arvot eroavat perheen arvoista. Tämä voi johtaa liian tiukkaan kurinpitoon, väkivaltaan ja konflikteihin vanhempien ja lasten välillä. Erityisesti naisiin ja tyttöihin kohdistuvat rajoitukset ovat ristiriidassa Suomessa vallitsevien vapaampien normein kanssa. Perhesuhteiden kiristymisen, turhautumisen tai stressin taustalla voi olla työttömyyttä, toimeentulo-vaikeuksia, perheroolien muuttumista, selviytymisresurssien ja -voimien puuttumista ja yleistä näköalattomuutta. (Valtonen 1999; ks myös Alitolppa-Niitamo 2005.)

Valtonen (1999) tutkimuksessa maahanmuuttajien perhe- ja lastenkasvatusongelmiin puuttuminen koettiin lastensuojelussa ja perheneuvolassa suurena haasteena. Lasten ja vanhempien väliset kriisit saatetaan yrittää ratkaista siten, että lapsi tai nuori sijoitetaan laitokseen. Yhteisöllisissä kulttuureissa ihmiset kääntyvät yleensä vanhempien sukulaisten tai yhteisön jäsenten puoleen avioliittoon tai lasten kasvatukseen liittyvissä ongelmissa. Ammattiauttamisen merkitys ja käytännöt ovat monille vieraita. (em.)

Kris Clarken toimittamaan tutkimusraporttiin, ”Welfare research into marginal communities: insider perspectives on health and social care” (2003), on koottu maahanmuuttajataustaisten tutkijoiden raportteja maahanmuuttajien kokemuksista suomalaisessa terveydenhuollossa. Tutkimushankkeen ajatuksena oli hyödyntää maahanmuuttajien omaa kokemusta maahanmuuttajayhteisöjä koskevassa tutkimuksessa. Kukin kolme tutkijaa haastatteli 5–10 henkilöä. Haastatellut olivat afrikkalais-, iranilais-, venäläis- ja virolaistaustaisia maahanmuuttajia. Hanke on suomalaisessa tutkimuksessa poikkeuksellinen siten, että maahanmuuttajien omaa kompetenssia hyödynnettiin tietoisesti osatutkimusten toteuttamisessa.

Raportissa avataan keskustelua universalismiin perustuvan palvelujärjestelmän ja subjektiivisten oikeuksien suhteesta maahanmuuttajaerityisissä palveluissa. Maahanmuuttajilla ei vielä ole subjektiivista oikeutta esimerkiksi tulkkauspalveluihin, vaan tulkin saaminen perustuu viranomaisen harkintaan. Palvelut ja maahanmuuttajat eivät riittävästi kohtaa

ymmärtämis- ja tiedonkulun vaikeuksista johtuen ja palvelutilanteissa maahanmuuttajan oikeusturva on kyseenalainen, jos toimivaa tulkkausta ei ole järjestetty. Raportissa painotetaan myös riittävän ajoissa saatavilla olevien ennaltaehkäisevien tukipalvelujen merkitystä erityisesti maahanmuuttajille, sillä elämäntilanteet kriisiytyvät hyvin nopeasti, jos neuvontaa ja ohjausta arkipäivän tilanteista selviytymiseen ei ole saatavilla. (em.)

Sinikka Ikäläisen, Taina Martiskaisen ja Maritta Törrösen kirjassa "Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe" (2003) on nostettu esiin maahanmuuttajiin ja lastensuojeluun liittyviä kysymyksiä. Tekijät itse nimeävät raporttinsa yhteiskuntapoliittiseksi puheenvuoroksi, jossa annetaan ääni maahanmuuttajavanhemmille ja sosiaalipalvelujen työntekijöille. Selvitys tehtiin Helsingin sosiaaliviraston Itäisen suurpiirin alueella, jossa asuu paljon maahanmuuttajia. Tutkimus perustuu 30 kotipalvelun, perhetyön ja lastensuojelutyöntekijän sekä kuuden somalivanhemman antamiin tietoihin. Työntekijöiltä tietoa kerättiin yksilö- ja ryhmähaastatteluin ja lomakekyselyllä. Vanhemmat haastateltiin. Perheet eivät tekijöiden mukaan edustaneet tyypillisiä asiakasperheitä. (em.)

Haastatellut kokivat ongelmallisena maahanmuuttajien asumisen keskittymisen vuokratulovaltaisille alueille, joissa asuu myös työttömyyden ja erilaisten sosiaalisten ongelmien kanssa kamppailevia valtaväestön perheitä. Somalivanhemmat olivat huolissaan lasten turvallisuudesta, sillä useimmilla oli kokemuksia lähiympäristön päihteitä käyttävien asukkaiden väkivaltaisesta käyttäytymisestä. Vanhemmat olivat huolissaan myös suomalaisen nuorisokulttuurin vaikutuksista lapsiinsa. Nuorten päihteiden käyttö, vapaa seurustelukulttuuri sekä rasistiset uhkailut sekoittuvat "uhkien kimpuksi", joka on vastassa heti kotiovelta lähdettäessä (em. 101). Kaikki haastatellut olivat kokeneet rasistista uhkailua, kiusaamista ja jotkut suoranaista fyysistä väkivaltaa. Vanhemmat toivoivat voivansa enemmän vaikuttaa ja osallistua myös lasten kouluasioihin ja tietää, esiintyykö koulussa kiusaamista ja muita ongelmia. (em.)

Haastatellut vanhemmat kokivat, että ammattilaiset eivät kuuntele heidän toiveitaan, eivätkä tarjoa riittävästi kasvatuksellista ja taloudellista tukea. Monet somaliperheet ovat yksinhuoltajaperheitä ja tarvitsisivat juuri edellä mainitunlaista tukea. Tarkoituksenmukaisen ja riittävän palvelun esteenä sekä työntekijöiden että perheiden mielestä on työntekijöiden kiire. Maahanmuuttajaperheiden ongelmat näyttävät hyvin monimuotoisina ja niiden selvittäminen edellyttäisi aikaa, jota ruuhkautuneissa sosiaalitoimistoissa ei ole mahdollista riittävästi järjestää. Tekijät toteavat, että kotouttamispolitiikka ei tuo riittävästi voimavaroja palvelujen tuottamiseen. Kotouttamistoimenpiteet ajoittuvat kolmeen ensimmäiseen maassa asumisvuoteen, mutta todellisuudessa monet perheiden ongelmat tulevat esille vasta paljon myöhemmin. Tämä koskee erityisesti lastensuojeluun johtavia tilanteita. (em.)

Sari Hammar-Suutari (2006) on yhdistänyt tutkimuksen ja työyhteisöjen kehittämistyön toimintatutkimuksellisella kokeilulla, jossa asiakaspalvelussa toimivien ammattilaisten, muun muassa sosiaalityöntekijöiden, käsityksiä yhdenvertaisuudesta pyrittiin laajentamaan ja monikulttuurisia valmiuksia parantamaan. Tutkimusprosessi koostui viranomaisten, asiantuntijoiden ja maahanmuuttaja-asiakkaiden haastatteluista sekä työyhteisöjä osallistavasta toiminnasta. Työskentely sosiaalityön tiimin kanssa kesti vajaan vuoden. Tähän sisältyi kuusi istuntoa, joissa käsiteltiin erilaisuuteen ja yhdenvertaisuuteen liittyviä teemoja. Kokeilu osoitti, että työntekijät haluavat ja tarvitsevat mahdollisuuksia kulttuurien välisen työn valmiuksien keittämiseen. Kokeiluun osallistuneiden työntekijöiden tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden käsitykset avartuivat samanlaisen kohtelun vaatimuksesta kohti yhtäläisten mahdollisuuksien turvaamista asiakkaille (vrt. Sosiaalityöntekijäartikkeli). Myös työntekijöiden kulttuurien välisen työn valmiudet ja ammatillinen itseluottamus lisääntyivät.

Edellä referoidut viisi tutkimusta antavat kuvan suomalaisesta yhteiskunnasta varsin monokulttuurisena ympäristönä, jossa ammatillisen työn haasteena on monikulttuurisen tietoisuuden ja työskentelyvalmiuksien kehittäminen. Palvelujen järjestämiseen liittyvä yhteinen johtopäätös on, että matalan kynnyksen palvelut sekä joustavat ja asiakaslähtöiset työkäytännöt, jotka perustuisivat yksilö- ja yhteisötasoihin palvelutarvearviointeihin ja joissa käytettäisiin hyväksi yhteisöjen omia resursseja, olisivat hyödyllisiä maahanmuuttajien tilanteiden näkökulmasta, mutta tällaisia palveluja ja työmuotoja ei ole riittävästi toteutettu. Maahanmuuttajat tarvitsisivat ennen kaikkea neuvontaa, ohjausta ja tukea selviytyäkseen uudessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa. Tietoa suomalaisesta yhteiskunnasta, nuorisokulttuurista, lastenkasvatustavoista, sukupuolten tasa-arvosta, perheväkivallasta ja palveluista tulisi olla helposti saatavilla. Esimerkiksi palveluohjaus ja kasvatusneuvonta voisivat toimia ennaltaehkäisevästi, niin että perheiden tilanteet eivät kriisiytyisi ja johtaisi lastensuojelun asiakkuuteen. Myös maahanmuuttajataustaisten henkilöiden koulutusta ja palkkaamista kotouttamispalveluihin pidetään tärkeänä askeleena kohti monikulttuurisempia palvelukäytäntöjä. Tutkimuksissa todetaan, että maahanmuuttajien on usein vaikea ymmärtää työntekijöiden työhön kuuluvia tehtäviä ja työtapoja ja sitä, miten suomalainen yhteiskunta ylipäättään toimii. Palvelut ja maahanmuuttajat eivät kohtaa, mikä pitkälti johtuu palvelujen lokeroituneisuudesta ja koordinoimattomuudesta. Vaarana voi olla, että kaikki tiedonkulku on yksisuuntaista. Asiakkaalla ei usein ole mahdollisuuksia vaikuttaa prosesseihin, joissa päätetään hänen oman elämänsä tärkeistä asioista. (ks. myös Anis 2007.) Työkäytäntöjen ja palvelujen kehittäminen edellyttää niin yksittäisten työntekijöiden kuin työyhteisöjen ja organisaatioiden sekä poliittisen tason tukea.

3.3. Lastensuojelu ja maahanmuuttajalapsen

Tarkastelen tässä kappaleessa maahanmuuttajia ja lastensuojelua koskevaa tutkimusta kahden laajan tutkimuskatsauksen (Brekke 2002; Thoburn ym. 2005) sekä aihetta koskevan yleisemmän pohjoismaisen ja englantilaisen keskustelun pohjalta. Jan-Paul Brekken tutkimuskatsauksessa, ”Children and adolescents with an immigrant background. An overview of Nordic research” (2002), on koottu yhteen ruotsalaista, norjalaista ja tanskalaista maahanmuuttajalapsia ja –nuoria koskevaa tutkimusta. Katsauksessa on käytetty noin 200:aa eri tutkimusta, joista 50:tä on tarkasteltu lähemmin. Katsaus on monitieteinen ja tarkastelen tässä vain siihen sisältyvää lastensuojelututkimusta. June Thoburnin, Ashok Chandin ja Joanne Procterin (2005) englantilaisia lastensuojelupalveluja ja etnisiä vähemmistöjä tarkastelevaan tutkimuskatsaukseen, ”Child Welfare Services for Minority Ethnic Families. The Research Reviewed”, sisältyy 65 empiiristä tutkimusta, joista monissa on käytetty varsin suuria aineistoja, muun muassa maan virallisia lastensuojelutilastoja.

Brekken (2002, 19) katsauksessa viitataan pohjoismaiseen kontekstiin, johon tutkimukset kiinnittyvät. Pohjoismaisissa yhteiskunnissa, joissa vallitsee vahva tasa-arvon periaate, visio monikulttuurisesta yhteiskunnasta edellyttäisi kahden ristiriitaiselta kuulostavan periaatteen noudattamista: yhtäältä oikeus tasa-arvoon ja samanlaiseen kohteluun ja toisaalta oikeus erilaisuuteen ja erilaiseen kohteluun. Brekke (2002,23) toteaa, että näihin periaatteisiin sisältyy kriittisiä kysymyksiä, jotka tulevat käytännössä vastaan: Kuinka paljon erilaisuutta hyväksytään ja kuka määrittelee hyväksytyin erilaisuuden rajat? Keskusteluun on nostettu muun muassa kysymys siitä, kuinka pitkälle vanhemmat voivat määrittellä lapsen kasvatukseen ja opetukseen liittyviä käytäntöjä ja tavoitteita. Jos vähemmistöjen kollektiivisia identiteettejä halutaan tukea, saatetaan hyväksyä myös se, että lapset eivät voi käyttää niitä mahdollisuuksia, joita pohjoismaiset yhteiskunnat voivat tarjota, kuten oikeus koulutukseen ja erilaisiin harrastuksiin. (em.)

Pohjoismaisessa tutkimuksessa ei ole helppo tarkastella ”etnisten ryhmien” välisiä eroja ja erojen taustatekijöitä muun muassa siitä syystä, että lastensuojelun piirissä olevien lasten etnistä alkuperää ei eettisistä syistä dokumentoida. Tutkimuksissa on todettu myös, että edes lasten sijoituksista vastuussa olevat sosiaalityöntekijät eivät aina ole tienneet lapsen kansallisuutta tai äidinkieltä, joten näitä tekijöitä ei ole voitu huomioida myöskään sijaisperhettä valittaessa. Tasa-arvoisuuden ja ”samanlaisen kohtelun” periaatteet johtavat käytännössä helposti eroja huomioimattomiin käytäntöihin. (em., 122–123.)

Englantilaisissa tutkimuksissa etnisiä ryhmiä on tarkasteltu erikseen varsin isoilla aineistoilla. Useissa näistä tutkimuksista on vertailtu etnisiä ryhmiä, jotka on nimetty esimerkiksi seuraavasti: ”mustat” (black), ”valkoiset” (white) ja ”kaksi- tai monikulttuuriset” (mixed) tai ”aasialaiset” (Asian), ”afrikkalaiset” (African) jne. (Thoburn ym. 2005). Englantilaisessa kirjallisuudessa on myös varsin paljon kriittisiä keskusteluja

sosiaalityön käytäntöjen ja tutkimuksen ”värisokeudesta”, mikä liittyy edellä mainittujen käsitteiden käyttöön. On kritisoitu tutkijoiden ja sosiaalityöntekijöiden vähäistä kulttuuri- ja rasमितietoisuutta sekä erityisesti ”mustia” koskevan tutkimuksen yksipuolisuutta (ks. esim. Ahmad 1989; Robinson 2001). ”Mustia vähemmistöjä” tarkastelevissa tutkimuksissa tehdään usein kulttuurisia yleistyksiä. Puhutaan esimerkiksi aasialaisista tai afrikkalaisista ottamatta huomioon, että näillä alueilla on lukuisia erilaisia kulttuureja. Tutkijat ovat useimmiten ”valkoisia”, joilla ei ole tutkimuskohteen läheistä tuntemusta. ”Mustia” perheitä ei verrata toisiinsa, vaan ”valkoisiin” perheisiin, jolloin vähemmistökulttuurin positiiviset voimavarat jäävät piiloon ja tulkinnat ovat ongelmapainotteisia. Tutkijat korostavat myös vaikeutta nähdä rasismien vaikutuksia ja vähemmistöjen oman etnisen identiteetin merkitystä. Rasismikokemukset voivat murentaa nuorten oman kulttuurisen identiteetin, ja näin ollen oman perheen ja yhteisön merkitys on vähemmistöille erityisen tärkeä. Tämä tulisi huomioida erityisesti, kun lapsia sijoitetaan asumaan kodin ulkopuolelle. (em.)

Etnisyyteen perustuvan kategorisoinnin suhteen sekä asiakastyötä tekevät ammattilaiset että tutkijat ovat samanlaisen eettisen kysymyksen edessä: jos maahanmuuttajien tai muiden etnisten vähemmistöjen ongelmatilanteita tarkastellaan esimerkiksi luokittelemalla eri maahanmuuttajaryhmiä tilastollisesti ja vertailemalla eri ryhmiä keskenään, näitä tuloksia voidaan käyttää myös maahanmuuttajia itseään vastaan. Ongelmat yleistetään helposti koko kansallisuutta tai maahanmuuttajaryhmää koskeviksi, vaikka ne ovat eri syistä vaikeuksiin joutuneiden perheiden ongelmia. (Brekke 2002, 133.)

Lastensuojelua koskevissa tutkimuksissa on useita yhteisiä tuloksia, joiden keskeisiä kohtia nostan seuraavassa esiin. Etnisiä vähemmistöjä edustavat ja maahanmuuttajalapsen lapset ovat eri maissa tehtyjen tutkimusten mukaan keskimäärin useammin lastensuojelutoimenpiteiden kohteina kuin valtaväestöön kuuluvat lapset (Andersson ym. 1996; McPhatter 1997; Soydan ym. 1999; Brekke 2002; Lundström & Vinnerljung 2001; Lundström & Sallnäs 2003; Mederos & Woldequiorguis 2003; Thoburn ym. 2005). Ilmiö vaihtelee jonkin verran eri maissa ja eri aikoina sekä sen mukaan, miten maahanmuuttaja -käsite on määritelty. Selvimmin yliedustus näkyy lastensuojelun sijoituksissa (Invandrarbarn i familjehem 1995; Lundström & Vinnerljung 2001; Brekke 2002; Thoburn ym. 2005). Ruotsissa suomalaiset maahanmuuttajat ovat yliedustettuina lastensuojeluasiakkaina (Brekke 2002). Englantilaisissa, eri väestöryhmien lastensuojeluasiakkuuksia vertailevissa tutkimuksissa (Thoburn ym. 2005) puolestaan havaittiin, että ”kaksi- tai monikulttuuristen perheiden” lapset näyttävät olevan useammin lastensuojelupalveluiden piirissä kuin mitkään etniset ryhmät (em. 75, 100). Myös Suomessa pääkaupunkiseudulla tehdyissä maahanmuuttajien sosiaali- ja terveystalvelujen käyttöä koskevissa tutkimuksissa on havaittu, että maahanmuuttajia on lastensuojelun avohuollon piirissä suhteellisesti enemmän kuin valtaväestöä (Ulkomalaisten elämää Helsingissä 2000; Gissler ym. 2006).

Ruotsin- ja englanninkielisissä tutkimuksissa tuodaan esiin, miten sosiaalityöntekijöiden tulkinnoilla voi olla kriittisiä seurauksia lasten tilanteeseen. Oudoilta vaikuttavat tavat voidaan tulkita lastensuojelullisiksi ongelmiksi, vaikka vanhemmuudessa tai lasten tilanteessa ei ole todellisia riskitekijöitä. Maahanmuuttajalapsen ohjautua lastensuojelun asiakkaiden kulttuurisiin tulkintoihin liittyvien "virhearviointien" vuoksi, jos esimerkiksi kouluissa ei ole aikaa tai kulttuurisesti tietoisia ihmisiä, jotka voivat selvittää ongelmatilanteita ennen ohjaamista lastensuojeluun. Virhearviointitilanteet voivat ilmetä myös siten, että perheen toimeentulovaikkeitä tai suoranaista köyhyyttä ei nähdä eksoottisempien kulttuuripiirteiden lomasta. Köyhyys voi aiheuttaa ongelmien kasautumista ja vaikeuksia selvitä vanhemmuudesta. (Brekke 2002, 158–159; Ahmad 1989, 152; Sernhede 2000.) Sosiaalityöntekijöiden suhteet vanhempiin kriisiytyvät helposti, kun yhteistä ymmärrystä tilanteesta ei saavuteta. Tutkimuksissa todetaan, että yksipuolisista ongelmatulkintoista voi seurata pitkäaikaista sosiaalityön asiakkuutta, nuoret joutuvat usein vaihtamaan sijoituspaikkaa, eivätkä usein lopulta saa todellista apua tilanteeseensa.

Masoud Kamali (1999), joka on haastatellut maahanmuuttajanuoria ja tarkastellut heidän kokemuksiaan ruotsalaisessa yhteiskunnassa, on huolissaan työkäytännöistä, joissa maahanmuuttajanuorten käyttäytyminen pelkän erilaisuuden perusteella tulkitaan epänormaaliksi ja lastensuojelutoimenpiteitä edellyttäväksi. Hän näkee uhkana sen, että viranomaiskeskeiset käytännöt johtavat etnisten vähemmistöjen omien rajojen suurempaan korostumiseen. Seurauksena voi olla nuorten eristäytymistä omiin ryhmiinsä. Maahanmuuttajanuoret määrittävät helposti valta-yhteiskunnan erilaisiksi ja sopeutumattomiksi, eivätkä he myöskään tunne kuuluvansa vanhempiensa kulttuuriin, josta heillä usein on hyvin heikosti tietoa. Näin syntyy nuorten omia ryhmiä, joilla on oma kulttuurinsa ja riski syrjäytyä sekä valta-yhteiskunnan että vanhempien edustaman kulttuuriyhteisön piiristä. (em., 80–81; ks. myös Hautaniemi 2004.)

Marianne Skytte (1997; ks. myös Skytte & Montesino 2006) korostaa, että lastensuojelun keskeinen kysymys on, kuinka hyvin sosiaalityöntekijä sijoitustilanteissa voi turvata lapsen yhteyden biologisiin vanhempiinsa. Tärkeä havainto on, että sekä englantilaisten (Thoburn ym. 2005) että pohjoismaisten (Brekke 2002) tutkimusten mukaan huonoimmin selviävät sellaiset maahanmuuttajanuoret, jotka ovat kadottaneet kontaktin alkuperäiseen yhteisönsä ja perheeseensä. Etnisiin vähemmistöihin kuuluvien lasten sijoituksissa pois kotoa on erityisen tärkeää pyrkiä löytämään perheen ja ystävien voimavarat, sillä niiden avulla sijoituksilla on paremmat mahdollisuudet onnistua (Skytte 1997, 165; Robinson 2000; Broad 2001; Thoburn ym. 2005, 171). Tutkimuksissa peräänkuulutetaan maahanmuuttajien erityistilanteita ja erilaisuutta huomioivien lastensuojelun arviointikäytäntöjen kehittämistä. Yhteisöllisyyden erilaiset merkitykset tulisi vahvemmin ottaa huomioon tilannearvioissa ja ratkaisuja pohdittaessa.

Lastensuojelun interventiot ovat yleensä vanhemmille eriasteisia kriisitilanteita riippumatta siitä, onko kyseessä maahanmuuttaja vai valtaväestöä edustava perhe. Maahanmuuttajilla tähän voi liittyä kuitenkin erityisiä tekijöitä. Tutkimusten mukaan (Thoburn ym. 2005; Brekke 2002; Valtonen 1999; Anis 2007) maahanmuuttajavanhemmat tietävät liian vähän lastensuojelun työntekijöiden työstä ja heillä on myös osittain vääriä käsityksiä lastensuojelusta, samoin kuin siitä, minkälaista vanhemmuutta valtaväestön keskuudessa pidetään hyvänä. Vanhemmat voivat kokea lastensuojeluinstituution ja oikeusprosessit hyvin hämmentävinä, turhauttavina ja vieraannuttavina. Lastensuojelu ymmärretään eri tavoin riippuen kulttuurisista, kielellisistä ja uskonnollisista tekijöistä, joten reagointi ammattilaisten toimintaan ja kommunikaation onnistuminen on vaihtelevaa. Monien pitää kaiken lisäksi käydä nämä prosessit läpi tulkin avustamina. Kumppanuuden rakentamiseksi ja tiedon lisäämiseksi yhteistyö ammattitaitoisen tulkin kanssa on tärkeää, kun sosiaalityöntekijä ja asiakas eivät puhu samaa kieltä. Tulkin käyttö antaa vanhemmille mahdollisuuden olla tasavertaisina keskustelukumppaneina. Vanhempien ja lasten tilanteita kriisiyttää myös se, että lastensuojelun asiakkuuteen voi liittyä kunnian menetys omassa yhteisössä, joka usein voi olla ainoa todellinen tukiverkosto maahanmuuttajille. (em.)

Asiakkaiden haastattelujen perusteella työntekijän persoona ja ymmärtämiskyky on asiakassuhteessa keskeistä (Thoburn ym. 2005; Anis 2007). Englantilaisissa tutkimuksissa havaittiin, että asiakkaiden on usein helpompi puhua omaa kulttuuria ja kieliryhmää edustavalle työntekijälle, joka ymmärtää helpommin kielelliset merkitykset ja kulttuuriset tarpeet. Englannissa asiakastyössä toimivat henkilöt ja tutkijat edustavat erilaisia kielellisiä ja kulttuurisia taustoja. Asiakkaat ovat myös useammin itse hakeneet apua työntekijältä, joka edustaa samaa kulttuuri- ja kieliryhmää. Tutkimuksissa todetaan myös, että ammattilaisten kulttuurinen moninaisuus vähentää "virhetulkintojen" riskiä ja tuo kriittistä näkökulmaa valtakulttuurin näkökulmasta toteutettuihin käytäntöihin ja tutkimuksiin. (Thoburn ym. 2005.)

Virhetulkintojen mahdollisuus tulee esille englantilaisissa lastensuojelun tilannearvioita ja asiakkuuden syitä tarkastelevissa tutkimuksissa (Thoburn ym. 2005). Tutkimuksissa havaittiin, että "valkoiset" lapset tulevat lastensuojelun piiriin useammin fyysisen tai henkisen väkivallan, seksuaalisen hyväksikäytön ja hoidon laiminlyönnin vuoksi kuin muihin ryhmiin kuuluvat lapset. Etnisten vähemmistöjen lapsilla syyt oli useammin luokiteltu ryhmään "muut lastensuojelulliset huolet". Tämä luokka sisältää sellaiset syyt, joita ei ole voitu sijoittaa tavanomaisiin kaltoin kohtelun määritelmiin. Muita syitä ovat esimerkiksi mielenterveysongelmat tai vaikeat taloudelliset ongelmat erityisesti turvapaikan hakijoiden tilanteissa. Tapaus voidaan myös luokitella ryhmään "muut huolet", jos kommunikaatiovaikeuksista johtuen ei ole kyetty tarkasti määrittelmään syitä. Kulttuurieroihin liittyvät tulkintavaikeudet hidastavat arviointia ja perheen tilannetta seurataan tavallista pidempään. Lastensuojelullinen apu voi tästä syystä

saavuttaa lapset liian myöhään. Lasten tilanteisiin ei ehkä uskalleta tai osata puuttua siksi, että tietynlaiset käytännöt tulkitaan perheen tai yhteisön kulttuuriin kuuluviksi. Esimerkiksi äidin masennus tai voimattomuus voidaan tulkita naisen tavanomaiseksi alistetuksi rooliksi (Thoburn ym. 2005). Arviointiperiaatteet ovat kulttuurisidonnaisia ja ongelmatalukintoja on vaikea erottaa erilaisuustulkintoista. Tutkimustulokset viittaavat perhekohtaisten tilannearviointien vaikeuteen ja vähemmistöjen asiakkuuden rajojen tavallistakin suurempaan "hämäryyteen" (vrt. Heino 1997).

Edellä tarkastellun kirjallisuuden keskiössä ovat maahanmuuttajaperheiden ja –lasten sekä valtayhteiskunnan auttamisinstituutioiden kohtaaminen. Lastensuojelun ammatillisten tilannearvioiden ja työkäytäntöjen toteuttaminen ja kehittäminen liittyy kiinteästi näihin kohtaamisiin ja niissä tehtäviin ongelma- ja ratkaisutulkintoihin. Kohtaamisissa aktualisoituvat erilaiset käytännöt, näkemykset, kokemukset ja toimijoiden asemat. Soydanin ym. (1999, 120) tavoin voi todeta, että "etnisyyden" tai "kulttuurin" ilmeneminen kohtaamisissa on empiirinen kysymys. Maahanmuuttajuus tai etnisuus voi määrittää kohtaamisen luonnetta, mutta ymmärrys niistä voi myös olla käytyjen neuvottelujen tulos. Asiakkaiden tarpeet kohtaavat institutionaalisen diskurssin, joka määrittelee normaalia ja epänormaalia. Asiakkaat ovat enemmän tai vähemmän halukkaita ja kyvykkäitä ymmärtämään sosiaalityöntekijän määrityksiä ja muuttamaan elämäntapojaan.

Institutionaalisiin kohtaamisiin sisältyy aina eri asemissa olevien toimijoiden välisiä valtasuhteita, joita tutkimuksissa on tarkasteltu. Valtasuhteet ilmenevät yhteiskuntien rakenteellisella tasolla ja yksittäisissä kohtaamisissa. Sosiaalityöntekijöillä on institutionaalista valtaa suhteessa asiakkaisiin, mutta myös asiakkaat käyttävät valtaa eri tavoin joutuessaan vastaamaan ammattilaisten odotuksiin. Lapset ovat kulttuurien muutoksessa keskeisessä asemassa. Heihin kohdistuu ristiriitaisia odotuksia valtayhteiskunnan instituutioiden, nuorisokulttuurin, vanhempien sekä kulttuuristen ja uskonnollisten yhteisöjen taholta. Lastensuojelututkimuksen ydin on kysymys lapsen hyvinvoinnista ja oikeuksista sekä näitä arvoja toteuttavista käytännöistä erilaisten arvojen ja odotusten ristipaineissa.

4. AINEISTOT JA TUTKIMUSETIIKKA

4.1. Aineistot ja niiden tuottaminen

Tutkimusaineistoni koostuu lastensuojelun **asiakaskeskusteluista** ja niiden jälkeen keskustelun osapuolille tekemistäni **haastatteluista**. Keräsin tämän aineiston vuosien 2000–2003 aikana kuudessa sosiaalitoimistossa kahdessa suuressa suomalaisessa kaupungissa. Otin yhteyttä sellaisten kaupunkialueiden sosiaalitoimistoihin, joissa maahanmuuttajaväestön osuus on suuri. Useimmat sosiaalityöntekijät olivat halukkaita osallistumaan tutkimukseen. Jotkut sosiaalityöntekijät kieltäytyivät osallistumasta. Syinä mainittiin muun muassa lastensuojelutilanteiden vaikeus ja näkemys, että asiakkaita on hyvin vaikea motivoida osallistumaan tutkimukseen.

Tutkimukseen osallistuneet sosiaalityöntekijät kysyivät lastensuojelun asiakkailtaan kiinnostusta osallistua tutkimukseen. Työntekijät kertoivat joidenkin asiakkaiden kieltäytyneen esimerkiksi perheen akuutin kriisitilanteen vuoksi, jolloin ei ollut voimia ylimääräisiin tapaamisiin tutkijan kanssa. Useimmat asiakkaat, joilta kiinnostusta kysyttiin, suostuivat osallistumaan. Sosiaalityöntekijät sopivat asiakkaan kanssa ajan, jolloin olisin paikalla ja tilasivat tarvittaessa tulkin. Tätä ennen järjestin sosiaalitoimistoihin myös keskustelutilaisuuksia ja lähetin sosiaalityöntekijöille materiaalia, joiden pohjalta heillä oli mahdollisuus saada käsitys tutkimukseni toteutustavasta ja tarkoituksesta ja valmistaa asiakkaitaan tutkimukseen (Liite 1). Sosiaalityöntekijät arvioivat myös tulkin tarpeen ja varasivat tulkin, jos asiakas antoi tähän luvan.

Keräsin keskusteluaineistoa yhdessätoista asiakastilanteessa ja toteutin 36 haastattelua. Tallensin sekä asiakaskeskustelut että haastattelut ääninauhalle. Sisällytin analysoitavaan aineistoon kaikki yksitoista asiakaskeskustelua, mutta vain 35 haastattelua. Jätin yhden haastattelun varsinaisesta analyysistä pois, koska kyseinen haastattelemani henkilö edusti hyvin erilaista toimijaroolia suhteessa muihin haastateltaviin. Tutkimusmetodologisista sekä salassapitoon liittyvistä tutkimuseettisistä syistä en sisällyttänyt tätä haastattelua varsinaiseen analyysiin.⁵ Analyysiin sisällytetyistä työntekijöiden haastatteluista 12 on sosiaalityöntekijöiden ja kolme perhetyötä tekevien ammattilaisten haastatteluja. Asiakkaiden haastatteluista kahdeksan on äitien, kolme isien, kahdeksan lasten ja nuorten ja yksi perheen läheisen sukulaisen haastatteluja.

Asiakaskeskustelut ja haastattelut on litteroitu tekstiksi. Analyysiin sisällytetyn litteroidun tekstiaineiston ja muistiinpanojen määrä on yhteensä 217 sivua ykkösrivivälillä ja fontilla 12 kirjoitettuna. Asiakaskeskusteluista tuli tekstiä 56 sivua ja haastatteluista 161 sivua. Asiakkaiden haastatteluja tästä on 70 sivua ja työntekijöiden haastatteluja 91 sivua.

⁵Lapsiartikkeliin on erehdyksessä kirjattu toteutettujen haastattelujen kokonaislukumäärä eli 36.

Taulukossa 1 analyysiin sisällytetty aineisto on jäsennetty tapauksittain yhdestä kahteentoista. "Tapaus" tarkoittaa asiakasperhettä ja perheen kanssa työskentelevien ammattilaisten joukkoa, joka on ollut mukana asiakaskeskustelussa ja/tai haastattelussa. Yhdessä tapauksessa asiakasperhe ei tullut tapaamiseen, joten "tapaus" sisältää vain sosiaalityöntekijän haastattelun. Kaksi sosiaalityöntekijää haastattelin kahdesti, sillä kumpikin ohjasi tutkimukseen kaksi eri asiakasperhettä ja haastattelujen sisällöt liittyivät erikseen kuhunkin asiakastapaukseen.

Taulukossa on merkitty sulkuihin perheiden lasten kokonaismäärä. Lasten lukumäärä antaa kokonaiskuvaa tutkimukseen osallistuneista asiakasperheistä, vaikka kaikki lapset eivät olleetkaan mukana asiakastilanteissa. Kuudessa perheessä oli yksi tai kaksi lasta ja viidessä perheessä kolme tai enemmän. Haastatellut lapsiasiakkaat on kuvattu sukupuolen ja iän perusteella. Heistä seitsemän on poikia ja yksi on tyttö. Haastatellut lapset ja nuoret olivat iältään 9–19 -vuotiaita.

TAULUKKO 1. Aineiston tapaukset ja henkilöt

TAPAUSS NRO	TUTKIMUKSEEN OSALLIS- TUNEET PERHEENJÄSENET (suluissa perheiden lasten lukumäärä)	HAASTATELLUT AMMATTILAISET	MUUT ASIAKAS- KESKUSTELUN AMMATTILAISET	HENKI- LÖITÄ YHT.
1	2 hlöä: äiti, 12 v. poika; (2 lasta)	sos.tt.	tulkki	4
2	1 hlö: 19 v. poika; (8 lasta)	sos.tt.		2
3	1 hlö: äiti; (4 lasta)	sos.tt. (sama kuin 6), perhett.	tulkki	4
4	1 hlö: isä; (5 lasta)	sos.tt.		2
5	3 hlöä: äiti, isäpuoli, 11 v. poika; (2 lasta)	sos.tt., perhett.	psykologi	6
6	1hlö: äiti; (2 lasta)	sos.tt. (sama kuin 3)	tulkki	3
7	3 hlöä: isä, täti, 11 v. poika; (1 lapsi)	sos.tt., perhett.	lääkäri, osastonhoitaja, toinen sos.tt.	8
8	2 hlöä: äiti, 16 v. poika; (1 lapsi)	sos.tt. (sama kuin 9)	tulkki	4
9	2 hlöä: äiti, 9 v. poika; (2 lasta)	sos.tt. (sama kuin 8)	tulkki	4
10	2 hlöä: äiti, 16 v. poika; (4 lasta)	sos.tt.	kaksi perhekodin työntekijää	5
11	asiakasperhe ei paikalla	sos.tt.		1
12	2 hlöä: äiti, 13 v. tytär; (3 lasta)	sos.tt.	tulkki	4
				-2 sos.tt.
YHT.	20 haastattelua ja haastateltua henkilöä	15 haastattelua, 13 eri haastateltavaa (kahdella sos.tt:llä kaksi eri asiakasta)	12 muuta osallistujaa	45 eri henkilöä

Erilaisia aineistoja käsittävän laadullisen tutkimusmateriaalin kuvaaminen taulukko-muodossa on haastava tehtävä. Asiakasperheet ovat erilaisia, kaikki perheenjäsenet eivät olleet mukana asiakaskeskusteluissa tai haastattelussa ja samat sosiaalityöntekijät esiintyvät eri asiakastapausten kohdalla. Tutkimukseen osallistuneita henkilöitä on myös pitänyt suojata tunnistamiselta muuttamalla yksityiskohtaisia tietoja jonkin verran. Artikkelien analyyseissä olen käyttänyt erilaisia koodaustapoja aineisto-otteiden kohdalla suojatakseni tutkimushenkilöiden tunnistamattomuutta. Taulukon tarkoituksena on monimutkaisuudestaan huolimatta tuoda lukijalle selkeyttä moninaiseen aineistokokonaisuuteen. Tutkijalle taulukko ja aineisto-otteiden koodaukset artikkeleissa toimivat aineiston jäsentäjinä ja muistin apuvälineinä.

Tutkimukseen osallistui **kymmenen eri sosiaalityöntekijää**, joista kaksi ohjasi tutkimukseen kaksi asiakasperhettä, muut yhden⁶. Puolet heistä oli vakituksessa virkasuhteessa ja puolet sijaistehtävissä. Kuudella oli sosiaalityöntekijän ammatillinen pätevyys ja neljällä opinnot olivat joko kesken tai tutkinto ei täyttänyt ammatillisia pätevyysvaatimuksia. Lastensuojelun sosiaalityöstä työntekijöillä oli kokemusta puolesta vuodesta 18 vuoteen. Kuudella sosiaalityöntekijällä oli kokemusta puolesta vuodesta neljään vuoteen ja neljällä kahdeksasta 18 vuoteen. Iältään sosiaalityöntekijät olivat 26–56 -vuotiaita ja valtaosa on naisia. Sosiaalityöntekijöiden sukupuolta ei ole merkitty aineistotaulukkoon tutkimuksen luottamuksellisuuteen liittyvistä syistä. Miesten pieni osuus voisi vaarantaa henkilöiden tunnistamattomuuden.

Sosiaalityöntekijöissä oli sekä maahanmuuttajatyöhön erikoistuneita että lastensuojeluun erikoistuneita sosiaalityöntekijöitä. Kaksi sosiaalityöntekijää työskenteli pelkästään maahanmuuttajasosiaalityössä. Nämä työntekijät vastasivat asiakkaiden kokonaisvaltaisesta sosiaalityöstä, johon kuului myös lastensuojelutyö. Kahdeksan sosiaalityöntekijää vastasi pääasiassa lastensuojelusta sekä lastensuojeluperheiden toimeentulotuesta. Yhdelläkään sosiaalityöntekijällä ei ollut erityiskoulutusta monikulttuurisuuteen tai maahanmuuttajiin liittyvistä kysymyksistä. Lastensuojelussa olevien maahanmuuttaja-asiakkaiden määrä sosiaalityöntekijää kohden vaihteli yhdestä 25:een. Useimmilla oli lastensuojelun asiakkaina alle 10 maahanmuuttajaperhettä.

Muilla haastatteluihin osallistuneella kolmella ammattilaisella, joiden työnimikkeenä oli perhetyöntekijä tai omahoitaja, oli työkokemusta puolesta vuodesta kuuteen vuoteen. Kahdella oli erityiskoulutusta monikulttuurisesta työstä. Yhdellä oli paljon kokemusta maahanmuuttajatyöstä, muilla vain vähän. Yhdellä itsellään on maahanmuuttajatausta. Kutsun näitä kaikkia **kolmea ammattilaista perhetyöntekijöiksi** tunnistettavuuden estämiseksi.

⁶Yhdessä tapauksessa asiakasperhe ei tullut tapaamiseen. Sisällytin tämän sosiaalityöntekijän haastattelun mukaan aineistoon yleisten kysymysten osalta, koska hänellä oli paljon kokemusta lastensuojelutyöstä maahanmuuttajien kanssa ja haastattelu tuotti tärkeää aineistoa tutkimukseen.

Asiakkaiden valikointia ei ollut mahdollista tehdä isosta joukosta tapauksia, sillä lastensuojeluasiakkaana olevien maahanmuuttajaperheiden määrä on varsin pieni. Sosiaalityöntekijät kartoittivat mahdollisuudet omien asiakkaidensa suhteen ja valitsivat perheitä, joiden katsoivat soveltuvan tutkimukseen. Osa kertoi valinneensa perheet ajatellen heidän halukkuuttaan kertoa elämäntilanteestaan ja asiakkuudestaan. Osa toivoi myös saavansa tutkimuksen myötä lisänäkökulmaa ja apua työskentelyyn tiettyjen perheiden kanssa, joiden tilanteet nähtiin vaikeasti tulkittavina, eikä selkeää ratkaisua ollut löytynyt. Ne, joilla oli paljon maahanmuuttajaperheitä lastensuojelun asiakkaana, pyysivät minut mukaan ensimmäisiin mahdollisiin asiakastapaamisiin, jolloin varsinaista valikointia ei tapahtunut. Ehtona luonnollisesti oli, että asiakkaat suostuivat järjestelyyn.⁷

Päädyin selkeyden vuoksi neljään etukäteen määriteltyyn varsin suureen maahanmuuttajaryhmään, vaikka tarkoitus ei ollut tarkastella etnisyyttä tai kansallisuutta. Halusin tutkimukseeni erilaisin syin Suomeen muuttaneita henkilöitä. Tutkimukseen osallistui **11 lastensuojelun asiakasperhettä**, joista neljä on Somaliasta, kolme Vietnamista, kaksi Venäjältä ja kaksi Virosta Suomeen muuttaneita perheitä. Venäjältä ja Virosta muuttaneet ovat kaikki venäjänkielisiä. He ovat joko paluumuuttajia tai avioliiton vuoksi maahan muuttaneita. Vietnamilaiset ja somalialaiset maahanmuuttajat ovat pakolaisina maahan tulleita. Kaikki tutkimuksessa haastatellut lapset ovat ulkomailla syntyneitä. Asiakasperheissä oli myös Suomessa syntyneitä pienempiä lapsia.

Kuusi asiakasperhettä oli yhden huoltajan perheitä, neljä perhettä oli kahden huoltajan perheitä ja yhdessä tapauksessa kyseessä oli jälkihuollettava nuori, joka asui itsenäisesti. Asiakkaiden Suomessa asumisaika vaihteli kahdesta 13 vuoteen. Kahdeksan asiakasperhettä oli asunut Suomessa yli viisi vuotta, loput kolme asiakasperhettä 2–3 vuotta. Pisimpään Suomessa asuneet olivat pakolaisina muuttaneita. Lyhyemmän ajan Suomessa asuneet olivat inkeriläisiä paluumuuttajia tai avioliiton vuoksi muuttaneita. Lasten lukumäärä perheissä vaihteli yhdestä kahdeksaan. Lastensuojeluasiakkuuden kesto vaihteli kahdesta kuukaudesta noin kahteen vuoteen. Kahdella perheellä oli myös aiempia asiakkuuksia toisten lasten vuoksi, ja he olivat tulleet lastensuojelun piiriin jo neljä tai kymmenen vuotta aiemmin. Näillä asiakasperheillä myös sosiaalityöntekijä oli tänä aikana vaihtunut.

Tutkimusmateriaali koostuu kahdesta erilaisesta aineistotyypistä, asiakaskeskusteluista sekä vanhempien, lasten, sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden haastatteluilta. Asiakaskeskustelut ovat lastensuojelun työtilanteita, joita seurasin; haastattelut ovat tutki-

⁷Joidenkin sosiaalityöntekijöiden kautta olisin saanut tutkimukseen vielä useampia asiakasperheitä, mutta tarkoitukseni oli saada aineistoon myös mahdollisimman monia sosiaalityöntekijöitä, joten rajoitin yksittäisten sosiaalityöntekijöiden tarjoamat mahdollisuudet korkeintaan kahteen asiakasperheeseen

mustarkoituksessa järjestettyjä tilanteita. Vanhempien, lasten ja ammattilaisten haastattelut ovat lisäksi luonteeltaan erilaisia. Sosiaalityöntekijät osallistuivat tutkimukseen paitsi haastateltavina myös valitsemalla ja motivoimalla asiakkaita osallistumaan tutkimukseen sekä järjestämällä olosuhteet, joissa tutkimuksen toteuttaminen oli mahdollista.

Asiakaskeskusteluja on aineistossa yksitoista. Näistä seitsemässä oli paikalla sosiaalityöntekijä ja asiakasperheen jäseniä. Neljässä asiakastapaamisessa oli kyseessä moniammatillinen verkostotapaaminen, joissa oli sosiaalityöntekijän ja asiakkaiden lisäksi mukana muita ammattilaisia, kuten perhetyöntekijä, osastonhoitaja, lääkäri, psykologi ja/tai perhekodin työntekijöitä. Kuudessa asiakaskeskustelussa oli avustajana puhutun kielen tulkki. Kolmessa asiakaskeskustelussa oli asiakasperheiden jäsenistä läsnä vain vanhempi, joko isä tai äiti. Muissa kahdeksassa keskustelussa oli myös lapsia mukana. Yhden perheen tapaamisessa mukana olleet lapset olivat alle kouluikäisiä, eivätkä osallistuneet aikuisten keskusteluun, vaan leikkivät tai nukkuivat tapaamisen ajan. Asiakaskeskusteluja, joissa lapsi osallistui keskusteluun, on aineistossa seitsemän. Olin läsnä asiakaskeskustelujen ajan, mutta en osallistunut keskusteluun muuten kuin istunnon alussa esitellessäni itseäni ja tutkimustani. Kerroin jokaisen asiakaskeskustelun aluksi lyhyesti tutkimuksen tarkoituksen, toteutustavan ja siihen liittyvät salassapitovelvoitteet. Kysyin myös, sopiiko asiakkaille, että nauhoitan keskustelun⁸. Seurasin ja nauhoitin asiakaskeskusteluja eri paikoissa järjestetyissä tapaamisissa: sosiaalitoimistokäynnillä, kotikäynnillä, lastenkodissa ja sairaalassa.

Istuntojen jälkeen **haastattelin** sosiaalityöntekijät ja perhetyötä tekevät ammattilaiset heidän työpaikoillaan sekä mukana olleet asiakkaat joko sosiaalitoimistossa tai asiakasperheen kotona. Kaksi työntekijähaastattelua toteutin puhelinhaastatteluna. Kaikissa haastatteluissa käytin etukäteen laatimiani haastattelurunkoja (Liite 2). Suunnittelin sosiaalityöntekijöille, perhetyöntekijöille, vanhemmille ja lapsille osittain erilaiset haastattelurungot. Vaikka kysymykset olivat kaikille lähes samat, annoin myös haastateltaville itselleen mahdollisuuden puhua enemmän itselleen tärkeistä asioista ja tarkensin lisäkysymyksillä heidän esille ottamiaan teemoja. Koska olin haastattelutilanteissa tutkijan roolissani aktiivinen toimija, kuvailen näitä tilanteita seuraavassa hieman tarkemmin.

Työntekijöiden haastattelut olivat keskimäärin pidempiä kuin asiakkaiden haastattelut. Kysymykseni koskivat pääasiassa lastensuojelutyötä ja asiakkuutta. Työntekijöillä oli omista ammatillisista lähtökohdistaan näistä asioista paljon kerrottavaa. Sen sijaan useimmille asiakkaille lastensuojelun asiakkuus näytti olevan vain pieni osa kokonaiselämäntilannetta, ja keskustelun fokusoiminen haastattelua edeltävään

⁸Yhdessä tapauksessa tapaamiseen myöhässä tullut nuori kielsi nauhoituksen, jolloin suljin nauhurin ja tein kirjallisia muistiinpanoja, joihin sain nuorelta luvan. Yksi asiakaskeskustelun nauhoitus epäonnistui teknisistä syistä, jolloin tein asiakaskeskustelusta kirjallisia muistiinpanoja.

asiakaskeskusteluun ja asiakkuuskokemuksiin oli haastavampaa. Tästä johtuen laajensin asiakashaastattelussa teemoja maahanmuuttajien erityistilanteisiin ja –kysymyksiin lastensuojelun asiakkuutta laajemmin. Lasten haastatteluja on aineistossa kahdeksan. Lasten haastatteluihin liittyviä erityiskysymyksiä olen kuvannut ja analysoinut varsin tarkasti Lapsiartikkelin alussa, joten en tässä käsittele niitä erikseen.

Käytin haastatteluissa aineistonkeräysstrategiana ns. **merkittävien tapahtumien tekniikkaa** (ks. myös kappale 5.1.), jossa haetaan avoimin kysymyksiin haastateltavien tärkeiksi tai kriittisiksi määrittelemiä asioita ja episodeja aiemmin tapahtuneesta asiakasistunnosta tai työprosessista. Merkittävä tapahtuma on sellainen asiakasistunnon osa, jonka asiakas tai työntekijä kokevat kaikkein hyödyllisimpänä tai tärkeimpänä. Tapahtuma voi olla merkittävä myös kielteisessä mielessä. Merkittävien tapahtumien tekniikalla annetaan asiakkaan ja työntekijän omille näkemyksille ensisijainen asema, mikä ei kuitenkaan merkitse tutkijan tulkintojen poissulkemista. Myös tutkija voi olla merkittävien tapahtumien havainnoitsija asiakkaan ja työntekijän lisäksi. (Elliot & Shapiro 1992, 164; Becerril 1994; Haverinen 1998.) Tutkijana tekemäni tulkinnat näkyvät artikkelien analyysiprosessissa tekemissäni valinnoissa.

Avointen kysymysten jälkeen kysyin spesifimmin hyödyllisiä ja vähemmän hyödyllisiä asioita sekä eri osapuolten osuutta niihin. Tarkentavat kysymykset osoittautuivat heti ensimmäisten haastattelujen yhteydessä tärkeiksi, sillä erityisesti asiakkaiden oli välillä vaikea mieltää, mitä avoimilla kysymyksillä haetaan. Vastauksissa viitattiin ensisijassa asiakastapaamisen alkuperäiseen julkituotuun tarkoitukseen, eikä siihen, mitä tapaamisen aikana tarkemmin ottaen tapahtui tai miten asiakas tilanteen koki. Eri kieli- ja kulttuuriympäristöistä kotoisin olevat asiakkaat saattavat muutenkin käsittää kysymykset eri tavoin tai eivät osaa vastata niihin. Täsmäntävissä kysymyksissä pyrin saamaan esille merkittäviä asioita paikantamalla niitä eri toimijoihin, hyödyllinen –hyödytön ja hyvä–huono -ulottuvuuksille sekä asiakassuhteen vaikeisiin tai käsittelemättä jääneisiin asioihin.

Merkittävien tapahtumien tekniikka osana haastattelujen temaarunkoa tuotti tietoa, jota en ole sellaisenaan analysoinut artikkeleissa. Jäsentämällä suoraan haastateltavien kertomia merkittäviä asioita tai tapahtumia en päässyt riittävän hyvin kiinni maahanmuuttajaerityisiin kysymyksiin. Näihin kysymyksiin annetut vastaukset kuvailevat sosiaalityötä ja lastensuojelua yleisemmin. Maahanmuuttajaerityisiin kysymyksiin sain tuntumaa lähinnä niistä vastauksista, jotka koskivat käsittelemättä jääneitä asioita. Haastateltavien esille tuomat "merkittävät tapahtumat" ovat kuitenkin osallistujien näkemyksiä ja arvioita asiakaskeskusteluista ja antavat yleiskuvan aineiston "lastensuojeluerityisyydestä".

Kysyessäni asiakasprosessin **hyödyllisistä asioista** tuli vastauksissa esiin, että asiakkaille on tärkeää saada konkreettista hyötyä ja apua arjen sujumiseen. Asiakkaat

mainitsivat tärkeäksi asiaksi useimmiten sen konkreettisen asian, minkä vuoksi he olivat sosiaalityöntekijän vastaanotolla tai asiakkaana. Tällaisia asioita olivat lapsen kouluasioiden selvittely, neuvojen saaminen, erilaisten tukipalvelujen järjestäminen, asunnon ja koulutuspaikan hakemisessa tarvittava apu ja muut käytännön elämää helpottavat asiat. Sosiaalityöntekijät näkivät hyödyllisenä sen, että yhteistyö ja yhteisymmärrys asiakkaan kanssa oli alkanut sujua, asiakkaan elämänhallinta oli parantunut sekä ongelmatilanteet olivat vähentyneet. Merkittävää oli myös se, että asiakkaat olivat osoittaneet omatoimisuutta ja aktiivisuutta asioidensa hoitamisessa. Tärkeät tapahtumat liittyivät monessa tapauksessa johonkin erityistilanteeseen, joka oli saattanut tapahtua esimerkiksi kotikäynnillä. Sosiaalitoimistoympäristön ulkopuolella, asiakkaiden elämän arkea lähellä tapahtuneet episodit olivat monilla jääneet parhaiten mieleen. Perhetyöntekijät mainitsivat tärkeänä asiana sen, että olivat onnistuneet edesauttamaan paremman vuoropuhelun syntymistä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välille tai esimerkiksi asiakkaan ja päivähoidon henkilöstön välille. Perhetyöntekijöiden paikka näkyi olevan lähellä asiakasta ja tämän kotiympäristöä, mutta myös asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välissä.

Hyödyllisiksi koetut tärkeät asiat kertovat myös ammattilaisten ja asiakkaiden odotuksista toisiaan kohtaan. Asiakkaat pitivät tärkeänä sosiaalityöntekijän ymmärtävää ja kunnioittavaa suhtautumista sekä kokonaisvaltaista työtettä heidän elämäntilanteidensa arvioinnissa. Monet sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät puolestaan kertoivat arvostavansa asiakkaissa rehellisyyttä ja avoimuutta.

Vaikeita asioita kysyessäni tuli esiin vanhempien huoli lasten tilanteista koulussa ja siitä, järjestyvätkö asiat parempaan suuntaan. Erimielisyydet, väärinymmärryksiä tulemisen kokemukset sekä lasten sijoitustilanteet ja niihin liittyvän tiedon ja perustelujen epämääräisyys olivat myös vaikeita kysymyksiä. Sosiaalityöntekijöille haastavaa oli luottamuksellisen ja hyvän suhteen luominen lastensuojeluasiakkaisiin ja vastakkainasettelun välttäminen vaikeissa lastensuojelutilanteissa. Asiakkaiden asioiden käytännön järjestelyt, palvelujen riittämättömyys ja puutteet sekä muiden viranomaisten ennakkoluulot ja rakenteellinen rasismi olivat myös työntekijöiden vaikeiksi mieltämiä asioita.

Hyödyllisten ja vaikeiden asioiden kautta tulkittuna kuva tutkimusaineistosta on hyvinkin tuttu aikaisemmasta lastensuojelu- ja sosiaalityötutkimuksesta (esim. Forssén 1993; 1997; Heino 1997; Hurtig 2003; Juhila 2000; Oranen 1997; Pösö 1997). Lastensuojelu maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa ei näihin kysymyksiin annettujen vastausten perusteella monessa suhteessa juurikaan eroa yleisestä lastensuojelutyöstä.

Jotkut **puhumatta ja käsittelemättä jääneet asiat** sen sijaan olivat ainakin osittain maahanmuuttajaerityisiä. Kysyin haastatteluissa, oliko asiakaskeskusteluissa jäänyt

käsittlemättä joitain eri osapuolille tärkeitä asioita. Työntekijät mainitsivat puhumatta jääneinä asioina esimerkiksi asiakkaiden menneisyyteen liittyvät tapahtumat, ulkomailla asuvien vanhempien tilanteet ja suhteet Suomessa asuviin lapsiin sekä ruumiilliseen kuritukseen liittyvät epäilyt. Jotkut asiakkaat puolestaan kertoivat jättäneensä pyytämättä palvelua, jota sosiaalityöntekijät tiesivät heidän tarvitsevan. He kokivat loukkaavana, että heidän kipeästi tarvitsemansa palvelu ei ollut saatavilla, eikä sosiaalityöntekijä ottanut asiaa esille, vaikka oli siitä tietoinen. Jotkut asiakkaat kertoivat tällaisen asian esille ottamisen olevan kiusallista ja nöyryyttävää.

Maahanmuuttajaerityiset asiat ovatkin aineistossa enemmän piilossa ja julkilausumattomina, joten avoimiin kysymyksiin saatuja vastauksia oli hyödyllisempää analysoida toisenlaisten jäsenysten kuin merkittäviksi määriteltyjen tapahtumien tai asioiden kautta. Haastatteluissa käytiin lisäksi tarkemmin aiheeseen kohdennettuja kysymyksiä: Mikä merkitys on kulttuurilla? Miten näet rasismien työsi puitteissa? Oletko kohdannut rasismia? Mitä erityistä on maahanmuuttajasosiaalityössä ja siihen liittyvässä lastensuojelussa?

4.2. Tutkimuksen etiikka ja luotettavuus sekä tutkijan positio

Laadullisessa, tutkimuskohdetta lähellä toteutettavassa aineiston keräämisessä sekä tällaisen aineiston analysoinnissa ja kirjoittamisessa on monia eettisiä kysymyksiä ja "vaaroja" (Kvale 1996, 119; Pösö 2005b, 122). Kommunikaatioon ja ymmärtämiseen liittyviä väärinkäsityksiä saattaa tapahtua jo tutkittavia informoitaessa ja aineiston keräämisvaiheessa (Kuula 2006). Tutkittavien informointi, vapaaehtoinen osallistuminen ja luottamuksellisuus eivät aina syystä tai toisesta toteudu toivottavalla tavalla tai niiden toteutumisesta ei voi olla varma. Osallistumisen seurauksista tutkittaville ei myöskään ole helppo saada tietoa. (em.) Lapset ja nuoret tutkimuksen kohteena edellyttävät erityistä herkkyyttä tutkimusetiikan suhteen (ks. Lapsiartikkeli). Maahanmuuttajia tutkittaessa tulevat vastaan kysymykset kielellisistä ja kulttuurisista eroista ja ymmärtämisestä: Ovatko tutkimukseen osallistuneet asiakkaat ymmärtäneet, mihin ovat osallistuneet? Kuinka paljon osallistumis päätökseen on vaikuttanut velvollisuudentunne tai hienovarainen painostus sosiaalityöntekijöiden taholta? Osaanko analysoida ja raportoida havaintojani ja tulkintojani tutkimukseen osallistuneita henkilöitä riittävästi suojaten? (Pösö 2005b.) Maahanmuuttajia tutkittaessa ovat vaarana myös erilaiset kulttuuriset stereotyyppit, jotka voivat ohjata tutkijan kysymysten asettelua ja analyysiä (Stanfield 1993a, 1993b).

Onkin syytä tiedostaa, että tutkijan ymmärrys tutkittavista tilanteista on vain osittaista ja siten epätäydellistä. Aineistoa ja sen tulkintaa on syytä lukea pitämällä mielessä seuraavassa kuvailtu vuorovaikutuksen moninaisuus ja mahdollinen monimerkityksisyys.

Aineistoon sisältyy vivahteita, jotka viestivät tutkimuksen eettisistä kysymyksistä ja tutkimusaineiston luotettavuudesta. Aineistonkeräys- ja analyysiprosessin samoin kuin tutkijan identiteetin näkyväksi tekeminen tutkimustekstissä on eräs tapa vahvistaa tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta (ks. Andersen 1993, 50–51; Taylor 2001, 17). Sosiaalityöntekijät ja perhetyöntekijät kertoivat avoimesti ja usein hyvin monipuolisesti omasta työstään ja asiakkaistaan. Sain vaikutelman, että he pitivät tutkimusta ja osallistumistaan tärkeänä asiana. Jotkut myös kyselivät minun näkemystäni asiakastilanteisiin liittyvistä asioista, jolloin sain tutkijana ikään kuin ulkopuolisen arvioitsijan roolin. Tutkittavien asiakkaiden etukäteisinformointi oli sosiaalityöntekijöiden varassa. Kerroin myös jokaisen asiakaskeskustelun ja haastattelun alussa tutkimuksen toteuttamistavasta ja tarkoituksesta ja kysyin luvan nauhoitukseen. Korostin, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja tutkimuksessa saatu tieto luottamuksellista. Useimmat asiakkaat suhtautuivat tutkimukseen myönteisesti ja kiinnostuneesti. Muutamien osalta jäi kuitenkin tunne, että osallistuminen tutkimukseen johtui enemmän velvollisuuden tunteesta kuin omasta aidosta kiinnostuksesta. Näissä tilanteissa koin tutkijana olevani jossain määrin epämukavassa roolissa. Olin ihmisten elämään tunkeutuva ulkopuolinen. Nämäkin asiakkaat olivat silti hyvin kohteliaita, eivätkä kieltäytyneet osallistumasta. Lapsille vastaamasta kieltäytyminen oli helpompaa kuin aikuisille. Yhdessä tapauksessa somalialaistaustainen äiti sanoi sosiaalityöntekijän painostaneen häntä osallistumaan tutkimukseen. Keskustelu tapahtuu tulkin avustuksella:

MA: Mikä siinä oli vaikeata, mitä sosiaalityöntekijä ja perhetyöntekijä kysyivät, osaatko sanoa jotain esimerkkejä?

Äiti: Yleensä kun puhutaan meidän asioita, minä keskustelen heidän kanssaan ihan henkilökohtaisesti. Minä en halua, että näistä asioista kuulee monta ihmistä. [Sosiaalityöntekijä] sanoi, sinä haluat tutkia tämän.

MA: Ahaa. Joo, niin että tää tutkimus häiritsi tässä. Se, et mä oon paikalla.(3)⁹

Tutkimuksen vuoksi tehdyt järjestelyt, kuten tulkin ja tutkijan läsnäolo, olivat häirinneet varsinaista asiakaskeskustelua. Asiakas suostui kaikesta huolimatta jatkamaan haastattelun loppuun asti. Tämän asiakkaan kriittiset kommentit toivat tutkimukseen omanlaistaan tärkeää näkökulmaa ja rikastuttivat kokonaisuutta tutkijan näkökulmasta, vaikka tietoisuus painostuksen seurauksena tehdystä osallistumispäätöksestä olikin kiusallista.

Aineistossa on myös viitteitä siitä, että joillekin asiakkaille oli vaikeaa haastattelutilanteessa ilmaista kielteisiä asioita sosiaalityöntekijän toiminnasta. Seuraava haastattelukatkelma on vietnamlaistaustaisen äidin haastattelusta (ks. Anis 2007). Ilmaistuaan

⁹Aineisto-otteiden jäljessä olevat numerot viittaavat “tapauksen” järjestysnumeroon litteroidussa aineistossa. Hakasulkeissa on tutkijan tarkentamia tai tunnistettavuuden vuoksi muutettuja ilmaisuja.

sosiaalityöntekijän toimintaa arvostelevan kommentin asiakas pahoittelee epäsuorasti negatiivisia puheitaan vetoamalla haastattelun odottamattomaan kulkuun ja omaan keskittymättömyyteensä. Keskustelu tapahtuu vietnaminkielen tulkin välityksellä.

Äiti: ...viranomaiset käsittelevät asioita sillä lailla, mitä he ajattelevat tai mitä he aikovat tehdä, mutta ei toisen puolen näkökulmasta lainkaan välitä. Näin minä ajattelen (nauraen), niin tuota minun mielestäni tämä haastattelu ei mene ihan mukavasti, kun mitä itse toivon.

MA: Aha, mitä sä toivoit?

Äiti: Ehkä mä en osaa tavallaan kertoa minun mielipiteeni, sen takia en minä varmaan antanut ihan mukavaa vastausta (nauraen).

MA: Tota, ei mulla ole mitään toiveita siitä, että mitä ihmiset vastaa, vaan sä tota vastaat ihan siten kuin sä ajattelet, et nää on ihan hyviä vastauksia mulle. Minkälaisia kysymyksiä odotit?

Äiti: Ehkä en minä kovin keskity tähän haastatteluun.

MA: No. Mä olen ihan tyytyväinen. (10)

Suomalainen haastattelija voi asiakkaalle edustaa sekä valtakulttuuria että sosiaalityöinstituutiota, jolloin kielteisen palautteen antamisella voi olla odottamattomia seurauksia (ks. Van Dijk 1993, 117). Kohteliaisuus ylläpitää paitsi "hyvän asiakkaan" identiteettiä, myös sosiaalista hierarkiaa; tässä tapauksessa haastattelijan suurempaa valta-asemaa (Taylor 2001, 20; Rastas 2005a, 83–87). Haastattelijana puolestani vakuuttelen asiakkaalle, että hänen vastauksensa on haastatteluun sopivaa, eikä mitenkään odotusteni vastaista. Kyseinen haastattelu tapahtui asiakkaan kotona. (ks. Anis 2007.) Asiakaskeskustelujen jälkeen sosiaalitoimistossa tehdyissä haastatteluissa saattoi asiakkaiden kohtelias suhtautuminen vielä enemmän rajoittaa kielteisten kommenttien esittämistä.

Tutkijan asemani asiakaskeskusteluissa ja haastatteluissa oli erilainen. Asiakkaiden ja työntekijöiden välisissä keskustelutilanteissa olin läsnä kuuntelijana ja keskustelun tallentajana, mutta en osallistunut keskusteluun. Läsnäolollani oli useissa tilanteissa kuitenkin todennäköisesti erilaisia seurauksia keskustelutilanteiden kulkuun. Asiakaskeskustelujen osallistujat ehkä valikoivat enemmän sanojaan ja toimintaansa ulkopuolisen tarkkailijan läsnä ollessa kuin olisivat tehneet tavanomaisessa tilanteessa.

Haastatteluissa olin aktiivinen kyselijä, kuuntelija ja keskustelun suuntaaja. Asemani oli tässä selkeämpi ja kysymyksilläni ja kommentteillani vaikutin suoraan puheteemoihin ja keskustelujen kulkuun. Kyselytekniikalla ja kysymyksillä on luonnollisesti vaikutusta aineiston sisältöön ja laatuun. Tutkijan haasteena on, miten houkutellessa haastateltavat tuottamaan tutkimuksellisesti mahdollisimman rikasta ja kiinnostavaa materiaalia. Haastattelukysymykseni olivat osin hyvin avoimia ja antoivat haastatelluille mahdollisuuden vastata omista lähtökohdistaan käsin. Haastattelujen loppupuolella esittämäni

kysymykset taas olivat enemmän tiettyihin teemoihin johdattelevia. Avoimien ja teemasisältöisten kysymysten yhdistelmällä pyrin erilaisten näkökulmien esille saamiseen.

Haastattelutilanteet olivat erilaisia riippuen siitä, tapahtuiko haastattelu sosiaalitoimistossa vai asiakkaan kotona. Asiakasperheiden kotona tehdyt haastattelut sujuivat välittömämmin ja tunsin olevani enemmän tervetullut kuin sosiaalitoimistojen haastattelutilanteissa. Sosiaalitoimistoissa haastattelut toteutettiin heti asiakastapaamisen jälkeen, mikä toisaalta helpotti tapaamisessa keskusteltujen asioiden mieleen palauttamista, mutta oli myös asiakkaiden näkökulmasta varmaankin raskasta pitkittäessään sosiaalitoimistokäyntiä entisestään. Olosuhteet olivat myös väistämättä virallisemmat kuin kotihaastatteluissa. Sosiaalitoimistossa toteutettujen haastattelujen tarkoituksena oli toisaalta helpottaa asiakkaiden osallistumista siten, ettei tarvinnut sopia uutta aikaa haastattelua varten. Asiakkailla oli tässä myös valinnan mahdollisuus.

Koska kielellistä aineistoa käyttävän tutkijan työ on luonteeltaan vahvasti vuorovaikutuksellista, se on hyvin samanlaista kuin toiminta, jota hän tutkii. Tutkimusaineistoa kerätessään tutkija seuraa ja kuuntelee keskusteluita, esittää kysymyksiä ja keskustelee haastateltavien kanssa. Erityisesti lapsille sosiaalityöntekijän ja tutkijan roolin erottaminen saattoi olla vaikeaa. Sosiaalitoimistossa asiakaskeskustelun jälkeen tehdyt haastattelukysymykset muistuttivat sosiaalityöntekijän kanssa käytyä keskustelua. Sosiaalityöntekijän kysymysten ja omien tutkijana tekemiäni kysymysten samankaltaisuutta kuvaa yhden haastattelemani pojan kommentti:

Sama asia kuitenkin aiemmin puhuttiin sekä täällä että sosiaalityöntekijän luona. (1)

Koska olen itse kerännyt aineiston ja ollut mukana kaikissa tutkimustilanteissa, valinta- ja tulkintaprosesseissa on mukana myös sellaista havaintoihin ja muistikuviiin perustuvaa tietoa, joka ei näy litteroiduissa teksteissä. Keskustelu- ja haastattelutilanteissa oli mahdollista tunnistaa esimerkiksi erilaisia tunnelmia, sävyjä, eleitä, ilmeitä ja taukoja, joita en ole dokumentoinut litteroituun tekstiin. Tutkija on aina dialogissa myös muiden tutkijoiden kanssa ainakin heidän kirjoitustensa kautta ja suuntaa kirjoituksensa jollekin yleisölle. Tuottaessaan tietynlaisen konstruktion tutkimastaan ilmiöstä hän käyttää tulkintaresursseja, jotka perustuvat hänen kulttuuriseen ympäristöönsä, kokemuksiinsa ja tietoonsa. (Juhila 1999, 201–202; Andersen 1993.)

Kirsi Juhila (1999) luokittelee kolme erilaista tutkijapositiona: analyytikko, asianajaja ja tulkitsija. Analyytikko viittaa sellaiseen tutkijapositioniin, jossa tutkijan osallisuus suhteessa analysoitavaan aineistoon pyritään pitämään mahdollisimman pienenä ja kontrolloituna. Asianajaja taas pyrkii tutkimuksellaan ajamaan tai edesauttamaan jotakin asiaa ja on sitoutunut muutokseen. Tulkitsijan position asettava tutkija näkee

puheet ja tekstit monenlaisten mahdollisuuksien maailmana. Keskeistä on tutkijan ja tutkittavan, siis analyysin ja aineiston välinen vuorovaikutuksellinen suhde.

Olen oman tutkimusprosessini aikana liikkunut lähinnä tulkitsijan ja asianajajan positioissa. Periaatteellisenä pyrkimyksenäni on ollut tuoda aineistosta esiin mahdollisimman monia eri puolia ja erilaisia tulkintoja. Toisaalta tietyt teemat, kuten rasismi ja lapsen osallisuus ovat ohjanneet myös asianajajan positioon, ja näitä teemoja koskevissa teksteissä olen ollut kriittisempi. Asianajajan positio tarkoittaa tässä tapauksessa pyrkimystä ongelma-kohtien näkyväksi tekemiseen, uudenlaisten tulkintojen rakentamiseen ja sosiaalityön käytäntöjen kehittämiseen.

Eräs tapa ymmärtää tutkijan ja aineiston välistä vuorovaikutusta sekä analysoida tulkitsijan positiota ja tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä on lähteä purkamaan sitä tutkijan oman subjektiivisuuden kautta. Voidaan kysyä esimerkiksi, miten tutkijan henkilökohtaiset kokemukset, elämänhistoria ja yhteiskunnallinen paikka saavat hänet näkemään aineistosta tiettyjä asioita. Syntyperämme, sukupuolemme, ihonvärimme sekä henkilöhistoriaan liittyvät kokemuksemme määrittävät kulttuuriamme eli tietoaamme ja ymmärrystämme maailmasta. Position käsitteen avulla voidaan tarkastella ihmisten asemaa sosiaalisissa suhteissa ja hierarkioissa sekä kulttuurisissa merkityksenantosteemeissä. (Rastas 2005a, 94; Stanfield 1993b; Taylor 2001, 17.) Analysoin seuraavaksi omaa positiotani tutkijana – millä tavoin omat kokemukseni sosiaalityöntekijänä, maahan muuttaneen puolisona, "monikulttuuristen" lasten äitinä ja suomalaisena tutkijana ovat vaikuttaneet tutkijapositioni.

Sosiaalityöntekijänä: Tutkimukseni lähtökohtana oli omakohtainen kiinnostus maahanmuuttajasosiaalityön käytäntöjen tarkasteluun ja kehittämiseen, mikä pohjautuu omaan työkokemukseeni sosiaalityöntekijänä maahanmuuttajien kanssa. Ennen kuin ryhdyin tutkijaksi toimin sosiaalityöntekijänä noin kymmenen vuotta, mistä viimeiset nelisen vuotta pääasiassa maahanmuuttaja-asiakkaiden sosiaalityöntekijänä. Mielessäni olleet kysymykset olivat vahvasti käytännön työn intresseistä lähteviä. Pakolaisten ja muiden maahanmuuttajien arki sekä lasten kasvatukseen ja toimeentuloon liittyvät kysymykset tulivat sosiaalityöntekijävuosien aikana hyvin läheisiksi, samoin kuin sosiaalityön mahdollisuudet ja rajat auttamisinstituutiona.

Sosiaalityöntekijöitä haastatellessani minun oli helppo samastua heihin suomalaisina sosiaalityöntekijöinä ja ymmärtää heidän kokemuksiaan ja erilaisten näkemysten peruste-luja¹⁰. Tuntui helpolta ja luontevalta omaan työkokemukseen pohjautuen esittää tarkentavia

¹⁰Useimmat tutkimuksen sosiaalityöntekijät ovat naisia. Alun perin tarkoitukseni oli tutkimusprosessin kuluessa havainnoida ja analysoida myös sukupuoleen liittyvää erityisyyttä asiakaskeskusteluissa, haastatteluissa ja tutkijan position kannalta, mutta tämä olisi avannut kokonaan uuden näkökulman, johon ei tämän tutkimusprojektin puitteissa ollut mahdollisuuksia.

kysymyksiä ja vaihtaa ajatuksia. Välillä huomasi olevani liiankin lähellä tutkimusaiheittani ja myöhemmin tulikin tarve ottaa etäisyyttä sosiaalityöntekijärooliin ja omaksua ulkopuolisempi tutkijan positio, joka paremmin mahdollistaisi itseäänselvyyksien kyseenalaistaminen ja kriittisyyden. Tämä siirtyä ei ollut helppo eikä itsestään selvä. Aloin kyseenalaistaa niin sanotun ”hiljaisen tiedon” pohjalta tehtyjä päätelmiä mitä enemmän perehdyin monikulttuurisuutta, vähemmistökysemyksiä ja maahanmuuttajia koskevaan teoreettiseen keskusteluun ja tutkimuksiin. Siirryin tutkimushankkeen aikana käytännön sosiaalityöntekijän positioista tutkijan positioon ja sain enemmän etäisyyttä tutkimuskohteeseeni. Samalla vakuutuin yhä enemmän siitä, että alalla, jossa kokemusta ja tutkimusta maahanmuuttajista ja monikulttuurisuudesta on hyvin vähän, teoreettiset kiinnepohdat ovat välttämättömiä, jotta tutkimus tuottaisi käytännön työssä tarvittavaa uutta tietoa.

Maahan muuttaneen puolisona ja ”monikulttuuristen” lasten äitinä: 20-vuotinen kumppanuus puolisoni kanssa, joka on elänyt neljän maan ja kulttuurin piirissä on epäilemättä vaikuttanut tutkimusintresseihini ja valmiuteeni ymmärtää maahanmuuttajan ja ”monikulttuurisen” ihmisen arjen kokemuksia, ulkopuolisuuden tuntemuksia sekä elämän moninaisuutta ja monimutkaisuutta. Mieheni ja tämän ulkomailla asuvien sukulaisten kanssa käydyt arkiset keskustelut ovat muokanneet näkemyksiäni suomalaisen yhteiskunnan ominaispiirteistä ja ”ulkopuolisen” näkökulmista.

Taustaltaan ”monikulttuuristen”, mutta kuitenkin hyvin suomalaisten lasteni äitinä olen nähnyt, miten helposti ja arkipäiväisesti toiseutta tuotetaan esimerkiksi koulussa tietynlaiseen ulkonäköön tai nimeen perustuen. Nyt jo aikuisten lasteni omat identiteettipohdiskelut ovat avanneet sekä kansallisuuden että ”rodun” arkisia ja käytännöllisiä ilmentymiä lasten ja nuorten maailmassa. Siksi on ollut mahdollista hyvin ymmärtää myös tutkimusaineistoni maahanmuuttajalasten kokemuksia. Tutkijapositioni on siis osin suomalainen, osin ”ulkopuolinen”; osin sosiaalityöntekijämäinen, osin tutkijamainen. On ollut vaivatonta ymmärtää suomalaisia sosiaalityöntekijöitä, mutta myös luontevaa olla hyvin lähellä sekä maahanmuuttaja-aikuisen että -lapsen kokemuksia.

Suomalaisena tutkijana: Aineistonkeräystilanteissa en pääsääntöisesti kertonut asiakkaille sosiaalityöntekijä- ja perhetaustastani, elleivät asiakkaat sitä erityisesti tiedustelleet. Esittelin itseni yleensä tutkijana, joka on kiinnostunut lastensuojelutyöstä ja maahanmuuttajista asiakkaina. Sosiaalityöntekijöiden kanssa ammatillinen tausta tuli useammin puheeksi. Omasta perheestäni kertominen olisi saattanut lähentää suhdetta haastattelemiini maahanmuuttajiin (ks. Rastas 2005a). Oman taustan esittely tuntui kuitenkin haastattelutilanteissa liiallisena oman roolin korostamisena ja haastateltavien ”hyväksynnän tavoittelemisena”, joten omaksuin varsin neutraalin tutkijaroolin. ”Ulkopuolisen tutkijan positio” on myös valtasuhteiden näkyväksi tekemisen näkökulmasta rehellisempi ratkaisu kuin tutkimukseen osallistuvien lähestyminen ”sisältäpäin” samanlaisia kokemuksia omaavana ihmisenä (Taylor 2001, 17).

Suomalaisuuteni ja ero haastateltaviin maahanmuuttajiin konkretisoitui joissakin tilanteissa siten, että haastateltava luokitteli minut ”teiksi” eli toiseksi suhteessa itseensä ja ”kaltaisiinsa”. Erojen konstruointi tapahtui esimerkiksi seuraavanlaisissa keskusteluissa vaikeuksista sopeutua suomalaiseen yhteiskuntaan. Keskustelu somalialaistaustaisen äidin kanssa tapahtuu tulkin avustuksella:

Äiti: En ole vielä sopeutunut tähän suomalaiseen yhteiskuntaan. Se on tosi vaikeaa.

MA: Mikä siinä kaikkein vaikeinta on tai niitä vaikeimpia asioita?

Äiti: Te olette ihan valkoisia ihmisiä täällä ja me taas ollaan niin kuin afrikkalaisia, mustaihoisia. Me tulimme ihan lämpimistä maista, missä ihmiset ovat avoimia, keskustelevat aika paljon ja autetaan. Täällä kylmissä maissa kukaan ei auta.(3)

"Teidän" ja "meidän" erot konkretisoituvat ympäristön ja luonnonolosuhteiden sekä ihonvärin ja kulttuuristen tapojen erilaisuutena. Suomalaisuutta kuvaavia sanoja ovat kylmyys ja valkoisuus sekä afrikkalaisen vastakohtina sulkeutuneisuus, keskustelemattomuus ja välinpitämättömyys toisista ihmisistä.

Tutkimushaastatteluissa käytin kulttuurin käsitettä yleisessä arkikielisessä merkityksessä. Viittasin sillä haastateltavien kansalliseen taustaan, elämäntapoihin ja arvostuksiin sekä mahdollisiin kokemuksiin kulttuurieroista. Tutkimuksessa on mahdollisuus hyvin monenlaisiin tulkintoihin, joissa esimerkiksi maahanmuuttaja-asiakkaat voivat asettua erilaisiin asemiin valtasuhteiden kentässä. Erojen ja alistussuhteiden huomioimatta jättäminen olisi vahvasti valtakulttuuriseen positioon asettumista, mutta yhtä lailla maahanmuuttajien näkeminen lähtökohtaisesti kulttuurisesti erilaisina tai alistettuina ja uhrin asemaan jähmettyneinä olisi valtakulttuurin näkökulmasta tuotettu identiteetti (Andersen 1993, 49; Fook 2001, 18). Tutkijan valtaa voi käyttää myös ryhtymällä tarkastelemaan maahanmuuttajia vaikeina asiakkaina ja tulkitsemalla kulttuurisia eroja ongelmia tuottaviksi. Tällaisesta lähtökohdasta olisi vaikea nähdä erilaisuuden myönteisiä ilmenemismuotoja, maahanmuuttajien aktiivista toimijuutta sekä toimivia työntekijän ja asiakkaan suhteita (em.; Stanfield 1993b, 7).

Kulttuurista ja kulttuurieroista kysyminen oli edellä mainituista syistä varsin haastavaa ja kysymysten muotoilut rakensivat helposti kuvan etukäteen oletetuista eroista. Joissakin tilanteissa asiakas näytti aluksi kyseenalaistavan tutkijana keskusteluun tuomani oletuksen erojen olemassaolosta, jolloin jouduin miettimään, miten ja millä ilmaisuilla kysyn eroista. Keskustelu virolaistaustaisen äidin kanssa tapahtuu tulkin avustuksella:

MA: Onko sinun mielestä kulttuurieroilla ollut jotain merkitystä sinun perheen ja sitten tän sosiaalityön toimintatapojen tai sosiaalitoimiston kannalta?

Äiti: *Mä en ihan ymmärrä, et mitä tarkoittatte eroilla. Minkälaisia eroja?*

MA: *Tai onko ylipäänsä eroja? Te olette Virossa muuttaneet Suomeen. Onko sinun mielestä se elämä Virossa samanlaista kuin Suomessa vai tuntuuko, että on eroja?*

Äiti: *Ajattelen, kyllä niitä on, koska mentaliteetti erilainen ja systeemit erilaiset. On kyllä eroja, mutta konkreettisesti en voi sanoa.(8)*

Kulttuurierojen olemassaolo oli useimmille haastateltaville ilmeistä. He viittasivat usein spontaanisti kulttuurieroihin ennen kuin otin aktiivisesti teeman esille. Monet haastateltavat totesivat kuitenkin olevan vaikeaa kuvailla kulttuurierojen konkreettisia ilmenemistapoja.

Suomalaisuuteni ja valintani toteuttaa haastattelut pääsääntöisesti sosiaalitoimistossa käydyn asiakaskeskustelun jälkeen, saattoi rajoittaa asiakkaiden esille tuomia kielteisiä kokemuksia sosiaalityöstä ja sosiaalitoimistoista yleisemmin. Haastattelutilanne saattoi vaikuttaa myös sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden vastauksiin siten, että niissä painottuivat sosiaalisesti hyväksyttävät näkemykset. Aineisto kuitenkin osoittaa sekä asiakkaiden että työntekijöiden vastausten edustavan varsin suurta näkemysten ja kokemusten kirjoa. Vastaukset eivät pääsääntöisesti painotu kielteiseen tai myönteiseen suuntaan. Hallitsevana vaikutelmana tutkimusaineiston keräämisestä oli, että koin olevani tärkeässä roolissa kerätessäni sekä sosiaalityöntekijöiden että maahanmuuttajien kokemuksia, joiden avulla sosiaalityötä voidaan kehittää ja ongelmakohtia tuoda julki. Joillekin asiakkaille tutkimuksen tarkoituksena näytti olevan sosiaalityöntekijän, "viranomaisen" toiminnan arviointi, jotkut taas ymmärsivät sen enemmän tutkimuksena maahanmuuttajien tilanteista ja asiakkuuteen johtaneista syistä.

4.3. Tulkkaukseen ja ymmärtämiseen liittyvät kysymykset

Lastensuojelukeskusteluissa puhutaan tavallisesti arkaluontoisista, perheen sisäisistä asioista, joissa vanhempien kasvatustaidot ja –tavat tai lapsen ja nuoren käyttäytyminen joutuvat tarkastelun kohteeksi. Tästä syystä tulkin luotettavuus ja ymmärtämiseen liittyvät kysymykset yleisemminkin tulevat asiakkaiden näkökulmasta erityisen tärkeäksi. Tulkeilta vaaditaan erityistä herkkyyttä ja taitoa sanavalinnoissaan ja tavassaan olla läsnä tällaisissa keskusteluissa. Tulkit ovat tärkeä osa vuorovaikutustilannetta omana persoonanaan sekä tietojensa, taitojensa ja tapojensa myötä. Tulkki voi helpottaa tai vaikeuttaa asiakastyön prosessia tai olla hyvinkin neutraali toimija asiakkaan ja työntekijän välissä.

Ymmärtämisvaikeudet vaikuttavat suoraan asiakastyön onnistumiseen. Jos tulkkia ei ole saatavilla tai joku osapuolista ei ole pitänyt tulkin pyytämistä mukaan tärkeänä, käytetään joskus lapsia tai muita perheenjäseniä epävirallisina tulkkeina. Lasten käyttäminen tulkkeina aiheuttaa usein vaikeita lojaalisuusristiriitoja. Lapset saattavat joutua tulkkamaan sanastoa, joka ei ole heille tuttua tai välittämään keskustelua jopa itseään koskevissa lastensuojelukysymyksissä. Yhdessä aineistoni asiakaskeskustelussa nuori joutui tulkkamaan joitakin asioita äidilleen, kun tulkkia ei saatu tapaamiseen. Asiakkaiden näkökulmasta perheenjäsenten käyttäminen tulkkeina voi usein olla ainut mahdollinen tapa hoitaa asioita, jos tulkkipalveluja ei ole saatavilla.¹¹

Tutkimukseni asiakaskeskusteluissa tulkkien läsnäololla oli todennäköisesti joissakin tilanteissa erilaisia seurauksia asiakastilanteisiin. Yhdestä asiakaskeskustelusta asiakas totesi jälkeenpäin, että vieraan tulkin ja tutkijan läsnäolo keskustelussa oli tuntunut häiritsevältä. Keskustelu somalialaistauksaisen äidin kanssa tapahtuu tulkin avustuksella:

MA: Osaatko sanoa tarkemmin, et mikä siinä oli vaikeaa?

Äiti: Se syy voisi löytyä esimerkiksi minä en tunne tulkkia, en tunne myöskään tätä somalian kielen tulkkia, joten minua jännittää aika paljon. (3)

Tässä tapauksessa tulkki oli pyydetty mukaan nimenomaan tutkimuksen vuoksi, joten tilanne oli asiakkaan näkökulmasta hyvin erilainen kuin tavallisesti. Tulkki on mies ja asiakas pienten lasten äiti. Keskustelussa puhuttiin lasten kasvatuksesta ja yksinhuoltajaäidin jaksamiseen ja selviytymiseen liittyvistä kysymyksistä. Äidille oli selvästi vaikea puhua avoimesti näistä asioista vieraan tulkin ja tutkimustilanteen vuoksi. Asiakas joutuu tässä myös samaisen tulkin välityksellä toteamaan, että tulkin läsnäolo häiritsee tilannetta.

¹¹Tulkkauksista ovat tutkineet mm. Annika Forsander (1996), Anne Freed (1998) ja Ashok Chand (2005). Tutkimuksissa todettuja ongelmia ovat tulkkien vaikea saatavuus erityisesti kiireellisissä tilanteissa, riittämätön aika tulkin välityksellä käytävään keskusteluun ja lastensuojeluun liittyvän sanaston vaihtelevat merkitykset eri kielissä. Ongelmia saattavat aiheuttaa myös luottamuksellisuuteen ja kulttuuriseen hyväksyntään liittyvät kysymykset. Tulkki voi edustaa samaa kieliryhmää kuin asiakas, mutta voi muuten erilaisten sosiaalisten yhteyksien vuoksi olla asiakkaiden kannalta sopimaton henkilö tulkiksi. Asiakkaan kanssa samaan kulttuuriseen yhteisöön kuuluvan tulkin voi joskus olla vaikeaa välittää kielteisiä ja kriittisiä viestejä tai kulttuurisesti arkaluonteisia asioita. Asiakkaat voivat myös manipuloida tulkkauksilannetta eri tavoin. He voivat hakea tulkilta tukea ja pyrkiä saamaan hänestä liittolaisen. Tilanteen puolueettomuus kärsii myös silloin, jos tulkki alkaa itse ottaa kantaa joko asiakkaan tai työntekijän toimintaan. (ks. myös Thoburn ym. 2005, 149.) Sosiaalivyöntekijät kohdistavat tulkkeihin ammattitaitovaatimusten lisäksi erilaisia odotuksia. Tällaisia tulkkien ”piilorooleja” (Forsander 1996) ovat asiakkaan luotettavuuden arvioija, asiakastilanteen todistaja ja lisäinformaation lähde. Joskus tulkin odotetaan toimivan myös ”kuumentuneiden tilanteiden” neutraloijana, kulttuurin välittäjänä tai ylimääräisen mietintäajan mahdollistajana.

Haastatteluisissa kysyin eri osapuolilta, oliko asiakaskeskusteluissa yleensä käytetty tulkkausta ja minkälaisia kokemuksia asiakkailta ja sosiaalityöntekijöillä tästä oli. Sosiaalityöntekijät raportoivat pelkästään myönteisiä kokemuksia tulkkaustilanteista.

Tutkimukseen osallistuneilla asiakkailta oli myös enimmäkseen hyviä kokemuksia tulkkaustilanteista, mutta myös muutamia kielteisiä, tulkin luotettavuutta kyseenalaistavia kommentteja tuli esille. Joillekin asiakkaille tulkki oli ennestään tuttu henkilö, joka oli ollut monissa asiakaskeskusteluissa läsnä. Näissä tilanteissa vuorovaikutus oli luontevaa, luottamuksellista ja tuttavallista. Kahdessa asiakaskeskustelussa, joihin tulkkia ei syystä tai toisesta saatu avuksi, työntekijät kertoivat sen olevan selvä puute ja asiakkaiden kanssa käytävän vuoropuhelun kannalta hyvin rajoittava tekijä. Esimerkiksi isoissa verkostokokouksissa asiakkaiden voi olla vaikea seurata keskustelun kulkua, kun monia eri ihmisiä on äänessä. Tutkijana havaitsin joissakin tilanteissa saman ongelman. Ammattilaiset saattoivat puhua hyvin nopeatempoisesti, välillä keskenään ja välillä asiakkaille. Keskusteluissa esille tulleita asioita näytti jäävän asiakkaille epäselviksi.

Tulkkaukseen liittyy myös monia tutkimuksen analysoinnissa huomioon otettavia seikkoja. Tulkki kääntää keskustelut kahteen suuntaan, asiakkaan kielestä suomeksi ja päinvastoin. Analysoitavaksi tuleva litteroitu teksti ei tässä tapauksessa ole tutkimukseen osallistuvien autenttista puhetta, vaan asia on jo ainakin kahteen kertaan tulkittu kysymys-vastaus -prosessissa. Tulkeilla on omanlaisiaan ilmaisutapoja, jotka voivat olla hyvinkin erilaisia kuin asiakkaiden, työntekijöiden tai haastattelijan omat tavat. Keskustelut, jotka käytiin ilman tulkin apua, voivat myös sisältää väärinymmärryksiä. Välttääkseni ymmärtämisiongelmia asiakkaiden haastattelutilanteissa pyrin käyttämään yksinkertaista ja selkeää kieltä ja puhumaan hitaasti. Kasvokkaisissa vuorovaikutustilanteissa oli myös varsin helppo havaita, jos jokin asia tuli väärin ymmärretyksi. Epäselvissä tilanteissa esitin kysymyksiä myös erilaisin ilmaisuin varmistaakseni, että asiakas on ymmärtänyt. Aineistoa litteroidessani jätin pois muutamat kohdat, joissa oli vaikea ymmärtää puheiden merkitystä.

Tulkit ovat siis olleet osallisina sekä asiakaskeskustelujen vuorovaikutustilanteiden että haastatteluaineiston muotoutumisessa. Osa keskustelu- ja haastatteluaineistosta on tulkin kautta välittyntä puhetta. Erilaiset keskustelun sävyt ja sanavalinnat ovat muovautuneet tätä kautta. Tutkimustekstin aineisto-otteiden analyseissa on aina mainittu, jos puhe on tulkattua.

5. METODOLOGISET PAIKANNUKSET

5.1. Tutkimusmetodologia ja analyysin rakentuminen

Sosiaalityön ja lastensuojelun instituutiot rakentuvat pitkälti työntekijöiden ja asiakkaiden keskustelujen ja tulkintojen kautta. Tutkimukseni kohdistuukin lastensuojelun sosiaalityössä toteutuvaan kielelliseen toimintaan, kasvokkain vuorovaikutusprosesseihin sekä työstä ja asiakkuudesta rakentuviin tulkintoihin. Tämä tutkimuskohde määrittää myös tutkimusmetodologisia valintojani.

Tutkimukseni teoreettis-metodologisenä lähtökohtana on sosiaalinen konstruktionismi (Berger & Luckman 1967; Burr 1995). Käsite viittaa todellisuuden sosiaaliseen rakentumiseen ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Kyseessä on arkisen toiminnan tarkastelu siltä kannalta, miten siinä tulkitaan sosiaalista todellisuutta ja samalla pidetään yllä ja muokataan sitä. Sosiaalisten instituutioiden katsotaan pysyvän koossa tällaisen jatkuvan uudelleen rakentumisen kautta. Kun on kyse sosiaalityön analysoinnista, käytäntöjä tarkastellaan yleensä suhteessa siihen, millä tavoin niissä tehdään tulkintoja sosiaalityön tehtävistä, asiakkaan ongelmista ja ratkaisuvaihtoehdoista, rakennetaan asiakkuutta sekä tuotetaan erilaisia identiteettejä asiakkaalle ja työntekijälle. (Jokinen ym. 1995; Jokinen & Suoninen 2000; Hall ym. 2003.) Sosiaalinen konstruktionismi on kokoava metodinen teoria, mistä johtuen tutkimuksessani ei ole formaalista teoriaa tai yhtenäistä substanssiteoriaa. Käytän etnisten suhteiden tutkimuksesta omaksuttuja teoreettisia käsitteitä (ks. kappale 2) sisällöllisissä analyyseissä konstruktionistisen viitekehyksen sisällä.

Tarkastelen maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa tehtävää lastensuojelutyötä sekä asiakkaiden ja työntekijöiden elävän vuorovaikutuksen että näissä kohtaamisissa mukana olleiden eri osapuolten haastatteluissa tuottamien tulkintojen kautta. Vuorovaikutusaineistossa merkityksiä rakennetaan ammattilaisten ja asiakkaiden välillä, haastatteluaineistossa tutkijan ja haastateltavien välillä. Tarkastelun kohteena on siis sosiaalityöksi kutsuttu toiminta sekä tämän toiminnan arviointi. Molemmat aineistot keskustelevat analyyseissä myös muualla tuotettujen tekstien, aikaisempien tutkimusten ja kirjallisuuden kanssa. Tutkimusasetelmaa voi kuvata seuraavanlaisella kuviolla (Kuvio 1). Kuviossa näkyvät erilaiset aineiston tuottamisen kontekstit ja erilaisista aineistoista yhdessä muodostuvat yleisemmät merkityssystemit (vrt. Flick 1998, 25).

Ammattilaisten tulkintojen tarkastelu	Keskustelun ja vuorovaikutuksen tarkastelu	Asiakkaiden tulkintojen tarkastelu
<p>Merkitysten ja käytäntöjen kulttuurisen viitekehyksen tarkastelu: maahanmuuttajien erityiskysymykset lastensuojelussa, erilaisuus- ja samanlaisuustulkinnat, identiteettien tuottaminen, vähemmistödiskurssit ja -käytännöt, kulttuurin käyttäminen tulkintaresurssina, puhuja-asemien muotoutuminen, tulkintojen seuraukset</p>		

KUVIO 1. Tutkimuksen näkökulmat

Pääasialliset metodologiset välineet olen hakenut diskurssianalyttisestä kirjallisuudesta (Jokinen ym. 1993; 1999; Van Dijk 1993; Wetherell & Potter 1992; Wetherell ym. 2001). Diskurssianalyttisessä suuntauksessa yhdistellään sellaisten tieteellisten traditioiden metodisia välineitä, jotka ovat luonteeltaan konstruktionistisia. Tutkimuskohteena ovat sellaiset kielelliset prosessit ja niiden tuotokset, joissa ja joiden kautta sosiaalinen todellisuus ja vuorovaikutus rakentuvat. (Jokinen 1999, 40–41; Jokinen ym. 2000, 28.) Hahmottelen ensin sosiaalisen konstruktionismin perusoletuksia, erilaisia painotuksia ja sen käyttökelpoisuutta sosiaalityön tutkimuksessa. Sen jälkeen tarkastelen diskurssianalyysin peruslähtökohtia ja välineitä sekä määrittelen omaa tapaan soveltaa näitä metodisia välineitä.

Vivien Burr (1995, 2–5) jäsentää **sosiaalisen konstruktionismin** perusoletukset neljään pääkohtaan, joita avaan omaa tutkimusaiheittani kuvailevien esimerkkien avulla. Ensinnäkin sosiaalinen konstruktionismi kyseenalaistaa ”puhtaan”, objektiivisen tiedon mahdollisuuden, sillä tieto on aina ihmisten välisessä toiminnassa tuotettua (em.). Esimerkiksi ihmisten luokittelu erilaisiin ryhmiin etnisen taustan, ”rodun”, sukupuolen tai muun ominaisuuden suhteen perustuu sosiaalisesti tuotettuihin määritelmiin eroista ja luokittelukriteereistä. Puhutaan esimerkiksi tummaihoisista ja valkoihoisista, ulkomaalaisista ja suomalaisista. Kieleen vakiintuneet esimerkiksi ihonväriä tai etnistä alkuperää kuvaavat termit ovat myös yleisemmin tunnustettuja yhteiskunnissa, joissa eri maista muuttaneita ihmisiä on asunut kauan. Englannissa ja Yhdysvalloissa värikäsitteet ovat varsin yleisesti käytössä toisin kuin esimerkiksi Pohjoismaissa (Williams ym. 1998).

Edellisestä seuraa konstruktionismin toinen perusoletus: tieto on aina historiallisesti ja kulttuurisesti määrittynyttä. Se, millä tavoin asiat ymmärretään, riippuu siitä, missä ja milloin eletään ja minkälaisia kokemuksia ihmisillä on kussakin yhteiskunnassa. (Burr 1995.) Lisääntynyt maahanmuutto 1990-luvulla on tuonut suomalaisille kokemuksia ja samalla tiedon tarvetta erilaisuudesta ja sen kohtaamisesta. Myös ymmärrys

lapsuudesta on muuttunut vuosisatojen kuluessa. Vasta viime vuosisadalla lapset alettiin nähdä aikuisilta saatavaa erityistä turvaa ja suojaa tarvitsevina (Pulma 1987). Viime aikoina taas on korostettu lasten oikeuksia ja lasten erityistä, omaa näkökulmaa, joka tulisi huomioida tasavertaisesti aikuisten näkökulman rinnalla (Alanen 2001, 176; James & Prout 1997). Ymmärrys asioista tuotetaan tietynlaisissa aikaa ja paikkaan kiinnittyvissä olosuhteissa, mutta myös samana historiallisena ajankohtana on monia erilaisia kulttuurisia tapoja ymmärtää todellisuutta ja sen ilmiöitä, kuten ihmisten välisiä eroja tai lapsuutta (Burr 1995).

Konstruktionismin kolmas perusoletus on, että tietoa tuotetaan ja ylläpidetään sosiaalisessa toiminnassa, ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Se, mitä kulloinkin pidetään totuutena, ei perustu vain todellisuudesta tehtyihin havaintoihin, vaan ihmisten yhteisesti tuottamiin määritelmiin ja sopimuksiin. Jokapäiväinen vuorovaikutus ihmisten kesken rakentaa tietoa ja tekee siitä käytäntöön soveltuvaa. (Burr 1995.) Esimerkiksi ymmärrystä ihmisten välisistä eroista ja erilaisuudesta tai samanlaisuudesta rakennetaan ihmisten välisissä keskusteluissa. Ihmiset, jotka ovat paljon tekemisissä eri maista tulleiden henkilöiden kanssa, tuntevat kulttuuriin ja eroihin liittyviä kysymyksiä lähemmin kuin muut. Vuorovaikutuksen kautta tuotettu tieto konkretisoituu myös tiedonvälityksen kautta saatavana kuvana esimerkiksi pakolaisista.

Neljänneksi konstruktionismissa oletetaan, että tieto ja sosiaalinen toiminta ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Tieto ohjaa ihmisiä toimimaan tietyllä tavalla, mutta ihmisillä on myös lukuisia erilaisia vaihtoehtoja ymmärtää maailmaa. Valintojen tuloksena tukeudutaan tietynlaiseen tietoon käytännön toiminnassa. Erilaiset sosiaalisten ongelmien määrittelyt johtavat erilaisiin yhteiskunnallisiin toimenpiteisiin. Inhimillisten ongelmien syitä voidaan hakea sosiaalisesta (sopeutumattomuus), psykologisesta (mielenterveysongelma) tai lääketieteellisestä (sairaus) tiedosta. Hoito- ja ratkaisukeinot ovat erilaisia riippuen ongelmanmäärittelystä. (Burr 1995.)

Tiedon lisääntyminen ja ammatillinen erikoistuminen johtaa myös uudenlaisten ongelmien havaitsemiseen (Foucault 1980). Esimerkiksi maahanmuuttajien valtaväestön tavoista poikkeavat kasvatustavat saatetaan pelkän erilaisuuden perusteella määritellä ongelmallisiksi, jos tieto erilaisista kulttuurisista tavoista on vähäistä. Ammatillisen kokemuksen ja tiedon lisääntymisen myötä erilaisuuteen voidaan suhtautua avoimemmin. Myös lastensuojelun tehtävät ja lasten suojelun tarpeen perustelut on eri aikakausina määritelty eri tavoin. Lasten suojelua eri aikoina kuvanneet käsitteet – moraalikasvatus, turvattomien lasten huolto, suojelukasvatus, lastensuojelu – kertovat näistä erilaisista lastensuojelun ymmärtämistavoista (Pulma 1987; Pösö 1993).

Malcolm Paynen (1999) mukaan konstruktionismin vahvuutena on, että se mahdollistaa paitsi makrotason myös mikrotason vuorovaikutuksen tarkastelun. Sosiaalityössä nämä

erilaiset tasot ovat usein samanaikaisesti läsnä. Myönteisenä puolena on myös fokusointi vuorovaikutuksen refleksiivisiin ja dialogisiin puoliin, jolloin sosiaalityöntekijän erilaiset toimintamahdollisuudet ja toimijaroolit voidaan tehdä näkyviksi ja myös asiakas määrittyy tärkeäksi toimijaksi. Konstruktionismi tekee näkyväksi myös sosiaalityössä keskeisen muutoksen mahdollisuuden asiakkaiden, työntekijöiden ja toimintajärjestelmien tasolla. Toimijoiden erilaiset roolit ja identiteetit on mahdollista ottaa tarkastelun kohteeksi. Esimerkiksi maahanmuuttajasosiaalityön uudet haasteet sekä erilaiset tulkinnat ja toimintamahdollisuudet muutoksessa on mahdollista tuoda näkyviksi, samoin erilaiset kulttuuriset tulkinnat sosiaalisista ongelmista ja ratkaisuvaihtoehdoista.

Olen saanut tutkimukseeni metodologisia aineksia myös etnisten suhteiden tutkimustraditioista (Brah 1992; Gilroy 1992; Stanfield & Dennis 1993; Hall 1999; Essed 1991). Suomalaisessa tutkimuksessa vaikutteeni tulevat erityisesti Laura Huttusen (2002; 2004; 2005), Anna Rastaa (2007) ja Leena Suurpään (2002) teksteistä. Tutkimukseni asettuu viitekehykseen, jossa ei nähdä paikoillaan olevia kulttuureja tai valta-asemia, vaan kulttuuri ja valta ymmärretään muuntuvina ja liikkuvina ilmiöinä (ks. kappale 2.1.). Tarkastelen kulttuuria vuorovaikutuksen aspektina. Olen omaksunut analyysitapani pääasiassa etnisten suhteiden diskursiivisesta tutkimusperinteestä ja diskurssianalyysistä, jotka tarjoavat välineitä kielellisen toiminnan analysoimiseen.

Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen (1993, 9–10; Suoninen 1999a, 19) mukaan ”**diskurssianalyysi** on kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimusta, jossa analysoidaan yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä”. Diskurssianalyysi on väljä metodologinen viitekehys, joka tutkii kielen käyttöä tekemisenä (em.; Potter & Wetherell 1989, 175; Silverman 1993, 120–121; Taylor 2001, 5). Kiinnostus kohdistuu sen tutkimiseen, miten toimijat tekevät asioita ymmärrettäväksi kielenkäytöllään. Diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita toimijoista ja heidän tavoistaan jäsentää maailmaa sekä etsitään erilaisia kulttuurisia tulkintaresursseja ja käytäntöjä, joita ihmiset käyttävät tehdessään itseään ymmärrettäviksi. (Suoninen 1999a, 18–19.)

Diskurssianalyysi sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia. Sen avulla on mahdollista analysoida sekä rakentuvia tulkintoja eli kulttuurisia merkityksiä että niitä kielellisiä prosesseja, joissa ja joiden kautta merkitykset rakentuvat. Se on kiinnostunut merkitysten paikallisesta tuottamisesta sekä kielellisten käytäntöjen seurauksista identiteetin ja toimijuuden kannalta. (Jokinen ym. 2000, 28–19.) Diskurssit määritellään diskurssianalyysin piirissä melko yhtenäisiksi säännönmukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta (Suoninen 1999a, 21; Wetherell & Potter 1992, 90). Diskursseja voidaan käyttää myös tulkintaresursseina enemmän ja vähemmän tietoisesti perustelevaan tai selittämään argumentteja. **Tulkintaresurssin** käsite kuvaa sellaisia

asioille annettuja merkityksiä, joilla ihmiset yksittäisissä puhetilanteissa tekevät asioita ymmärrettäviksi itselleen ja toisille. (Jokinen & Juhila 1999, 65.) Käytän tulkintaresurssin käsitettä "kulttuuripuheen" analysoinnissa Kulttuuriartikkelissa.

Diskurssianalyysissä tarkastelun kohteeksi otettavia puheotteita kutsutaan **selonteiksi** (engl. account). Selonteon käsite korostaa puhujien aktiivista roolia tulkintojen tekijöinä. Aineistoa ei lueta suorana kuvauksena siitä, millainen todellisuus on, vaan miten ja millaiseksi se selonteissa rakentuu. Selonteon käsite viittaa siihen, että kieltä käyttäessään ihmiset eivät ainoastaan kuvaa asioita, vaan ennen kaikkea merkityksellistävät maailmaa tekemällä siitä selkoa mitä moninaisimmin tavoin erilaisissa tilanteissa ja antamalla perusteluja omalle toiminnalleen. (Jokinen & Juhila 1999, 67.) Selonteot pohjautuvat niihin asioiden ymmärrettäväksi tekemisen tapoihin ja merkityksiin, joita selonteon antaja ammentaa maailmasta. Toisaalta selonteot myös uusintavat ja muuntavat merkityksiä. (Suoninen 1999a, 20.)

Kehyksen käsitettä voidaan pitää lähes rinnakkaisena diskurssin käsitteelle (Jokinen & Juhila 1999, 69; Alasuutari 1993, 140–141). Kehyksen käsite ja siihen liittyvä kehysanalyysi ovat peräisin Ervin Goffmanilta (1976). Kehysanalyysissä ihmisten erilaisten toimien moninaisuus jäsennetään tietyiksi kokonaisuuksiksi, kehyksiksi. Ne luovat järjestystä sosiaaliseen elämään, mutta osoittavat myös sosiaalisen elämän olevan vaihtelevaa ja monikerroksista (Puroila 2002). Taustalla on näkemys, että ihmisten käsitys todellisuudesta ei ole pysyvä, vaan toiminta on jatkuvaa siirtymistä kehyksestä toiseen. Esimerkiksi käsitykset maahanmuuttajista muuttuvat tiedon ja kokemusten myötä. Yhden instituutionkin käytännöistä voi paikantaa monenlaisia, jatkuvasti vaihtuvia kehyksiä. Kehys on varsin "pieni" käsite, ja sitä on usein käytetty elävän vuorovaikutuksen analysoinnissa¹². Kehysanalyysi soveltuu myös haastatteluaineiston analysointivälineeksi. Tutkimuksessani käytän sitä Sosiaalityöntekijäartikkelissa haastattelupuheessa tuotettujen tulkintojen analysointivälineenä. Kehysanalyysin avulla on helpompi analysoida yksittäisiä puhetilanteita kuin laajempia merkityskokonaisuuksia tarkoittavalla diskurssin käsitteellä. Kehyksen käsite on myös hyödyllinen, kun halutaan analysoida tulkintojen muuntuvuutta yksittäistenkin puhujien kohdalla. Kukin kehys nostaa työstä ja asiakkaasta keskeisiksi erilaisia asioita ja ylläpitää erilaisia todellisuuksia. Kehysanalyysiin liittyy usein identiteetin käsite. Erilaisissa kehyksissä toimijat rakentavat itselleen ja toisilleen erilaisia identiteettejä. Kehysanalyysissä tarkastellaan myös kehysten välistä dynamiikkaa: jotkut kehykset esiintyvät useammin yhdessä kuin toiset. Kehysanalyysissä voidaan tarkastella myös erilaisiin kehyksiin paikantuvien selontekojen seurauksia vuorovaikutuksen kulkuun ja keskustelun sisältöihin. (Jokinen & Juhila 1999; Peräkylä 1990.)

¹²Kehysanalyysiä ovat tutkimuksissaan soveltaneet mm. Anssi Peräkylä (1990), Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (1991) sekä Hannele Forsberg (1994) instituutioissa tapahtuvan elävän vuorovaikutuksen analysoinnissa.

Identiteetin käsite on väljä yläkäsite, joka tarkoittaa niitä oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita toimijat olettavat itselleen ja toisille (Peräkylä 1990, 22; Jokinen 1995, 127–128). Käsitteellä viitataan siihen, miten ihmiset kielenkäytössään rakentavat itsestään ja toisistaan määrityksiä, jotka eivät ole pysyviä, vaan tilanteittaisesti vaihtelevia ja moninaisia. Identiteettiä ei siten ymmärretä ihmisen staattiseksi ominaisuudeksi, vaan toiminnalliseksi kategoriaksi. Toimijoille määrittyy erilaisissa tilanteissa ja tulkinnoissa erilaisia identiteettejä. Kielenkäytössä tuotetaan identiteettejä itselle ja toisille enemmän ja vähemmän tietoisesti. (Jokinen & Juhila 1999, 68–69; Antaki & Widdicombe 1998; Peräkylä 1990.) Esimerkiksi sosiaalityön asiakas voi saada uhrin, huollettavan tai toimijan ja sosiaalityöntekijä puolestaan asiakkaan puolustajan, huolenpitäjän tai yhteistyökumppanin identiteettejä (ks. Juhila 2006, 259; Raitakari 2006). Ammatillaiset rakentavat kuvaa paitsi itsestään, myös asiakkaistaan määritellesään, luokitellessaan ja puhuessaan heistä. Asiakkaat voivat näin saada myös negatiivisia leimattuja identiteettejä. (Kulmala 2006.) Asiakkaat puolestaan rakentavat itselleen ja työntekijöille erilaisia identiteettejä. Kiinnostavaa on tarkastella myös sitä, miten osapuolet muuttavat tulkintoja itsestään ja toisistaan vuorovaikutuksen kuluessa tai vastustavat identiteettimäärityksiä (Antaki & Widdicombe 1998; Raitakari 2006). Käytän identiteetin käsitettä tutkimuksellisenä välineenä selkeimmin Sosiaalityöntekijäartikkelissa, mutta myös muissa artikkeleissa on samanlaisia aineksia esimerkiksi asiakkaiden vastustaessa sosiaalityöntekijöiden tulkintoja tai lasten vastustaessa aikuisten tulkintoja (Lapsiartikkeli).

Puhuja-aseman käsite puolestaan ilmentää tilanteittaisia valta-asetelmia asiakaskesteluilissa (Raitakari 2004; 2006). Puhuja-aseman käsitteen avulla on mahdollista analysoida vuorovaikutusprosessin kulkua siitä näkökulmasta, millä tavoin ja millä vahvuudella eri toimijat saavat mahdollisuuden tuoda esiin omia tulkintojaan keskusteltavana olevista asioista. Esimerkiksi lapsilla on tavallisesti aikuisia vähemmän ja asiakkailta yleisesti sosiaalityöntekijöitä vähemmän valtaa lastensuojelun keskustelutilanteissa. Puhuja-asema näkyy puheenvuorojen määrässä, vahvuudessa ja seurauksissa keskustelutilanteissa. Aikuiset voivat heikentää tai vahvistaa lapsen puhuja-asemaa ja lapset ottaa itse erilaisia puhuja-asemia keskusteluilissa. (em.) Puhuja-aseman käsite on keskeinen analyysiväline Lapsiartikkelissa. Puheen sisältöjen analysoinnissa käytän myös **teemoittelua** erilaisten merkitysten jäsentelyissä. Sekä Avaus- että Lapsiartikkelissa tarkastelen haastatteluaineistoa erilaisten monikulttuurisuusteemaan kiinnittyvien sisältöjen ja merkitysten kautta. Koska tutkimustehtävänä on maahanmuuttajaerityisyyden tarkastelu, sisällölliset teemat ovat jäsentyneet etnisten suhteiden tutkimuksessa keskeisten käsitteiden varaan.

Diskurssit, kehykset tai tulkintaresurssit voidaan ymmärtää sekä sanallisiksi että ei-sanallisiksi teoiksi. Myös ei-sanalliset teot voivat olla merkityksellisiä. Erilaiset diskurssit konkretisoituvat sosiaalisissa käytännöissä ja asettuvat vaihteleviin asemiin toisiinsa nähden. Erilaisissa valtasuhteissa jotkut diskurssit voivat saada muita diskursseja vahvemman aseman. Vahvoista diskursseista saattaa tulla itsestään selvinä pidettyjä

"totuuksia", jotka vaientavat heikompia diskursseja ja vaihtoehtoisia "totuuksia". Valtasuhde avaa myös mahdollisuuden vastapuheelle, jossa vakiintuneita käsityksiä ja vahvoja diskursseja kyseenalaistetaan (Jokinen ym. 2004, 11.) Vaiettuja ja piilossa olevia totuuksia sekä vastapuhetta on kuvattu käsitteellä "toinen tieto" (Hänninen ym. 2005). Toisella tiedolla viitataan tietoon, joka on mahdollisimman yksityiskohtaista, kokemuksellista, paikantunutta, ihmettelevää, paljastavaa ja pohdiskelevaa. Toinen tieto haastaa ja täydentää vahvoja diskursseja ja virallista tietoa. (em., 4.)

Diskurssianalyysi rakentuu konstruktionismin perusoletukselle, että kielen käyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta (Jokinen 1999, 40–41). Sosiaalista todellisuutta jäsenetään jatkuvasti rakentuvana prosessina, jossa uusinnetaan ja muunnetaan olemassa olevia käsitteellistämisen tapoja. Myöskään tutkijan käyttämä kieli ei näin ollen ole yksiselitteistä todellisuuden kuvausta, vaan muun kielen käytön tapaan konstruktivistista ja kulttuurisidonnaista. Sosiaalinen todellisuus on tutkimuksessa sekä analyysin kohde että tuote. Tutkimus voi myös enemmän tai vähemmän uusintaa olemassa olevaa käsitteistöä ja vanhoja kategorioita, sillä tutkijat ovat myös tutkimansa sosiaalisen todellisuuden ja kulttuurin sisällä. (Kvale 1996, 295–298; Gubrium & Holstein 1997, 9–10.) Esimerkiksi tutkimukseen valitsemani käsitteet, kuten maahanmuuttaja tai valtavaestö, uusintavat yleisesti käytössä olevia kategorioita. Käsitteiden erilaisten merkitysten ja niiden käytön seurausten näkyväksi tekemisellä pyrin kuitenkin kyseenalaistamaan niiden vaihtoehdottomuutta.

Diskurssit ovat sidoksissa erilaisiin **konteksteihin**. Tapahtumatilanteiden eli kontekstin moniulotteisuus kuuluu diskursiiviseen maailmaan ja rikastuttaa aineiston analyysiä. Haastattelujen analysoinnissa aineiston vuorovaikutuksellisuus otetaan huomioon arvokkaana, puhetta kontekstualisoivana tekijänä. Kontekstin huomioon ottamisella analyysissä tarkoitetaan yleensä sitä, että analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta pyritään suhteuttamaan. Hahmotellut kontekstit ovat analyysin apuvälineitä. Yksittäinen teko rakentuu suhteessa tapahtumaan, episodiin tai vuorovaikutuksen ominaisuuksiin. (Jokinen ym. 1993, 30.) Tarkastelun keskeisenä kohteena eivät myöskään ole yksilöt, vaan sosiaaliset käytännöt. Toimijat nähdään diskursseihin kiinnittyneinä. Tarkastelu paikantuu tällöin esimerkiksi yksilöiden kielen käyttöön eri tilanteissa ja niihin laajempiin diskursseihin, joita he toiminnassaan tuottavat. Minän tai identiteetin olemuksen sijasta kiinnostus kohdistuu identiteetin tai puhuja-aseman rakentamisen ja rakentumisen prosesseihin (Potter & Wetherell 1989, 101–104).

Kielen avulla kerrotaan aina jotain todellisuuden luonteesta, mutta myös rakennetaan tuota todellisuutta. Kielen käytöllä on siis seurauksia. Analyysissä on mahdollista keskittyä tarkastelemaan sitä, mitä tilannekohtaisia tarkoituksia tai seurauksia teolla kulloinkin on (Jokinen ym. 1993, 32–33). Tällä ei tarkoiteta välttämättä toimijan itsensä tarkoittamaa vaikutusta, vaan analysoidaan sellaisia tarkoituksia ja seurauksia, jotka

ovat potentiaalisina läsnä tai aktualisoituvat vuorovaikutuksessa. Se, mitä eri tilanteissa tullaan tehneeksi, on kiinnostavaa riippumatta siitä, onko kyseessä tarkoituksellinen toiminta vai ei (em., 178). Tiedostamatta toteutetut tehtävät voivat olla tutkimuksessa kaikkein kiinnostavimpia. Tilannekohtaisten seurausten ohella kielen käytöllä voi olla myös laajoja, yksittäiset tilanteet ylittäviä ideologisia seurauksia, joissa diskurssit ja valta kietoutuvat yhteen. Tällaisia voivat olla esimerkiksi joidenkin alistussuhteiden legitimoiminen ja ylläpitäminen. Valtasuhteiden ylläpitämistä voi tapahtua esimerkiksi arkipäivän rasmin muodossa. Sama diskurssi voi myös olla seurauksiltaan ristiriitainen ja tuottaa näkökulmasta riippuen sekä kielteisiä että myönteisiä seurauksia. Analyysin tehtävänä on pyrkiä jäljittämään näitä toisinaan selkeitä mutta useimmiten piiloisia ja ristiriitaisia seurauksia. (Jokinen ym. 1993, 17–45.)

Valta-asetelmat muotoutuvat keskusteluissa monin eri tavoin (Stenson 1994; Juhila 2006). Sosiaalityöntekijällä on instituutiota edustavana osapuolena aina enemmän määrittelyvaltaa, mutta myös asiakas voi ottaa erilaisia valta- ja puhuja-asemia keskustelutilanteissa. Lastensuojelun keskeinen kohde on lapsi, jonka tilanteeseen pyritään saamaan aikaan parannusta. Lapsen osallisuus ja toimijuus on kuitenkin pitkälti riippuvainen aikuisten, sekä vanhempien että työntekijöiden toiminnasta ja valinnoista. Valtasuhteet näyttäytyvät siis hyvin monensuuntaisina ja niiden näkyväksi tekeminen on osa tutkimustehtävää. Artikkeleiden pienoistutkimuksissa tutkimusnäkökulma siirtyy toimijoista toiseen ja valtasuhteet näyttäytyvät eri näkökulmista.

Maahanmuuttajia koskevassa tutkimuksessa on tärkeää tarkastella sellaisia valtaväestöä edustavien sosiaalityöntekijöiden ja erilaisia kulttuurisia vähemmistöjä edustavien asiakkaiden välisiä valtasuhteita, jotka kiinnittyvät kulttuuriin ja ”rodullisiin” tulkintoihin (Van Dijk 1993). Tällaisten eroja tuottavien tulkintojen huomioiminen tutkimusmetodologiassa voi toteutua tilannekohtaisen vuorovaikutuksen tarkassa analyysissä, mutta myös yhteiskunnalliset laajemmat valtasuhteet huomioiden (em.). Tutkimuksessani lastensuojelun organisatoriset ja ammatilliset tehtävämäärittelyt kiinnittyvät vahvasti vuorovaikutukseen. Lastensuojelutoiminta perustuu oikeutukseen käsitellä lastensuojelullisiksi määriteltäviä ongelmia ja luoda tähän tehtävään perustuvia asiakkuuksia. On siis kyse tietynlaiseen ongelmatyöhön erikoistuneista organisaatioista (ks. Juhila & Pösö 2000; Raitakari 2006). Myös haastatteluaineiston analyysissä on huomioitava toimijoiden erilaiset institutionaaliset roolit. Asiakkailta on erilainen asema kuin sosiaalityöntekijöillä ja muilla ammatillisilla; lapsilla on erilainen asema kuin aikuisilla. Aineistot on siis tuotettu erilaisissa konteksteissa ja näin ollen ne kuvaavat tutkimuskohteena olevaa toimintaa eri näkökulmista.

Sosiaalityöntekijät puhuvat työstään ja asiakkaistaan ammatillisesta näkökulmasta. Heidän institutionaalisen tehtävänsä on saada asiakkaiden tilanteesta aikaan muutos parempaan. Ammatillaisten institutionaalinen puhe pitää sisällään vahvoja

valtaelementtejä määrittelemällä ongelmia, asiakkaiden identiteettejä ja sosiaalityön yhteiskunnallisia tehtäviä. Ne on luontevaa nimetä diskursseiksi ja tarkastella valtanäkökulmasta myös niiden mahdollisia seurauksia. Asiakkaiden selonteot puolestaan koskevat asiakkuuskokemuksia, elämänpolitiikkaa sekä kokemuksia maahanmuuttajana, vanhempana ja lapsena. Asiakkuus sosiaalityöinstituutiosta on eri tavoin merkityksellistyvä osa asiakkaiden elämän kokonaisuutta. Asiakkaat ovat enemmän tai vähemmän motivoituneita pohtimaan elämäänsä liittyviä muutostarpeita. Joillekin asiakkuus on hyvin kokonaisvaltaista ja elämönhallintaa tukevaa, toisille se on vain pieni osa kokonaiselämäntilannetta tai jopa pakotettu rooli. Erityisesti lasten puheista asiakkuusnäkökulmaa oli vaikea tavoittaa tutkimuksen kohteeksi. Asiakkaiden haastatteluissa tuottamasta materiaalista onkin luontevampaa puhua kerrottuna kokemuksina ja tulkintoina kuin diskursseina. Asiakkaiden elämäntilanteet ovat sosiaalityön kohteena, ja tästä johtuen niitä koskevat selonteot ovat erilaisessa asemassa kuin sosiaalityöntekijöiden ammattiaan ja sosiaalityöinstituutiota koskevat selonteot.

Sosiaalityöinstituution ”viralliseen tietoon” nähden asiakkaiden selonteot voidaan tulkita ”toiseksi tiedoksi”, joka välillä asettuu vastakkaiseen asemaan sosiaalityöntekijöiden tietoon nähden (Juhila 2006). Näkökulmaa vaihtamalla myös sosiaalityöntekijöiden selonteot voidaan nähdä ”toisena tietona” suhteessa virallisiin diskursseihin. Sosiaalityöntekijöiden puheet ilmentävät myös arkiajattelua sekä työntekijöiden henkilökohtaisia ja yksilöllisiä näkemyksiä ja kokemuksia. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät tuovat esiin kokemuspohjaista ja paikallista ”hiljaista tietoaan”, joka ei välttämättä ole tietoisesti kiinnittynyt yleisiin tai vallitseviin diskursseihin.

Lähdin tutkimusta tehdessäni liikkeelle varsin avoimesti ”merkittävien tapahtumien tekniikkaa” soveltamalla (ks. kpl 4.1). Tämä aineiston tuottamisen tekniikka mahdollistaa haastateltavien omien tulkintojen hyvin avoimen esille tulon ilman etukäteisoletuksia merkittävien asioiden luonteesta. Merkittävä tapahtuma on sellainen asiakasistunnon osa, jonka asiakas tai työntekijä kokevat kaikkein hyödyllisimpänä tai tärkeimpänä. Pyrin haastattelujen alkuun sijoittuvilla avoimilla kysymyksillä minimoimaan omien kulttuurisidonnaisten etukäteisoletusteni vaikutusta haastatteluaineiston muotoutumiseen. Haastattelurunkoni kuitenkin sisälsi myös tarkempia kysymyksiä esimerkiksi kulttuurin ja rasmin merkityksistä, jotka etnisten suhteiden tutkimustraditiossa ovat tärkeitä ”maahanmuuttajaerityisiä” teemoja. Analyysivaiheessa otin mukaan runsaammin aikaisempaa keskustelua ja teoreettisia jäsennyksiä maahanmuuttajasosiaalityöstä, jotta pääsisin käsiksi maahanmuuttajasosiaalityön ”erityisyyteen” oman aineistoni ulkopuolelta saatavan tiedon avulla (ks. Sosiaalityöntekijäartikkeli). Tutkimusprosessi on kuitenkin painotukseltaan aineistolähtöinen. Analyysit tekevät näkyväksi sosiaalista järjestystä purkamalla sitä pieniin osiin, mikä on yksi tapa osallistua käytäntöjen kehittämiseen ja uudelleen rakentamiseen (ks. Forsberg 1994).

Aineiston analysointiprosessi on sisältänyt monia vaiheita. Aineisto on varsin suuri ja olen tarvinnut erilaisia keinoja sen hahmottamiseen. Koko aineiston antia ei voi ammentaa yhteen väitöskirjaan ja olen joutunut tekemään valintoja. Käytin alussa QSR NUD*IST 4 laadullisen aineiston hallintaohjelmaa aineiston luokitteluun. Luokittelin tietokoneohjelman avulla puheotteita erilaisten toimijoiden ja teemojen mukaan. Kategorioiden nimiä olivat esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden kulttuuri-, rasismi-, ongelma-, onnistumispuhe ja puhumatta jääneet asiat sekä vastaavat kategoriat muiden haastatteluryhmien osalta. Jäsentelin vuorovaikutusaineistoa myös asiakaskeskustelujen eri vaiheiden mukaisesti luokittelemalla erikseen alkuja, siirtymiä ja loppuja. Kategorioita syntyi yhteensä noin 40.

Tietokoneohjelman avulla luokitellut aineistopalat antoivat kuitenkin vain osittaisen kuvan kustakin osateemasta. Havaittiin, että kokonaiskuvan saaminen edellyttää aineiston jatkuvaa lähilukua. Jätin palaset välillä syrjään ja luin aineistoa uudelleen ja uudelleen löytäkseni ne keskeiset teemat, jotka parhaiten vastaavat tutkimuskysymyksiini sekä ne jäsennykset, joiden varaan analyysi kannattaa rakentaa. Tietokoneohjelmalla tekemäni luokitukset olivat analyysin alkuvaiheessa hyödyllinen tapa tarkastella mikroanalyttisesti aineiston sisältöjä, mutta kokonaiskuvan luomiseksi aineiston kronologinen lähiluku osoittautui parhaimmaksi tavaksi. Aineisto jäsenyi sellaisten teemojen ja puhetapojen varaan, joiden avulla näin mahdolliseksi analysoida maahanmuuttaja- ja lapsierityisyyttä. Nämä ovat kuusi kehystä, jotka jäsentävät sosiaalityöntekijöiden tulkintoja maahanmuuttajasosiaalityöstä, kolme erilaista kulttuuripuheen tapaa, kolme erilaista lapsen puhuja-asemaa ja kaksi maahanmuuttajaerityistä teemaa lasten puheissa.

Olen väljästi soveltanut diskurssianalyysin lähestymistapoja empiiriseen analyysiin eri tavoin eri artikkeleissa kunkin artikkelin teemaan ja käyttämäni aineistoon mukauttamalla. En ole pyrkinyt tiukkaankin metodiseen yhdenmukaisuuteen, vaan ennemminkin samantyyppisten metodien sovelluksiin tutkimuksen kokonaisuuteen liittyvissä pienoistutkimuksissa, jotka nimesin Avaus-, Kulttuuri-, Sosiaalityöntekijä- ja Lapsiartikkeliksi. Erilaisiin aineistoihin ja asetelmiin sovellettu analyysi on käsityömäistä työtä (Jokinen ym. 2000, 20). Tutkimuksen rakentaminen artikkeleissa esitettyjen pienoistutkimusten kautta on mahdollistanut tällaisen käsityömäisen työskentelyn ja räätälöidyt tutkimusasetelmat. Tutkimuksen osakysymykset ja erilaiset aineistot ovat edellyttäneet hieman erilaisia lähestymistapoja ja metodisia vivahteita. Erilaiset aineistot kuvaavat erilaisia konteksteja ja näkökulmia lastensuojelutyöstä ja maahanmuuttajaerityisyyden rakentumisesta, ja niiden analysointi edellyttää metodista hienosäätöä (Gubrium & Holstein 1997, 100).

Olen tutkinut puhetapoja, puhuja-asemia ja tulkintoja, jotka konkretisoituvat asiakaskeskustelujen vuorovaikutuksessa ja haastattelujen selonteissa. Olen myös yhdistellyt

ja vertailut eri aineistoja artikkeleiden puitteissa. Asiakaskeskustelut, työntekijöiden haastattelut ja asiakkaiden haastattelut on tuotettu samassa lastensuojelun kontekstissa. Tutkimuksen toteutus artikkelimuotoisena on rajoittanut näiden aineistojen yhdistämistä ja vertailua. Yhden artikkelin puitteisiin mahtuu vain rajallinen kokonaisuus ja tutkimustehtävä. Artikkeleissa eri aineistojen asema on hieman erilainen. Seuraava jäsenitys kuvaa aineistojen asemaa eri artikkeleissa:

TAULUKKO 2. Aineistojen asema ja lukumäärä tutkimuksen artikkeleissa

AINEISTO	AVAUS-ARTIKKELI	KULTTUURI-ARTIKKELI	SOSIAALI-TYÖNTEKIJÄ-ARTIKKELI	LAPSI-ARTIKKELI
Asiakaskeskustelut (11)		Pääaineistona		Pääaineistona ne, joissa lapsi on läsnä (7)
Sosiaalityöntekijöiden (10 eri henkilöä) haastattelut (12)	Pääaineistona	Pääaineistona	Pääaineistona	Kontekstina
Perhetyöntekijöiden haastattelut (3)	Pääaineistona	Pääaineistona	Täydentävänä aineistona	Kontekstina
Lasten haastattelut (8)	Pääaineistona	Pääaineistona		Pääaineistona
Vanhempien ja läheisten haastattelut (12)	Pääaineistona	Pääaineistona		Kontekstina

Tutkimukseni analyysit eivät lähde liikkeelle käytäntöjä ja tulkintoja selittävästä valmiista teorioista, vaan aineistosta löytyvistä teemoista ja toimintatavoista. Aineiston status ja aineistolähtöisyyden aste vaihtelevat hieman artikkelien näkökulmasta riippuen. Sosiaalityöntekijäartikkelissa analyysin kehikkona on Malcolm Paynen (2005) teoreettinen jäsenitys vähemmistöjä koskevan sosiaalityön orientaatioista. Tämä artikkeli kytkee tutkimusaineiston muita artikkeleita vahvemmin teoreettiseen keskusteluun monikulttuurisuuden eri merkityksistä. Muissa artikkeleissa ei ole aineiston analyysiä jäsentävää valmiista teoreettista tulkintakehikkoa, vaan jäsenitykset ovat vahvasti aineistolähtöisiä. Analyysien tukena olen kuitenkin käyttänyt etnisten suhteiden tutkimustraditiosta omaksumiani käsitteitä.

Asiakaskeskustelut kuvaavat elävää vuorovaikutusta työntekijöiden ja asiakkaiden välillä. Aineisto on osa niitä käytäntöjä, joissa institutionaaliset tehtävät toteutuvat. Näiden käytäntöjen tarkastelu korostaa toimijoiden painoarvoa. (Jokinen ym. 2000, 17–18.) Lastensuojelutyön todellisuus rakentuu yhteistoiminnallisesti työntekijän ja asiakkaan välisessä vuorovaikutuksessa. Asiakas ei ole pelkästään toimenpiteiden kohde, vaan prosessin osanottaja. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden haastatteluissa

toimijat rakentavat tulkintoja jo toteutuneista asiakaskeskusteluista ja vuorovaikutuksesta. Haastatteluisa tuotetut selonteot perustuvat muisteluihin, kokemuksiin sekä yleisempiin ammatillisiin ja yhteiskunnallisiin diskursseihin, joiden pohjalta puhujat tulkitsevat tapahtunutta. Haastatteluisa tulee esiin myös sellaisia asioita, joita ei vuorovaikutustilanteissa ole eksplisiittisesti tuotu esiin – puhumatta jääneitä asioita, kokemuksia erilaisista valta-asetelmista ja eri osapuolten identiteeteistä.

Analysoin lastensuojelun käytäntöjä keskittymällä sekä puheissa esiintyvien tulkintojen merkityssisältöihin että vuorovaikutuksen kulkuun ja eri toimijoiden puhuja-asemiin. Lähtökohtana on yhtäältä sen kuvaaminen ja tulkitseminen, mistä keskusteluissa ja selonteissa puhutaan eli **millaisia tulkintoja rakentuu**. Toisaalta tarkastelen, miten keskusteluissa ja selonteissa puhutaan eli **miten tulkinnat rakentuvat** osaksi vuorovaikutuksellisia käytäntöjä. Olen kiinnostunut sekä rakentuvista merkityksistä että niiden kielellisen tuottamisen tavoista. (Gubrium & Holstein 1997, 14–15; Jokinen ym. 2000, 28.)¹³ Mitä –kysymyksiin vastaaminen eli sisällön analyysi tarkoittaa erilaisten diskursien, tulkintaresurssien, kehysten ja identiteettien identifioimista aineistosta. Muotoon painottuvasta analyysistä on kyse esimerkiksi silloin, kun tarkastelen, miten erilaiset tulkintakehykset esiintyvät yhdessä ja vaihdellen ja miten puhujat ottavat ja saavat puhuja-asemia keskustelutilanteissa. Analyysin kohteena on paikoittain myös se, **millaisia seurauksia** puhetavoilla voi olla, miten ne rakentavat osallistujien toimijuutta ja avartavat tai rajoittavat osallistujien toimintamahdollisuuksia. (Jokinen ym. 2000, 18.)

Tutkimukseni analyysissä painottuvat mitä -kysymykset jonkin verran enemmän kuin miten -kysymykset. Tarkastelen siis enemmän puheiden sisältöjä ja merkityksiä kuin niitä vuorovaikutusprosesseja, joissa merkitykset rakentuvat (ks. Taylor 2001, 15). Tästä syystä asiakaskeskusteluja ei ole artikkeleiden aineisto-otteissa kuvattu niin yksityiskohtaisin litterointimerkein kuin tarkkaan mikroanalyttiseen vuorovaikutuksen analyysiin painottuvassa diskursianalyttisessä tutkimuksessa usein tehdään (vrt. Jokinen ym. 1999, 265–266). Olen litteroinut aineiston sanojen tarkkuudella. Tauot, äänten painotukset ja muut hienovaraiset vuorovaikutuksen elementit eivät pääsääntöisesti näy aineisto-otteissa. Tämä on tietoinen rajaus, sillä tutkimuskysymykseni eivät edellytä näin tarkkaa vuorovaikutuksen analyysiä. Lapsiartikkelissa olen poikkeuksellisesti käyttänyt analyysissä myös äänenpainoja ja ei-sanallista vuorovaikutusta, koska ne toivat analyysiin merkittävää "lapsierityistä" tietoa. Tulkintojen rakentuminen vuorovaikutusprosesseissa, samoin kuin tulkintojen mahdolliset seuraukset ovat

¹³Analyyysin painopisteitä voi kuvata myös responsiivisuuden ja retorisuuden käsitteillä. Nämä kuvaavat puhetekojen luonnetta suhteessa kuulijaan. Vuorovaikutuksen tutkimuksessa korostuu responsiivisuuden tarkastelu eli erilaiset tavat, joilla ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Keskustelun osapuolet reagoivat vuorovedoin toistensa puheenvuoroihin ja rakentavat siten yhdessä tietynlaista sosiaalista todellisuutta. Retorisuuden tarkastelu painottuu haastattelumateriaalin tarkastelussa. Retorisuus viittaa asioille annettuihin merkityksiin, perusteluihin ja argumentteihin. (Jokinen & Juhila 1999, 77-85). Oma analyysitapani painottuu enemmän retorisuuden kuin responsiivisuuden tarkasteluun.

kuitenkin myös enemmän tai vähemmän läsnä kaikissa artikkeleissa (ks. kappale 5.2). Tarkastelen vuorovaikutusprosessejakin osin sisältöjen kautta eli analysoimalla, mitä tutkimuksen henkilöt puhuvat, minkälaisia merkityksiä puheellaan rakentavat ja mitä seurauksia näillä puheisällöillä on keskustelujen kulkuun.

Tarkastelen toimijoiden tilanteisesti ilmaisemaa ymmärrystä, analysoin yleisten tapausten lisäksi poikkeustapauksia ja suhteutan tulkintoja aikaisempaan tutkimukseen (Jokinen ym. 2000, 30). Tukeutuminen toimijoiden tilanteisesti ilmaisemaan ymmärrykseen tarkoittaa sitä, että analyysin lähtökohtana on se, miten aineistossa ”elävät” toimijat itse tulkitsevat toistensa puhetekoja. Esimerkiksi jonkin puheenvuoron voi tulkita kielellisenä tekona neuvoksi tai rohkaisuksi silloin, kun keskustelun osapuolet sen sellaiseksi yhdessä rakentavat, niin että lukijakin voi sen näin ymmärtää. Poikkeustapausten analysointi on hyödyllistä silloin, kun säännönmukaisuuksien luonnetta halutaan täsmentää tai tuoda esiin todellisuuden moninaisuutta. (em.) Aikaisempi tutkimus puolestaan kytkee tehdyt tulkinnat laajempaan kontekstiin ja toimii tulosten vertailukohtana. Yksittäisissä tilanteissa tuotettua todellisuutta on mahdollista suhteuttaa muihin puheisiin ja teksteihin ja löytää tätä kautta institutionalisoitunutta jatkuvuutta esimerkiksi tavoissa, joilla kulttuurista, eroista ja yhtäläisyyksistä tai sosiaalityöstä ja lastensuojelusta puhutaan (em; Juhila 1999, 166–167). Analyysivälineenä ovat siis myös aikaisemmat diskurssit ja tekstit maahanmuuttajista, vähemmistöpolitiikasta ja sosiaalityön tehtävistä.

Aineiston analysointiyksikköjä (ks. Suoninen 1999b, 106–121) ovat sanojen ja sanastojen valinta (Avausartikkeli, Sosiaalityöntekijäartikkeli), keskustelun vuorottelu ja ”avainhetket” (Kulttuuriartikkeli, Lapsiartikkeli) sekä puheen muotoilu ja sävyt (Avausartikkeli, Sosiaalityöntekijäartikkeli, Lapsiartikkeli). Olen tuonut näkyväksi myös argumentointiretoriikkaa ammattilaisten suostuttelevan puheen ja asiakkaiden vastapuheen muodossa (Kulttuuriartikkeli, Lapsiartikkeli). Joissakin analyyseissa olen käyttänyt myös laskemista tuodakseni näkyväksi aineiston ominaisuuksia ja tulkintojani. Laskemisella ei laadullisessa tutkimuksessa ole tarkoitus osoittaa yleistyksiä. Sen avulla voidaan kuitenkin tarkastella aineiston kokonaisuutta ja sen ”rikkautta” tiettyjen analyysiyksikköjen suhteen. Lukija voi numeroiden avulla saada paremman kuvan aineiston kokonaisuudesta sen sijaan että hänen pitäisi luottaa pelkästään tutkijan valintoihin. Myös tutkija voi arvioida omaa aineiston tuntemustaan ja vaihteluaan siitä sen sijaan, että valikoi sopivimmilta vaikuttavia kohtia analyysin kohteiksi. (Silverman 1993, 162–163.) Käytin laskemista Lapsiartikkelissa, sillä siinä käsitellyt teemat oli suhteellisen yksinkertaista erottaa toisistaan ja osoittaa laskemalla. Kulttuuriartikkelissa ja Sosiaalityöntekijäartikkelissa taas käytin kategorioita, jotka menivät usein päällekkäin, joten laskeminen oli hankalaa ja laskemisella saatava kuva epäselvä. Näissä artikkeleissa tarkoituksena oli korostaa tulkintojen muuntuvuutta ja päällekkäisyyttä. Niissä erottelin eri kategorioiden esiintymisen yleinen – harvinainen -ulottuvuudella.

Kaikissa pienoistutkimuksissa tekstiin valikoituneet aineiston esimerkkiotteet ovat niitä, joissa kulloinkin tarkastelun kohteena oleva puhe- tai vuorovaikutustapa tai teema näkyy kaikkein "rikkaimmalla" tavalla. Valinnan kriteerinä on ollut toisaalta esimerkkiotteen tyypillisuus aineistossa, toisaalta otteen poikkeuksellisuus. Tarkoituksena on ollut tavoittaa useita erilaisia tapoja ja teemoja ja kuvata näiden erilaisten tapojen yleisyyttä tai poikkeuksellisuutta eri toimijoilla.

5.2. Tutkimuskysymysten käsittely artikkeleissa

AVAUSARTIKKELI: Monikulttuurisuus sosiaalityön haasteena

Avausartikkelissa *kontekstoin tutkimusaiheeni monikulttuurisuusteemaan ja kaupunkisosaalityön toimintaympäristöön*. Käyn artikkelissa läpi monikulttuurisuuteen liittyviä erilaisia merkityksiä ja jännitteitä sekä tulkintamahdollisuuksien moninaisuutta. Artikkelini siis jäsentää maahanmuuttajiin ja monikulttuurisuuskeskusteluun kiinnittyviä sisällöllisiä näkökulmia. Monikulttuurinen sosiaalityö voidaan ymmärtää eri tavoin. Sillä voidaan tarkoittaa toimintaympäristön monikulttuurisuutta tai tietoista monikulttuurista työskentelyorientaatiota. Toimintaympäristön näkökulmasta tutkimukseni paikantuu kaupunkisosaalityön alueelle. Useimmat maahanmuuttajat asuvat isoilla kaupunkialueilla, joissa monikulttuurisuus ilmenee erityisellä tavalla. Kaupunkiympäristöä kuvaavat kulttuurinen moninaisuus ja nopeasti vaihtuvat, erilaiset kohtaamistilanteet.

Analysoin artikkelissa sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden tapoja tulkita erilaisuutta ja samanlaisuutta sekä heidän tapojaan toimia kulttuurisesti vaihtelevissa kohtaamisissa. Aineistona ovat sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden haastattelut. Tarkastelen artikkelissa kulttuurisia erilaisuuden ja samanlaisuuden tulkintoja sekä maahanmuuttajien vähemmistöasemaan liittyviä ulottuvuuksia. Analyysi tuo esiin kaksi toisiinsa kietoutuvaa näkökulmaa erilaisuuteen: kulttuurieroihin liittyvät tulkinnat ja jännitteet sekä maahanmuuttajien vähemmistöasemaan liittyvät osallisuusvajheet, joiden taustalla voi olla yhteiskunnan rakenteisiin kätkeytyvää arkipäivän rasismia. Sekä sosiaalityöntekijät että asiakkaat hakevat tapoja kohdata erilaisuutta ja löytää samanlaisuutta, mikä auttaisi ymmärtämään toisen osapuolen ominaisuuksia tai toiminta- ja elinympäristön piirteitä. Sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden selonteot kertovat myös erilaisista tavoista toimia rasistisiksi tulkittavissa tilanteissa.

Avausartikkelissa ei ole yhtä rajattua tutkimuskysymystä, vaan tarkastelen siinä laajemmin monikulttuurisuuteen liittyvää keskustelua sekä aineistosta löytyneitä maahanmuuttajasosiaalityöhön sisältyviä haasteita, kysymyksiä ja teemoja erilaisuuden ja samanlaisuuden näkökulmista. Avausartikkeli toimii johdantona kaupunkisosaalityön monikulttuurisuusteemaan. Erittelen ja käsittelen näitä teemoja muissa artikkeleissa yksityiskohtaisemmin.

KULTTUURIARTIKKELI: Puhetta kulttuurista sosiaalityön kohtaamisissa: maahanmuuttajaperheet ja lastensuojelu Suomessa

Kulttuuriartikkelissa tarkastelen, *millä tavoin sosiaalityöntekijät ja asiakkaat käyttävät kulttuurin käsitettä lastensuojelusta puhuessaan*. Tarkastelun kohteena ei ole kulttuuri sinänsä, vaan kulttuuria koskevat kielelliset ilmaisut. Kulttuuri on aineistossa toistuva käsite, joka määrittyy maahanmuuttajasosiaalityötä jäsentäväksi erityisteenä ja ymmärtämistä helpottavaksi tulkintavälineeksi.

Artikkelin aineistona ovat sekä asiakaskeskustelut että asiakkaiden, sosiaalityöntekijöiden ja perhetyöntekijöiden haastattelut eli siis tutkimusmateriaali kokonaisuudessaan. Artikkeleihin valikoidut otteet ovat enimmäkseen aikuisten, siis työntekijöiden ja vanhempien puhetta. Lapset käyttivät kulttuurin käsitettä vain muutamassa episodissa.

Kulttuuridiskurssi jäsentyy artikkelissa kolmeen eri tapaan. Ensinnäkin kulttuurin käsitettä käytetään perustelemaan normaaleja ja hyviksi määriteltyjä lastenkasvatustapoja, toiseksi kulttuuri ja kulttuurierot määrittyvät ongelmiksi ja kolmanneksi kulttuuria käytetään keskustelun välineenä ja voimavarojen lähteenä. Kaksi ensin mainittua tapaa ovat tyypillisiä sekä asiakkailta että sosiaalityöntekijöillä, kolmas on sosiaalityöntekijän tietoinen työmenetelmä. Kaikissa kulttuurin käsite toimii tulkintaresurssina pyrittäessä perustelemaan omaa ja ymmärtämään toisen osapuolen toimintaa.

Artikkeli kytkee tutkimuksen sellaiseen tieteelliseen keskusteluun, jossa kulttuuri nähdään muuntuvana, joustavana ja neuvoteltavissa olevana asiana. Vaikka kulttuuri on ihmisille tärkeä osa elämää, se ei ole selvärajainen ja pysyvä kokonaisuus, vaan elämäntilanteissa sekä erilaisissa kohtaamisissa ja dialogeissa muotoutuva. Kulttuuridiskurssi pitää sisällään myös valtaelementtejä. Sosiaalityöntekijät tuovat asiakaskohtaamisiin vahvasti suomalaisia normeja. Asiakkaiden kulttuuripuhe on usein vastaveto ammattilaisten normittamalle "hyvälle elämälle". Ammatillisen toiminnan mahdollisuuksia kuvaa kulttuurin käyttäminen keskustelun välineenä. Tietoinen keskustelunavaus kulttuurista ylittää rajat, jotka syntyvät, jos ei nähdä oman kulttuurin itsestäänselvyyksien ulkopuolelle tai jos kulttuurierot tulkitaan ongelmiksi.

SOSIAALITYÖNTEKIJÄARTIKKELI: Lastensuojelun ammattilaisten tulkintoja maahanmuuttajasosiaalityöstä

Sosiaalityöntekijäartikkelissa tarkastelen, *millä tavoin lastensuojelun työntekijät jäsentävät ja tulkitsevat maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa tehtävän sosiaalityön erityisyyttä*. Paikannan sosiaalityöntekijöiden tulkinnat yleisempiin vähemmistöpoliittisiin ideologioihin ja vähemmistöjen kanssa tehtävän sosiaalityön orientaatioihin. Aineistona ovat kymmenen sosiaalityöntekijän ja kolmen perhetyöntekijän haastattelut, mutta analyysi painottuu sosiaalityöntekijöiden selontekoihin; perhetyöntekijöiden haastattelut tuovat lisänäkökulmaa kokonaisuuteen.

Työntekijöiden selonteoista löytyy vieraannuttavaa, sopeuttavaa, tasa-arvoistavaa, kulttuuritietoista, rasमितietoista ja osallistavaa puhetta. Sosiaalityöntekijäartikkelissa paikannan nämä eri näkökulmat kuuteen eri kehykseen. Artikkelissa soveltamani kehysanalyysi tuo esiin, miten ammattilaiset käyttävät eri tilanteissa kulloinkin sopivilta tuntuvia ajatus- ja tulkintamalleja. Analysoin myös eri kehysten välistä dynamiikkaa ja rajapintoja, mikä osoittaa sosiaalityöntekijöiden tulkintojen olevan muuntuvia ja osittain päällekkäisiä.

Määritellään maahanmuuttajasosiaalityön tehtäviä ja tavoitteita ammattilaiset samalla tuottavat enemmän tai vähemmän tietoisesti asiakkaille erilaisia identiteettejä. Artikkelini tuo näkyväksi sosiaalityössä toteutuvia arvoja sekä käsityksiä maahanmuuttajista ja sosiaalityön tehtävistä. Kriittinen tarkastelu osoittaa myös, minkälaisia seurauksia sosiaalityöntekijöiden tulkinnoilla voi olla asiakkaiden tilanteiden arvioinnissa ja erilaisten ratkaisuvaihtoehtojen määrittelyssä. Artikkelin näkökulmana on sosiaalityö valtaa toteuttavana instituutiona, tässä instituutiossa toimivien sosiaalityöntekijöiden työssään käyttämien tulkintojen muotoutuminen ja näiden tulkintojen mahdollisten seurausten analysointi.

LAPSIARTIKKELI: Maahanmuuttajalapsen ja –nuoren lastensuojelun asiakkaina

Lapsiartikkelissa tarkastelen, *millä tavoin lasten puhuja-asema rakentuu asiakaskeskusteluissa sekä millä tavoin ja mitä maahanmuuttajaerityisiä kysymyksiä käsitellään yhtäältä asiakasistunnoissa ja toisaalta lasten ja –nuorten omassa kerronnassa*. Artikkelin aineistona ovat kaikki ne asiakaskeskustelut, joissa lapsi on mukana sekä kaikki lasten haastattelut. Analysoitavaksi nostettujen keskusteluotteiden valinnan kriteerinä on lapsen erilainen puhuja-asema kussakin esimerkissä. Vanhempien haastatteluotteita on käytetty kontekstoimaan lasten puheita lastensuojeluteemaan. Artikkelini kytkee tutkimuksen keskusteluun lapsen osallisuudesta lastensuojelutyössä.

Lapsen puhuja-aseman tarkastelu rakentuu kolmen aineistosta kehkeytyneen teeman varaan. Näitä ovat "lapsen hyvän määrittely", "lapsen kuulostelu" ja "vastaan puhuva lapsi". Koska keskusteluaineistossa on vain vähän maahanmuuttajaerityisiä teemoja, otin artikkeliin mukaan myös lasten haastattelut, joissa näitä teemoja on enemmän. Haastatteluaineiston analyysi rakentuu kahdelle teemalle: "rasistinen kiusaaminen" sekä "yhteisö, perhe ja kulttuuri". Aineistoja yhdistämällä on mahdollista täydentää asiakaskeskustelujen analyysiä haastatteluissa esiin tulleilla näkökulmilla myös tapauskohtaisesti. Yhden asiakastapauksen tarkastelu jatkuu asiakaskeskustelun jälkeen lapsen omien selontekojen pohjalta ja valaisee rasismiteeman moniulotteisuutta ja rasismien käsittelyn ongelmallisuutta.

Artikkeli tuo näkyväksi aikuisten, erityisesti ammattilaisten, mutta myös vanhempien dominoivan roolin suhteessa lapsiin lastensuojelukeskusteluissa. Sekä aikuisilla että lapsilla itsellään on kuitenkin keinoja vahvistaa lapsen osallisuutta keskusteluissa. Lapsen osallisuuden heikko näkyvyys ei sinänsä ole maahanmuuttajille, vaan lapsille

erityinen tilanne. Maahanmuuttajaerityisyys ilmenee kulttuuriin ja rasismiin liittyvinä keskusteluina. Lasten haastattelut osoittavat lasten toimijuuden muotoja eri tilanteissa. Aikuisten tuen puuttuessa lapset ovat joutuneet itse puolustamaan oikeuksiaan esimerkiksi rasismia kohdatessaan. Erityisesti lapsilla ja nuorilla kulttuuri on myös jatkuvien neuvottelujen ja muutosten kohteena.

6. KESKEISET TULOKSET

Vastaan kappaleessa 1.1. kirjattuihin viiteen tutkimuskysymykseen neljän pienoistutkimuksen tuloksia yhdistelemällä. Raportoin tulokset alkuperäisten viiden tutkimuskysymyksen jäsenystä noudattaen käyttämällä artikkeleissa tuotettua materiaalia. Samalla pohdin tulosten merkitystä hieman laajemmassa kontekstissa kuin artikkelien tuloksia ja johtopäätöksiä koskevissa kappaleissa.

6.1. Sosiaalityöntekijöiden tulkinnat maahanmuuttajasosiaalityöstä

Paikansin sosiaalityöntekijöiden tulkinnat maahanmuuttajasosiaalityöstä kuuteen erilaiseen kehykseen: vieraannuttavaan, sopeuttavaan, tasa-arvoistavaan, kulttuuritietoiseen, rasismitietoiseen ja osallistavaan. Sopeuttava, tasa-arvoistava ja kulttuuritietoinen puhe ovat sosiaalityöntekijöiden haastatteluaineistossa kaikkein yleisimpiä. Kulttuuritietoisuus esiintyy jollain tavalla kaikkien työntekijöiden puheissa, joskin hieman eri muodoissa ja merkityksissä. Sopeuttava ja tasa-arvoistava puhe kiinnittyvät yleiseen hyvinvointivaltiolliseen tasa-arvoa ja samanlaisia oikeuksia ja kohtelua koskevaan diskurssiin. Näiden kahden ero on siinä, että sopeuttavassa kehyksessä erilaisuus määrittyy ongelmalliseksi, kun taas tasa-arvoistavassa kehyksessä erilaisuutta ei juuri tiedosteta. Kulttuuritietoisessa puheessa puolestaan on havaittavissa osin kotouttamisdiskurssista peräisin olevaa asiakkaiden "omaa kulttuuria" huomioivaa painotusta. Rasमितietoinen puhe sisältää yhtäältä sosiaalityöntekijöiden oman rasismien erittelyä ja toisaalta rakenteellisen, organisaatioissa piilevän rasismien kuvauksia. Osallistavassa puheessa korostuvat asiakkaiden toimijuus, kumppanuus ja myönteiset tulkinnat sosiaalityöstä. Vieraannuttavan puheen elementtinä on maahanmuuttajasosiaalityön määrittely "erityissosiaalityöksi", joka ei kuulu yleisammattitaitoon.

Sosiaalityöntekijöiden maahanmuuttajia ja sosiaalityötä koskevat tulkinnat vaihtelevat usein tilannekohtaisesti, mutta osoittavat myös tietynlaista säännönmukaisuutta. Jotkut sosiaalityöntekijät puhuvat tietoisesta työorientaatiosta, mutta monien tulkinnat ovat haastattelutilanteessa muotoiltuja ja vähemmän tietoisia. Monet sosiaalityöntekijät totesivat, etteivät he ole ammatissaan aiemmin joutuneet pohtimaan kulttuuri- tai rasismiteemoja kovin perusteellisesti. Sosiaalityön koulutukseen ei ole vielä kovin pitkään sisällynyt monikulttuurisuusopintoja. Tutkimuksen sosiaalityöntekijöillä ei ollut tällaista koulutusta myöskään täydennyskoulutusopintoina. He jäsenivät asiakastilanteita maahanmuuttajien kanssa yleisempien sosiaalityöhön ja lastensuojeluun liitettyjen vakiintuneiden tietokategorioiden ja arkipäivän kokemuksen perusteella. Sosiaalityöntekijöiden asiakaskohtaamiseen tuoma tieto ei yleisestikään palaudu vain

sosiaalityön ammattiin ja koulutukseen tai heidän edustamaansa instituutioon (ks. Juhila 2006, 112). Sosiaalityöntekijöiden, kuten muidenkin ammattilaisten toiminta perustuu myös kunkin omiin asenteisiin ja arkipäivän kokemuksiin. He edustavat suomalaista yhteiskuntaa ja erilaisia mielipiteitä maahanmuuttajista ja sosiaalityön tehtävistä.

Käsitys maahanmuuttajasosiaalityöstä erityisosaamista edellyttävänä kriisityönä paikantuu aineistossa vieraannuttavaan kehukseen. Tämän näkemyksen taustalla on tieto pakolaisten erityisen vaikeista elämäntilanteista. Sosiaalityössä näkemys maahanmuuttaja-asiakkaista määrittyykin usein pakolaisuuteen liittyvien erityistilanteiden kautta. Aineistossa vieraannuttavaan tulkintaan liittyy käsitys maahanmuuttajista "vaikeina", erilaisina ja erityispalveluja tarvitsevinä asiakkaina. Tällöin sosiaalityön liittämistehtävä näyttää mahdottomalta ja kriisityön orientaatio tarjoaa vaihtoehdoisen tulkinnan. Kriisityö voitaisiin ymmärtää myös muihin kehyksiin sijoittuvana, erityisiin elämäntilanteisiin soveltuvana työotteena, eikä ole siis suinkaan sidottu "toiseutta" korostavaan tulkintaan. Kriisityötä voidaan yhtä hyvin tehdä esimerkiksi kulttuuri- tai rasismitietoisesti tai osallistavasti.

Aineistossa on myös esimerkkejä tulkinnoista, joissa maahanmuuttaja-asiakkaat määrittävät suomalaisia asiakkaita helpommiksi ja lapsistaan paremmin huolehtiviksi vanhemmiksi. Erilaisuus ja erilainen kulttuuri saavat silloin myönteisen merkityksen. Työntekijän ja asiakkaan suhde määrittyy kumppanuudeksi; kumpikin tuo kohtaamiseen omaa osaamistaan yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi ja molemmat arvostavat toistensa vahvuuksia. Myönteiset tulkinnat maahanmuuttajasosiaalityöstä sijoittuvat usein myös samanlaisuutta painottavaan tasa-arvoistavaan kehukseen.

Sosiaalityöntekijöiden tulkintojen siirtymät kehyksistä toiseen kertovat siitä, että erilaisiin tilanteisiin haetaan sopivilta tuntuvia tapoja ymmärtää ja kohdata asiakkaita ja heidän ongelmiaan. Usein yhtäläisyyksien löytäminen helpottaa ymmärtämistä ja ratkaisuihin pääsemistä. Joskus on tarpeen verrata esimerkiksi lasten olosuhteita "tavallisten suomalaisten lasten" yleisiin olosuhteisiin ja tehdä arvioita lasten tarpeista tältä pohjalta. Etenkin aineellisten tarpeiden, erilaisten aktiviteettimahdollisuuksien ja palvelujen piiriin pääsemisen osalta ei ole perusteita erilaisille arviointikriteereille, jos asiakkaat ovat avun ja tuen tarpeessa. Erilainen tuki voi merkitä aktiivisempaa tiedottamista mahdollisuuksista sekä muiden viranomaisten opastamista maahanmuuttajien erityistilanteista.

Sosiaalityöntekijät kohtaavat myös tilanteita, joissa tavanomaiset arviointimenetelmät ja työskentelytavat eivät tuota toivottavaa ymmärrystä tai muutosta asiakkaan tilanteeseen. Aineiston sosiaalityöntekijätkin kuvasivat kokemuksia, joissa sopivalta tuntuvaa tapaa kohdata asiakas ja keskustella lastensuojeluun liittyvistä kysymyksistä ei ollut löytynyt. Nämä tilanteet voivat yhtäläillä tulla vastaan etnisesti suomalaisten asiakkaiden kuin maahanmuuttajienkin kanssa. Kyse voi kummassakin tapauksessa

olla kulttuuristen tulkintojen eroista. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan ymmärrys tilanteesta on ratkaisevan erilainen.

Tällaisissa tilanteissa voi olla apua siitä, että asiakkaan elämäntilannetta jäsennetään tavanomaisista poikkeavien näkökulmien avulla. Avaimia ymmärtämiseen ja ratkaisuihin voi löytyä paremmasta asiakkaan kulttuuriin tai asiakkaan konkreettisiin elämäntilanteisiin tutustumisesta. Asiakkaan kulttuurista ja yhteisöstä voi löytyä voimavaroja ongelmien ratkaisuun. Ongelmien ydin voi myös löytyä suomalaisesta yhteiskunnasta, joka ei tarjoa hyvän elämän mahdollisuuksia. Arkipäivän rasismi ilmenee maahanmuuttajien elämässä monin eri tavoin, eikä suomalaisten ammattilaisten ole sitä usein helppo havaita.

Rasismi määrittyi joissakin selonteoissa keskeiseksi rakenteelliseksi ja rakenteellisten ongelmien myötä myös vuorovaikutusongelmaksi, jos asiakkaat eivät voi luottaa valtaväestöä edustavaan sosiaalityöntekijään. Jotkut sosiaalityöntekijät olivat myös kriittisiä suhteessa omaan organisaatioonsa ja sen tapaan suhtautua maahanmuuttajien kokemiin vaikeuksiin. Sosiaalityöntekijät joutuvat perustelemaan toimintaansa ja valintojaan paitsi muille ammattilaisille, myös omalle työyhteisölleen. Asiakkaan puolelle asettuessaan sosiaalityöntekijästä tulee asiakkaan "asianajaja", joka helposti jää itsekkin vähemmistöasemaan esimerkiksi rasismin vastustajana. Tällainen kriittisen sosiaalityön perinteeseen pohjautuva työskentelyorientaatio ei ole Suomessa kovin yleinen, mutta maahanmuuttajien, kuten muidenkin vähemmistöjen sosiaalityössä hyvinkin paikkansa ansaitseva näkökulma. Auttamisen ja tukemisen lisäksi asiakkaiden asioiden ajaminen ja asiakkaiden puolelle asettuminen (advocacy) kuuluu sosiaalityön huolenpitosuhteeseen (Juhila 2006, 179).

Voimavaraistava (empowerment) työote sen sijaan on pitkään ollut hyvinkin yleinen suomalaisissa sosiaalityön keskusteluissa ja käytännöissä (Anis 1999). Nimesin tämän osallistavaksi kehykseksi. Aineiston sosiaalityöntekijät eivät tällaista työorientaatiota juuri kuvailleet, mutta totesivat useissa yhteyksissä, että asiakkaiden oma osallistuminen asioidensa eteenpäin viemiseen on muutokseen pyrittäessä hyvin tärkeää. Maahanmuuttajien tilanteissa osallistava tavoite voi toteutua esimerkiksi samaan kieli- ja kulttuuriryhmään kuuluvien ryhmätoimintana ja vertaistukena, kuten eräs perhetyöntekijä tutkimuksessa totesi. Hän korosti paitsi kulttuurisensitiivistä työtettä myös asiakkaiden omaa vastuuta ja kiinnostusta omaa elämäänsä koskevista asioista. Osallisuuden mahdolliseksi tekeminen ja osallistuminen voidaan nähdä osana tasa-arvon toteutumista. Osallisuuden mahdollistaminen merkitsee myös erilaisuuden hyväksymistä. Tavoitteita ei määritellä viranomaiskeskeisesti, vaan asiakkaiden omista lähtökohdista. Osallistava ja kulttuuritietoinen orientaatio ovat hyvin lähellä toisiaan ja usein päällekkäisiä.

Ajatus tasa-arvosta saa monenlaisia merkityksiä. Tasa-arvon voidaan nähdä käytännössä toteutuvat joko samanlaisena kohteluna tai erojen huomioimisen kautta. Samanlainen kohtelu voi ammattilaisten näkökulmasta näyttää tasa-arvoiselta toiminnalta. Erojen huomiotta jättäminen voi asiakkaiden konkreettisissa elämäntilanteissa kuitenkin johtaa epätasa-arvoisiin seurauksiin. Kielelliset ja kulttuuriset erot vaikeuttavat asioimista valtakulttuurin dominoimissa instituutioissa. Asiakkaat eivät ehkä myöskään hyödy samanlaisista palveluista. Jotta sosiaalityö olisi eettisesti kestäväällä pohjalla sekä tasa-arvon että erojen huomioiminen tulisi sisältyä käytäntöihin. Stuart Hall (2003b, 268–269) puhuu kaksoisvaatimuksen periaatteesta, joka syntyy kahden tekijän vuorovaikutuksesta: ”Toinen niistä on tosiasiallisen tasa-arvon ja oikeudenmukaisuuden puutteesta johtuva epätasa-arvo ja epäoikeudenmukaisuus, toinen taas poissulkeminen ja huonommaksi tekeminen, joka aiheutuu siitä, että eroja ei tunnisteta ja niihin suhtaudutaan välinpitämättömästi.” (em.). Kahden eettisen periaatteen samanaikainen noudattaminen on sosiaalityössä mahdollista ja luontevaakin. Ensimmäinen periaate korostaa, että ihmisiä ei tule erilaisuuksiensa vuoksi kohdella epätasa-arvoisesti ja epäoikeudenmukaisesti. Toinen puolestaan varoittaa eroihin liittyvästä sokeudesta, joka estää näkemästä asiakkaiden erilaisia tarpeita ja pyrkii samanlaistamaan ihmisiä. (Juhila 2006, 110.) Tasa-arvon toteutuminen edellyttää erojen huomioimista. Eroista voi tietää vain puhumalla niistä kunkin asiakkaan kanssa erikseen. Kutakin asiakasta pitää kuunnella ja arvioida tilannetta ennakkoluulottomasti ja tiedostaen erojen mahdollisuus.

Kirsi Juhilan (2006, 113) tavoin voi todeta, että universaalit eettiset periaatteet ovat edelleen tarpeellisia, mutta niiden rinnalle tarvitaan eroja kunnioittavan postmodernin etiikan periaatteita. Postmoderni etiikka tarkoittaa paikallisia sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden neuvotteluja arvoista, hyvästä ja pahasta, suotavasta ja ei-suotavasta. Kaikkien ei oleteta jakavan samoja arvoja ja kulttuuria. Esimerkiksi käsitykset vanhemmuuteen liittyvistä oikeuksista ja velvollisuuksista voivat poiketa toisistaan, mutta neuvottelujen kautta on usein mahdollista saavuttaa yhteinen tulkinta siitä, mitä riittävän hyvään vanhemmuuteen kuuluu. (em.)

6.2. Sosiaalityöntekijöiden asiakkaille tuottamat identiteetit

Määritellessään maahanmuuttajien kanssa tehtävän sosiaalityön tavoitteita ja omia tehtäviään sosiaalityöntekijät rakentavat samalla myös asiakkaille tietynlaisia ominaisuuksia, joiden mukaisesti heidän oletetaan toimivan. Kutsun näitä sosiaalityöntekijöiden tuottamia ominaisuuksia asiakkaille rakentuviksi identiteeteiksi. Identiteettien tuottaminen voi tapahtua tiedostamatta tulkintojen seurauksia asiakkaiden näkökulmasta. Asiakkaille voi muotoutua esimerkiksi osattoman kärsijän, suomalaisuutta oppivan

sopeutujan, samanlaisen ja tasa-arvoisen ihmisen, kulttuurinsa edustajan, rasismin alistaman ja aktiivisen toimijan identiteettejä.

Pakolaisiin ja turvapaikan hakijoihin liitetään usein ”vieraan figuuri” ja sosiaalityön tehtävien näkökulmasta osattoman kärsijän identiteetti (Huttunen 2004). Tällaisen identiteettimäärittelyn seurauksena pakolaiset nähdään myös usein vaikeina asiakkaina sosiaalityössä ja lastensuojelussa. ”Vaikeaksi” määritelty asiakas voidaan suoraan tai välillisesti syrjäyttää palvelujen piiristä. Tutkimusaineistosta löytyvä sosiaalityöntekijän toteamus maahanmuuttaja-asiakkaiden asioiden hoitamisesta vasemmalla kädellä työn vaikeudesta johtuen on tästä konkreettisena esimerkkinä. Vaikeita asiakkaita ei uskota voitavan auttaa. Työkiireissä ei ehkä myös ole aikaa paneutua uudenlaisiin ongelmiin. Erilainen kulttuuri ja traumaattiset kokemukset nähdään niin haastavina, ettei asiakkaan ongelmia haluta edes ottaa työn kohteeksi. Kulttuuri tai kulttuuriset erot määrittävätkin usein ongelmien syiksi. Ymmärtämisongelmia ja toisen osapuolen ei-toivottavaa toimintaa selitetään erilaisella kulttuurilla. Tällainen tulkinta voi estää työskentelyn tai tehdä siitä tuloksetonta.

Tulkintaa siitä, mikä tällaisissa asiakastilanteissa itse asiassa on vaikeaa, on mahdollista muuttaa. Vaikeus voidaan paikantaa sosiaalityön toteuttamiseen, eikä liittää sitä asiakkaan tai kulttuurin ominaisuudeksi. Uudenlaisia ongelmia kohdatessaan sosiaalityön tulee vastata haasteisiin hakemalla myös uudenlaisia näkökulmia ja työkäytäntöjä. Esimerkiksi pakolaisten kohtaamisissa kulttuurinen erilaisuus ja traumaattiset kokemukset edellyttävät sosiaalityöntekijöiltä usein hyvin vaativaa osaamista ja erityistä herkkyyttä vuorovaikutustilanteissa. Asiakkaita ei kuitenkaan voi työskentelyn vaikeudesta johtuen sulkea pois palvelujen piiristä.

Maahanmuuttajat saavat sosiaalityön asiakkaina usein myös sopeutujan ja ”suomalaisuutta oppivan erilaisen” identiteetin. Sosiaalityössä kotoutumisen käsitteellä tarkoitetaan käytännössä usein juuri tätä, vaikka kotoutuminen periaatteessa sisältää myös maahanmuuttajan ”oman kulttuurin” säilyttämisen tavoitteena. Monet maahanmuuttajat määrittelevät myös itse itselleen sopeutujan identiteetin opiskellessaan suomenkieltä ja pyrkiessään ymmärtämään suomalaisen yhteiskunnan toimintaa ja suomalaisia ihmisiä. Lastensuojelutyön näkökulmasta maahanmuuttajien ”sopeutumis- tai kotoutumisprosessin” erilaiset vaiheet on tärkeää ymmärtää (Alitolppa-Niitamo ym. 2005a; Valtonen 1999). Perheet tarvitsevat aikaa asettuakseen uudenlaiseen ympäristöön ja tällaisessa tilanteessa perheen sisäiset eriaikaiset sopeutumisprosessit voivat aiheuttaa ristiriitoja. Nämä ristiriidat määrittävät joskus lastensuojelullisiksi ongelmiksi. Vanhemmuuden tukeminen ja tiedon tarjoaminen suomalaisesta yhteiskunnasta on tällaisissa tilanteissa tärkeää. Perheen muutosprosessi ei useinkaan merkitse vanhempien kyvyttömyyttä tai haluttomuutta huolehtia lapsistaan, vaan he tarvitsevat tähän neuvoja ja tukea. Myös erilaisuus sinänsä määrittyy helposti ongelmaksi, jolloin lasten ja nuorten konkreettisia arkisia tilanteita ei edes ruveta tutkimaan.

Vakavat lastensuojelulliset ongelmat pitäisi kyetä erottamaan perheen sopeutumisprosessiin kuuluvista vaikeuksista. Lasten pahoinpitely tai vanhempien kyvyttömyys huolehtia lapsen perustavanlaatuisista tarpeista ovat tilanteita, jotka edellyttävät puuttumista. Lasten hyvinvoinnin vakavia puutteita ei voi selittää kotoutumisprosessiin kuuluviksi asioiksi. Erilaiset erimielisyydet vanhempien ja lasten kesken tai vanhempien suomalaisesta lapsuusnäkemyksestä poikkeava periaate lasten vahvasta kuulumisesta perheyhteisöön eivät sinänsä ole ongelmia. Jos näitä jännitteitä ei kyetä rakentavasti purkamaan ja tilanne perheen sisällä kärjistyy lasten hyvinvointia vaarantavaksi, tarvitaan lastensuojelullista puuttumista.

Monille sosiaalityöntekijöille oletus kaikkien ihmisten samanlaisuudesta tai samanlaisuuden löytyminen erilaiseksi tulkitusta ihmisestä helpottaa näiden asiakkaiden tilanteiden ymmärtämisessä ja keskustelun aikaansaamisessa. Lastensuojelun asiakkaiksi tulevilla maahanmuuttajilla on usein hyvin samanlaisia ongelmia kuin muillakin asiakkailla. Vanhemmillä voi olla jaksamattomuutta, masennusta, psyykkisiä sairauksia tai päihdeongelmia, joilla on suoraa vaikutusta lasten hyvinvointiin. Lapsilla voi olla vastaavanlaisia vaikeuksia. Vanhempien ja nuorten väliset erimielisyydet siitä, mikä on lapsille sallittua ja mikä ei, ovat usein hyvin samantyyppisiä. Sillä, mistä maasta ihminen on muuttanut, ei useinkaan ole merkitystä näissä tilanteissa. Kulttuurilla selittäminen voi johtaa pois päin ongelmien ratkaisusta.

Samanlaisuuden taustalla voi kuitenkin joskus olla erityisiä ja erilaisia tekijöitä. Masennuksen taustalla voi olla huoli kotimaassa olevista sukulaisista tai perheenjäsenistä, kokemuksia vaikeuksista luoda ystävyysuhteita suomalaisiin, osattomuudesta työelämään, kielitaidottomuuteen perustuvista oppimisvaikeuksista ja rasismista. Sosiaalityön ja lastensuojelun kiireisissä työtilanteissa asiakkaiden taustoihin syventyminen ei usein ole mahdollista. Tutkimukseni sosiaalityöntekijät mainitsivat, että asiakkaan menneisyyteen ja perhetaustaan liittyvät kysymykset olivat usein kokonaan jääneet keskustelematta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä oli vain pinnallista tietoa asiakkaan elämänhistoriasta. Ongelmien taustoihin perehtyminen voisi kuitenkin helpottaa myös ratkaisujen löytymistä.

Se, että asiakas määrittellään kulttuurinsa edustajaksi, nähdään usein kulttuurisensitiivisyyden ilmentymänä. Asiakas saa ikään kuin valmiin identiteetin, joka määrittyy lähtömaan kulttuurin oletettuihin ominaisuuksiin. Tässä tapauksessa katsotaan, että sosiaalityöntekijän pitäisi perehtyä kyseisen maan kulttuuriin voidakseen kunnolla auttaa asiakasta. Charles Husband (2000) kutsuu tällaista tavoitetta kulttuurispesifien taitojen oppimiseksi. Amerikkalaisessa kirjallisuudessa tällainen näkemys kulttuurisensitiivisyydestä on yleinen. Yhteiskunnissa, joissa on selkeästi toisistaan eroavia ja sisäisesti kiinteitä kulttuurisia yhteisöjä, tällainen näkökulma voi olla hyödyllinen. Tietämys erilaisista kulttuureista on muutenkin tietoisuutta avartavaa. Sosiaalityöntekijän

ei kuitenkaan ole mahdollista aina perehtyä kaikkien asiakkaiden kulttuuriin ennen työskentelyn aloittamista. Asiakkaan kansallisuus tai kansalaisuus eivät myöskään välttämättä kerro hänen kulttuuristaan. Useimmissa yhteiskunnissa on monenlaisia kulttuureja ja eri yhteiskuntaryhmiin kuuluneilla ja eri alueilla asuneilla ihmisillä voi olla sekä erilainen kulttuuri- että kielitausta.

Asiakkaan kulttuuri tulee eroja huomioivassa sosiaalityössä ottaa tarkasteltavaksi. Tämä koskee sekä valtaväestöä että erilaisia maahanmuuttajia. Maahanmuuttajan kulttuuri on myös koko ajan muutoksessa; se ei säily muuttumattomana muutettaessa maasta toiseen. Kulttuuri muuttuu väistämättä jollain tavalla uudenlaisissa yhteiskunnallisissa yhteyksissä ja sekoittuu muihin kulttuureihin. Joillakin oman lähtömaan kulttuuriset piirteet saattavat myös korostua uudessa asuinmaassa, vaikka niillä ei ole lähtömaassa ollut yhtä suurta merkitystä. Maahanmuuttajat ovat samanlaisia ja erilaisia monessa suhteessa. Erityistä on se, millä tavoin maahanmuuttajat näkevät suomalaisen yhteiskunnan ja millä tavoin suomalainen yhteiskunta suhtautuu maahanmuuttajiin. Tämä konkretisoituu kohtaamisissa ihmisten kesken.

Sosiaalityössä maahanmuuttajia ei tulisi kukaan nähdä vain yhden ominaisuuden kautta (ks. Juhila 2006, 111). Ihminen ei ole vain maahanmuuttaja tai pakolainen tai lastensuojelun asiakas. Myöskään suhteessa omaan elämäntilanteeseensa hän ei ole vain yhdenlainen, esimerkiksi uhri tai syyllinen, aktiivinen tai passiivinen. Sosiaalityössä tulisi pyrkiä olemaan avoin ihmisten monenlaisille puolille (em.; ks. myös Keskinen 2005, 182–184). Herkkyys eroille on sosiaalityössä tärkeää, sillä vaikka niitä ei tiedostetakaan, ne ovat joka tapauksessa asiakkaiden ja työntekijöiden kohtaamisissa läsnä. Jos erot ovat työn tiedostettuna lähtökohtana, mahdollistuu asiakkaan tiedon kuuleminen paremmin. Toisaalta ennakkoluuloihin pohjautuvat oletukset tietynlaisista kulttuurisista eroista voivat estää näkemästä asiakkaan samanlaisuutta, mikä auttaa ymmärtämään monia arkipäivän tilanteita. Erojen ja samanlaisuuksien huomioiminen edellyttää kuuntelevaa, joustavaa ja empaattista työtettä, jotta luottamuksen ja dialogin syntyminen olisi mahdollista. Sosiaalityöntekijällä tulisi olla valmiuksia kohdata erilaisuuksia ja mukauttaa työskentelyään tilanteiden mukaan. Husband (2000) kutsuu tällaisen työorientaation omaksumista yleisten kulttuuritaitojen oppimiseksi. Tämä merkitsee kykyä tarkastella myös omaa kulttuuria ja sen itsestään selvyyskykyä. Erot koskevat niin sosiaalityöntekijöitä kuin asiakkaitakin.

Jos sosiaalityöntekijä on tietoinen rasismien erilaisista ilmenemistavoista, asiakas voi saada rasismien alistaman uhrin tai rasismien kanssa kamppailevan toimijan identiteetin. Tutkimusaineistossa nämä olivat harvinaisia sosiaalityöntekijöiden tuottamia identiteettejä. Useimmat sosiaalityöntekijät eivät mieltäneet rasismia isoksi ongelmaksi, vaan näkivät asiakkaan kohtaamat ongelmat muiden tekijöiden kautta. Esimerkiksi pakolaisten traumaattinen menneisyys tai sopeutumisvaikeudet suomalaiseen yhteiskuntaan määrittivät

rasismikokemuksia merkittävämmiksi selviytymisongelmiksi. On tärkeää huomioida, että useat tutkimukset osoittavat rasismikokemusten olevan varsin yleisiä ja maahanmuuttajien kärsivän niiden vuoksi stressioireista, masennuksesta ja yksinäisyydestä (Jasinskaja-Lahti ym. 2002; Pohjanpää ym. 2003). Rasismikokemusten vähättely ei tätä taustaa vasten ole perusteltua, vaikka maahanmuuttajien tilanteet ja suhtautumistavat ovat erilaisia. Joillekin rasismiin vetoaminen voi olla väärinkäsitysten tulosta tai puolustautumiskeino kaikenlaisia vastoinkäymisiä kohdatessa. Tutkimukset (em.; Swim & Stangor 1998) kuitenkin viittaavat siihen, että useimmat rasismia ja syrjintää kohdanneet ennemminkin vaikenevat näistä kokemuksistaan kuin tuovat niitä julkisesti esiin.

Useimpien ongelmien suhteen sosiaalityössä asiakas määritellään tavallisesti sosiaalityön kohteeksi, vaikka vuorovaikutuksen ja asiakkaan osallisuuden merkitystäkin pidetään tärkeänä. Asiakkaan identiteetti omien tilanteidensa asiantuntijana ja kyvykkäänä toimijana esiintyi vain harvoissa selonteoissa. Lastensuojelukonteksti määrittää myös identiteettien rakentumista. Lastensuojelu on usein huolenpitotyötä, jossa sosiaalityöntekijät kokevat olevansa vastuussa lapsen tilanteesta. Vanhempien kyvyt ja tahto ratkaista ongelmia ovat jo lähtökohtaisesti asettuneet kyseenalaiseksi. Lastensuojelun osallistava tavoite tuli selkeimmin esille erään itse maahanmuuttajataustaisen perhetyöntekijän haastattelussa. Hän analysoi asiakkaina olevien maahanmuuttajien tilanteita oman kokemuksensa kautta, ja näki heidät vahvemmin aktiivisina subjekteina kuin lastensuojelutyön kohteina. Hänen tulkinnassaan asiakkaiden kulttuuristen lähtökohtien parempi tuntemus ja huomioiminen työkäytännöissä aktivoisi myös asiakkaiden omaa kiinnostusta muutostyöhön. Omista kulttuurisista lähtökohdista mahdolliset toimintamuodot voisivat sitouttaa asiakkaita lastensuojelun tavoitteisiin ja edistää kumppanuutta.

6.3. Monikulttuurisuuteen liittyvät sisällöt ja puhettavat asiakaskeskusteluissa

Tarkastelin Kulttuuriartikkelissa ja Lapsiartikkelissa asiakaskeskusteluissa esiintyviä maahanmuuttajaerityisiä teemoja. Maahanmuuttajalasten ja -perheiden erityiskysymykset näkyvät tutkimusaineistossa harvoin eksplisiittisesti lasten, vanhempien ja lastensuojelun työntekijöiden välisissä keskusteluissa. Asiakaskeskustelut sujuvat valtaosin yleisammattillisessa hengessä. Ammattilaiset eivät aktiivisesti pyri käynnistämään keskustelua erityiskysymyksistä tai tartu asiakkaiden tarjoamiin keskustelunaloitteisiin tai vihjeisiin. Lastensuojelun käytännöt asiakaskeskusteluissa eivät aineistossa ole maahanmuuttajaerityisiä, vaikka haastattelupuheissa tätä erityisyyttä pohditaankin.

Keskusteluissa on vain muutamia kohtia, joissa voi nähdä pyrkimystä erojen tunnistamiseen. Valtaosa asiakastapauksista oli pidemmän ajan asiakkuuksia, joten saattaa olla, että asiakkuuden alkuvaiheessa erityiskysymyksistä on puhuttu enemmän. Asiak-

kaat ja työntekijät olivat jo varsin tuttuja toisilleen tutkimusajankohtana. Aineistossa on kuitenkin myös kohtia, joissa asiakkaan aloitteesta erityiskysymyksiin olisi voitu tarttua ja rakentaa niistä keskustelua. Joskus työntekijät tarttuvat näihin aloitteisiin, mutta kovin monessa kohdassa näin ei tapahtunut.

Ammattilaisten keskusteluun tuottama lapsen oman kielen ja kulttuurin säilyttämisen tärkeys määrittyy aineistossa maahanmuuttajaerityiseksi kysymykseksi. Kulttuurin sisältöjä ja merkityksiä asiakkaiden näkökulmasta ei keskusteluissa kuitenkaan avata, vaan asiakkaan kulttuuri ikään kuin oletetaan etukäteen tiedetyksi – esimerkiksi minkälaiset asiat ovat venäläisessä kulttuurissa tyypillisiä ja sen vuoksi sieltä muuttaneille tärkeitä. Kulttuuri määrittyy helposti yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, jonka maahanmuuttajat ikään kuin ottavat mukaansa kotimaastaan ja kantavat mukanaan ajasta ja paikasta riippumatta. Kulttuurirajojen epäselvyys ja kulttuurien muuttumisen näkökulma tulee harvoin keskusteluissa esiin. ”Erilaisen kulttuurin” käsitteeseen tyytyminen ei kuitenkaan johda kovin pitkälle, vaan kulttuuria pitää eritellä ja paloitella käsiteltävissä ja keskusteltavissa oleviin konkreettisiin näkemyksiin ja käytäntöihin.

Aineistossa on joitakin episodeja, joissa sosiaalityöntekijä avaa keskustelua kulttuurista kysymällä nuoren omaa näkemystä kulttuurin merkityksestä keskustelun aiheena olevassa asiassa. Näissä avauksissa kulttuuri määrittyy neuvoteltavaksi asiaksi. Sosiaalityöntekijä omaksuu ei-tietäjän roolin suhteessa asiakkaan kulttuuriin, mutta osoittaa asiantuntemusta ammatillisen keskustelun toteuttajana. Työntekijä ei oleta mitään kulttuurin sisällöistä tai merkityksistä, mutta tiedostaa ja huomioi erojen mahdollisen olemassaolon. Asiakas voi sivuuttaa kulttuurin merkityksen, mutta myös kertoa kulttuuristaan.

Asiakkailla on keskusteluissa erilaisia mahdollisuuksia, kykyjä ja tilaisuuksia tuoda omaa näkemystään identiteettien määrittelyyn tai vastustaa sosiaalityöntekijän tuottamia määritelmiä. Asiakas on näissä keskusteluissa vastaajan asemassa. Suomenkieltä heikommin osaavan tai tulkin avustaman lastensuojeluasiakkaan asema keskusteluissa on väistämättä varsin heikko. Sosiaalityöntekijät ja muut ammatilliset esittävät asiakkaalle kysymyksiä, jotka usein kyseenalaistavat asiakkaiden toimintatapoja. Asiakkailla on selontekovastuu omasta elämästään. Heidän on tavoiteltava hyväksyntää ammatillisilta ja perusteltava toimintaansa. Heikolla kielitaidolla tai tulkinkin avustamana tilanteiden ja merkitysten tulkinta ja ammattilaisten kysymyksiin vastaaminen on vaikea tehtävä.

Asiakkailla on myös mahdollisuuksia haastaa ammattilaisten toimintaa keskusteluissa. He voivat esimerkiksi käyttää hyväkseen mahdollisuutta väärinymmärryksiin tai puhua keskenään omalla kielellään, jota ammatilliset eivät ymmärrä. Tutkimuksen esimerkissä isä puhuu pojalleen venäjäksi pojan esitettyä vastalauseen aikuisten tulkinnalle. Omalla kielellä puhuminen antaa tilaa neuvotteluille ja ajatusten vaihdolle,

joita ei ole tarkoitettu ammattilaisten kuultaviksi tai kommentoitaviksi. Ammattilaisilla ei ole mahdollisuuksia ottaa tässä tilanteessa kantaa isän ja pojan keskusteluun, koska tulkkia ei ole keskustelussa mukana.

Asiakaskeskusteluissa sosiaalityöntekijät perustelevat toivottuja asioita usein omalla suomalaisella kulttuurillaan. Kulttuurin käsite on välineenä perusteltaessa esimerkiksi normaaleja ja toivottavia lastenkasvatus- ja elämäntapoja. Myös asiakkaille omaan kulttuuriin vetoaminen on välineenä sosiaalityöntekijän kyseenalaistaessa asiakkaan toimintaa. Sekä sosiaalityöntekijät että asiakkaat käyttävät kulttuuridiskurssia, kun haluavat vakuuttaa jonkin asian oikeellisuutta. Sosiaalityöntekijät pitävät yllä suomalaisuutta normaalisuuden perusteena. Asiakkaille omaan kulttuuriin vetoaminen on usein vastaveto ammattilaisten kulttuuriselle dominaatiolle. Sosiaalityöntekijät käyttävät valtakulttuuriin ja instituutioon sisältyvää valtaa, jota asiakkaat haastavat vetoamalla omaan kulttuuriinsa.

Aina ei yhteiseen tulkintaan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan neuvotteluissa päästä. Sekä sosiaalityöntekijät että asiakkaat voivat paikantaa ongelmien syyn "erilaiseen kulttuuriin". Sosiaalityöntekijät perustavat työnsä hyvin pitkälti suomalaisille normeille. Asiakkaat ovat enemmän tai vähemmän halukkaita kyseenalaistamaan omia toimintatapojaan. Asiakasperheen sisällä voi myös olla erilaisia näkemyksiä siitä, miten pitäisi toimia. Lastensuojelutilanteissa on usein monia osallisia, joiden tilanne, asema ja toiveet eroavat toisistaan. Sosiaalityöntekijät joutuvat sovittelemaan erilaisia näkemyksiä ja tekemään ratkaisuja siitä, kenen asianosaisen tiedot painavat eniten ja kenen puolelle heidän tulee asettua vaikeissa ristiriitatilanteissa. Vanhempien näkemykset ja sosiaalityöntekijän määrittelemä lapsen etu ovat lastensuojelutilanteissa usein ristiriidassa. (Juhila 2006, 114–115.) Maahanmuuttaja-asiakkaiden tilanteissa puutteellinen tieto ja väärinymmärrykset voivat johtaa konflikteihin, jotka hidastavat ja vaikeuttavat työskentelyä.

Toiminnan perusteiksi tarvitaan tasapainottelua kulttuurisensitiivisyyden ja eettisen harkinnan välillä. Jos asiakkaan kulttuuri ja sen painoarvo jää arvailujen varaan, tällainen harkinta on mahdotonta. Sen vuoksi tulisi pyrkiä mahdollisimman avoimeen dialogiin kulttuurista ja lasten konkreettisesta elämäntilanteesta. Retorinen vetoaminen omaan kulttuuriin tai kulttuurin tulkinta ongelmaksi sinänsä ei johda ratkaisuihin. Tarvitaan tietoisuutta kulttuurin tulkinnallisesta ja muuntuvasta luonteesta. Tähän liittyy työntekijän tietoisuus omasta kulttuurista ja siihen liittyvistä itsestäänselvyyksistä sekä myös asiakkaan tilanteen arviointi eri näkökulmista, joista kulttuuri on vain yksi elementti.

Tutkimukseni tuo esiin joitakin eri osapuolten vuorovaikutusta ja toistensa ymmärtämisestä helpottavia tilanteita, joissa muut kuin sosiaalityöntekijä ja varsinainen asiakas ovat tärkeässä roolissa. Esimerkiksi asiakkaan ja sosiaalityöntekijän "välissä" olevat

toimijat, kuten maahanmuuttajataustainen perhetyöntekijä ja asiakkaan suomalainen puoliso voivat helpottaa keskustelun kulkua toimimalla epävirallisina kulttuuritulkkeina, joilla on lähempää tuntemusta molemmista kielistä ja kulttuurien piirteistä. Tällaiset välittäjähenkilöt ikään kuin suodattavat tietoa ja tekevät sitä ymmärrettäväksi molemmille osapuolille. Keskusteluissa mainitaan myös mahdollisuus virallisempien kulttuuritulkkien käyttöön. Kulttuuritulkkien tehtävänä on toimia välittäjinä sellaisissa viranomaisten ja asiakkaiden kohtaamisissa, joissa kulttuurierot vaikeuttavat ymmärtämistä ja ratkaisuihin pääsemistä (ks. myös Alitolppa-Niitamo ym. 2005a). Yhteisöt ja verkostot voivat myös olla tärkeitä maahanmuuttajien parissa tehtävässä sosiaalityössä, sillä hyvinvointivaltiolliset viranomaiskeskeiset lähestymistavat eivät välttämättä toimi sellaisissa maahanmuuttajaryhmissä, joiden kulttuurissa epävirallisempien verkostojen, kuten perheen, suvun ja naapuruston merkitys on suuri.

6.4. Lasten osallisuus asiakaskeskusteluissa

Sosiaalityössä asiakkuus, ongelmat ja ratkaisut ovat neuvottelu- ja suhdekysymyksiä. Asiakaskeskusteluissa puhe on ammattilaisen tärkein työväline. Työntekijät pyrkivät erilaisin puheteoin muokkaamaan asiakkaana olemisen tapaa ja asiakkaiden tulkintoja. (Raitakari 2006.) Lasten ja nuorten osallisuutta tutkiessani analysoin työntekijöiden, vanhempien ja lasten puhetapoja sekä lasten puhuja-asemaa asiakaskeskusteluissa.

Kysymys lasten ja nuorten osallisuudesta lastensuojelussa määrittynyt aineistossani enemmän lapsierityiseksi kuin maahanmuuttajaerityiseksi. Lapsen osallisuus riippuu pitkälti siitä, miten aikuiset luovat mahdollisuuksia osallisuudelle ja ottavat vakavasti lasten kertomat kokemukset. Maahanmuuttajalasten osallisuuden kannalta erityistä on kielellisten, kulttuuristen ja maahanmuuttajuuteen liittyvien erityiskysymysten tiedostaminen sekä lasten ja nuorten kuuleminen näissä asioissa.

Lapsilla on lastensuojelukeskusteluissa tavallisimmin hiljaisen kuuntelijan rooli. Työntekijät määrittelevät, mikä lapselle on hyväksi ja pyrkivät saamaan tulkinnoilleen vanhempien tuen. Ammattilaisten puheissa ilmenevä "paremmin tietäminen" saa myös kontrollityön sävyjä. Työntekijät pyrkivät ohjailemaan vanhempien ja lasten toimintaa hyvänä pitämäänsä suuntaan. Lapset ovat tässä itse melko osattomassa roolissa. Ammattilaiset ja vanhemmat pitävät kuitenkin lasten läsnäoloa asiakastapaamisissa tärkeänä ja tekevät lapsille kysymyksiä, mutta esimerkkejä aktiivisesta lapsilähtöisestä työskentelystä on aineistossa vähän. Joissakin asiakaskeskusteluissa työntekijät käyttävät erilaisia keinoja kuullakseen lapsen omia näkemyksiä. Lapselle kuulluksi tuleminen on tärkeää. Lasten ja nuorten aktiivinen kuuleminen on lastensuojelun huolenpitosuhteeseen kuuluvaa toimintaa. Lasten osallisuutta vahvistavia keskustelu- ja toimintatapoja ovat esimerkiksi suoraan lapselle suunnatut kysymykset, asioiden

konkretisointi, lapsen tulkintojen vahvistaminen ja tarkentaminen sekä lapsille sopivien välineiden esillä pitäminen kommunikoinnin helpottamiseksi.

Lapsilla on myös omia keinoja ottaa puhuja-asema keskusteluissa. Tutkimuksessa on esimerkkejä aktiivisista lapsista, jotka puhuvat kovalla äänellä ja vastustavat aikuisten määritelmiä lapsesta ja suunnitelmia lapsen tilanteen ratkaisemiseksi. Lapsilla on erilainen tapa ilmaista itseään kuin aikuisilla. Heille tulisi antaa aikaa sekä mahdollisuuksia kokeilla erilaisia tapoja kommunikoida. Esimerkiksi juuri lelujen käyttö ja ajatusten ilmaisu mielikuvitusta käyttäen on lapsiominaista kommunikointia, jolle aikuiset voisivat luoda edellytyksiä.

Konkreettisenä esimerkkinä lapsen tulkinnan vahvistamisesta ja lapsiominaisen kommunikoinnin tukemisesta on tilanne, jossa lapsen isä määrittelee koulunkäynti-ongelman "lapsen haluttomuudeksi opiskella". Lapsi vastustaa isän tulkintaa kovalla äänellä, jolloin ammattilaiset alkavat tarkentaa lapsen omaa tulkintaa koulutilanteesta. Lapsen mukaan kyse on "tyhmästä koulusta ja tyhmästä luokasta". Ammattilaisen tarkentamana ongelma paikantuu koulunkäyntiolosuhteisiin, eikä lapsen ominaisuuksiin. Työntekijä tulee tässä tilanteessa lapsen kumppaniksi selventämään ja vahvistamaan hänen omaa tulkintaansa. Lapsella on asiakastilanteessa mahdollisuus kommunikoida käsinuken välityksellä. Maahanmuuttajalapsille tällaiset keinot voivat olla merkittäviä myös kielivaikeuksien vähentämiseksi. Vaikka ammattilaiset korostavat tulkkauksen välttämättömyyttä erityisesti lastensuojelun usein vaikeissa keskusteluissa, osa asiakaskeskusteluista käytiin syystä tai toisesta ilman tulkkia.

Lapsen osallisuuden huomioimisena voidaan pitää myös sitä, että heillä on mahdollisuus kieltäytyä osallistumasta keskusteluihin. Joillekin lapsille omasta tilanteesta puhuminen esimerkiksi isoissa verkostokokouksissa voi olla liian suuri vaatimus. Myös haastattelutilanteissa oli otettava huomioon lasten erilaiset toiveet tutkimukseen osallistumisen laajuudesta. Haastatteluissa lasten omat näkökulmat tulivat vahvemmin esiin kuin asiakaskeskusteluissa.

6.5. Maahanmuuttajalasten ja -nuorten kertomat kokemukset ja lastensuojelun haasteet

Lasten haastatteluissa tulee esille asiakaskeskusteluja täydentävää kerrontaa esimerkiksi kiusaamistilanteista koulussa sekä perheen ja yhteisön merkityksestä lapsille. Lastensuojelun asiakkaat, sekä lapset että vanhemmat, kertovat paljon kouluympäristöön liittyvistä vaikeuksista. Opiteista kulttuurisista tavoista poikkeavat opetuskäytännöt, tiedonkulun ongelmat sekä rasismi ja syrjintä aiheuttavat huolta maahanmuuttajille.

Tutkimusaineistossa ei ole kouluviranomaisten näkemyksiä, mutta kouluympäristöön liittyvät tapahtumat toistuvat haastateltujen puheissa. Koulu on luonnollisesti erityisen tärkeä paikka lasten ja nuorten elämässä. Koulusta tulevat lastensuojeluilmoitukset ovat yleisiä, ja sosiaalityöntekijöiden tulkintojen mukaan usein myös asioita, joita voitaisiin hoitaa ilman lastensuojelun väliintuloa, jos kouluissa olisi riittävät resurssit ja osaaminen maahanmuuttajien kanssa tehtävään työhön. Asiakkaita voi siis ohjautua lastensuojelun piiriin muiden palvelujen resurssien vähäisyyden tai osaamattomuuden vuoksi.

Maahanmuuttajalapsilla kulttuuri on muuntuva ja usein toistuvien neuvottelujen kohteena ystävien, vanhempien ja viranomaisten kanssa. Jotkut lapset korostavat omaa suomalaisuuttaan vanhempien edustaman kulttuurin vastapainona. Jo aikuisuuden kynnyksellä olevat haastateltavat tuovat esille myös vanhempien edustaman kulttuurin tärkeää merkitystä omalle identiteetille. Kulttuuri voi olla velvoittavaa ja raskastakin noudattaa, mutta se voi olla myös resurssi ja identiteettiä vahvistava tekijä. Lastensuojelussa haasteena on ristiriita, joka syntyy yhtäältä vanhemmuuden tukemisen tavoitteesta ja toisaalta lapsen omien oikeuksien tukemisesta. Jos lapsi haluaa irrottautua vanhempien edustaman yhteisön kulttuurista, ratkaisuja voidaan hakea eri osapuolten näkemyksiä huomioivissa neuvotteluissa, joissa rakennetaan tulkintoja eri ratkaisuvaihtoehtojen seurauksista lapsen tai nuoren kannalta.

Perhe ja yhteisö ovat maahanmuuttajalasten ja -nuorten tukemisen kannalta monella tavoin merkityksellisiä. Yhteisö voi tuoda paineita käyttäytyä oman kulttuurin mukaisesti, mutta lapset voivat tehdä ja vanhemmat tukea myös yksilöllisiä valintoja. Tämä kokemusten moninaisuus on tärkeää lastensuojelussa tiedostaa. Työkäytännöissä tämä voi toteutua kuuntelemalla aktiivisesti lasten ja nuorten omia kokemuksia ja mielipiteitä. Lapsille ja nuorille on tärkeää kokea tulevaisuutensa kuulluiksi niin, että heidän puheensa otetaan vakavasti. He tarvitsevat tukea erityisesti silloin, kun perheen tai yhteisön arvot ja normit tuntuvat ahdistavilta tai vahingollisilta.

Lasten sijoittaminen asumaan kodin ulkopuolelle merkitsee yleensä lapsen ja perheen kannalta hyvin kriittistä tilannetta. Sosiaalityössä tulisi olla valmiuksia näissä tilanteissa arvioida perheen ja yhteisön tuen merkitystä maahanmuuttajalapsen hyvinvoinnin ja kulttuurisen identiteetin kehittymisen kannalta. Lastensuojelun interventioilla voi joskus olla lapsen kannalta kielteisiä seurauksia, lapsen läheisillä ei ehkä ole asiallista tietoa toimenpiteiden perusteluista, eikä kaikkia ratkaisuvaihtoehtoja ole harkittu. Perheen tuen puuttuminen voi olla lapsen identiteetin kehittymisen kannalta riskitekijä etenkin, kun suomalainen ympäristö ei aina suhtaudu ystävällisesti maahanmuuttajiin. Yhteisön ja perheen osallisuutta sosiaalityössä voidaan edistää hyvin toteutetuilla, kaikki osapuolet huomioivilla neuvottelukäytännöillä, esimerkiksi läheisneuvonpidon avulla (Heino 2000; Ahmed & Lautiola 2002; Reinikainen 2007).

Lapset ja nuoret kertovat rasisisesta kiusaamisesta koulussa, mihin aikuiset eivät ole aktiivisesti puuttuneet (ks. myös Rastas 2007). Myös lastensuojelussa rasismiongelmaan näyttää olevan hyvin vaikea puuttua. Rasismin tiedostaminen ja sen havaitseminen muiden ongelmien joukosta on vaikeaa. Lastensuojelun asiakkaana olevilla lapsilla on usein hyvin monenlaista vaikeutta elämässään. Rasismia tavanomaisemmat selitykset hallitsevat ammattilaisten tulkintoja. Näitä ovat esimerkiksi keskittymis-, oppimis- ja sopeutumisiongelmat sekä kasvatukseen liittyvät puutteet. Aineiston asiakaskestelussa ei myöskään aktiivisesti käsitellä rasismiongelmaa, vaikka siihen viittaavia vihjeitä löytyy lasten kommentteista.

Rasismia tulkitaan eri tavoin. Esimerkiksi loukkaavien nimittelyjen merkitystä vähätellään ja selitetään niitä usein harmittomiksi ja tarkoituksettomiksi. Rasismi on kuitenkin kohteelleen useimmiten vahingollista riippumatta siitä, onko se tarkoituksellista vai ei. Lapsille se, että aikuiset vaikenevat asiasta, voi merkitä tilanteen ratkaisematta jäämistä. Ongelma voi jäädä myös lapsen itsensä ratkaistavaksi. Jotkut lapset kertovat tilanteista, joissa he itse ovat puolustaneet oikeuksiaan suuttumalla nimittelijöille. Aineistossa on joitakin vanhempia, jotka kertovat oman kulttuurisen yhteisön olevan tärkeä tuki ja kokemusten jakamisen mahdollistava tila, kun halutaan puhua esimerkiksi rasismikokemuksista ja muista selviytymisiongelmistä. Se, että vanhemmat ja yhteisö jakavat näitä kokemuksia lapsen kanssa, vahvistaa lasten ja nuorten kulttuurista identiteettiä ja helpottaa selviytymistä. (Robinson 2000.)

Rasismiin pureutuvien työkäytäntöjen kehittäminen on maahanmuuttajalasten ja -nuorten kanssa tehtävässä lastensuojelussa tärkeä haaste. Tarvittaisiin vuoropuhelua kouluviranomaisten, maahanmuuttajaoppilaiden ja heidän vanhempiensa sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kesken, jotta osattaisiin puuttua oikeisiin asioihin ja ratkaista ongelmat riittävän varhain. Käymällä avointa ja ennakkoluulotonta keskustelua sanojen ja asioiden erilaisista merkityksistä, oppimisen haasteista sekä kulttuurista ja rasismista voidaan vähentää epäluuloja ja pelkoja, jotka ovat monien maahanmuuttajalasten ja heidän vanhempiensa jokapäiväisenä huolena, sekä auttaa suomalaisia viranomaisia ymmärtämään rasismi-ilmiötä maahanmuuttajien näkökulmasta.

7. LOPUKSI

7.1. Monikulttuurisuus ja lastensuojelun sosiaalityö

Monikulttuurista sosiaalityötä koskevissa oppaissa ja keskusteluissa korostetaan usein kulttuuristen erojen ja rasmin huomioimista sosiaalityössä. Silti ei useinkaan vielä tiedetä, mitä tämä käytännössä tarkoittaa – minkälaisia asioita pitäisi erityisesti arvioida ja minkälaisia työkäytäntöjä toteuttaa. Lastensuojelussa haasteet konkretisoituvat erityisesti kysymyksessä, millä kriteereillä lapsen etua arvioidaan tilanteissa, joissa vanhempien kulttuuri ja lapsen omat toiveet ovat ratkaisevasti ristiriidassa keskenään. Paljon kehitettävää on myös sen suhteen, miten sosiaalityössä voidaan auttaa rasmin kohteeksi joutuneita lapsia. Uuteen lastensuojelulakiin kirjattu periaate lapsen kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisesta edellyttää konkreettisten työskentelytapojen ja –menetelmien kehittämistä ja kokeilua ennen kuin sillä on todellista merkitystä käytännön sosiaalityössä.

Jotta maahanmuuttajasosiaalityö olisi sisällöllisesti ja menetelmällisesti monikulttuurista sosiaalityötä, se edellyttää kulttuurista tietoisuutta erojen huomioimisen ja joustavien vuorovaikutustaitojen muodossa sekä valtasuhteiden ja asiakkaita koskevan vähemmistönäkökulman ymmärtämistä. Kulttuurin elävä ja muuntuva luonne sekä yksilö- että yhteisötasolla on tärkeää tiedostaa sekä ymmärtää vähemmistönä elämiseen liittyviä, usein pysyviä osallisuusvajeita, arkipäivän rasmin ilmenemismuotoja ja erilaisuuden kokemuksia. Sosiaalityöntekijät tarvitsevat tilannesidonnaista ymmärrystä ihmisten elämässä vaikuttavista kulttuurisista ja sosiaalisista tekijöistä. Asiakkaiden kategorisointi kulttuurisiin ryhmiin ei sellaisenaan johda parempaan ymmärrykseen, vaan jokaisen asiakkaan elämänhistoria, sosiaalinen tilanne ja tulevaisuuden suunnitelmat tulee arvioida vuoropuhelussa kunkin asiakkaan kanssa. Kulttuuriosaaminen merkitsee siis kykyä vuoropuheluun ja jokaisen asiakkaan sosiaalisen tilanteen analysoimiseen. Eroista liikkeelle lähtevä sosiaalityö (Juhila 2006, 113–114) voi tarkoittaa esimerkiksi syventymistä kuuntelemaan niitä asiakkaan lähtökohtia ja perusteluja, joilla hän tekee ymmärrettäväksi omaa käyttäytymistään. Kuunteleminen antaa välineitä, joiden kautta puuttuminen voi onnistua paremmin, sillä asiakkaan toiminnan logiikan ymmärtäminen avaa mahdollisuuksia esittää toisenlaisia tulkintoja ja näkemyksiä. Näin päästään lähemmäs transkulttuurista vuoropuhelua ja yhteistyölle perustuvaa kumppanuussuhdetta. Pelkkä tuomitseminen, kieltäminen ja kontrolli tuovat harvoin toivottua muutosta ristiriitatilanteissa. (em.) Keskeistä on myös taito analysoida ja reflektoida omia arvoja ja työkäytäntöjä samoin kuin ohjaavan organisaation usein itsestään selvinä pidettyjä ohjeistuksia ja toimintatapoja. Voidakseen toteuttaa eroja huomioivaa työtä, sosiaalityöntekijät voivat joutua haastamaan oman organisaationsa yleisiä käytäntöjä.

Lastensuojelu on vaikeaa työtä ja sillä on asiakkaiden elämään ratkaisevia seurauksia. Maahanmuuttajalasten tilanteita ja riskejä arvioitaessa on otettava huomioon hyvin monenlaisia näkökulmia samanaikaisesti. Sitä, minkälaiset olosuhteet ovat lapsen hyvinvoinnille riskitekijöitä, saattaa usein olla vaikeaa arvioida. Lastensuojeluun tarvittaisiinkin maahanmuuttajien erityistilanteita huomioivia arviointikriteerejä ja –menetelmiä, jotta lasten pahoinvointia ja riskejä voitaisiin luotettavasti ja eettisesti arvioida. Ongelmia ei pitäisi paikantaa maahanmuuttajien erilaiseen kulttuuriin, sillä usein syyt voivat löytyä suomalaisesta valtakulttuurista ja kulttuurien yhteentörmäyksistä. Lapsiasiakkaiden kohdalla tulisi olla keinoja käsitellä arkipäivän rasismia erilaisin verkosto- ja yhteisötyön keinoin. Rasismi edellyttää paitsi yksilökohtaista myös ennen kaikkea rakenteellista sosiaalityötä.

Yhteisöllisissä kulttuureissa eläneiden ei ole helppo ymmärtää ammattiauttamisen ideaa ja esimerkiksi perheistunnot voidaan kokea hämmäntävinä. Vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyösuhteen syntymiselle ei ole hyviä edellytyksiä, jos asiakkaat kokevat lastensuojelun lähinnä yhteiskunnallisena vallankäyttönä ja rangaistuksena. Kun vanhempien kanssa ei saada aikaan nopeita sopimuksia, eikä heidän omia ratkaisumallejaan oteta vakavasti, päädytään helposti asiakkaiden ulkopuolelta määrittäviin ratkaisuihin. Ratkaisut voivat olla seurauksia yksipuolisista ongelma- ja identiteettimäärittelyistä. Eroja huomioivissa sosiaalityön käytännöissä asiakkailla tulisi olla oikeus itse määrittellä identiteettiään, jonka yhtenä mutta ei suinkaan ainoana elementtinä on etnisuus. Postmodernissa maailmassa ihmiset voivat valita identiteettinsä aineksia ja painottaa eri tilanteissa erilaisia puolia itsestään. Tämä näkyy konkreettisesti siinä, miten lapset ja nuoret kertovat asettumisistaan erilaisiin kulttuuriin ja sosiaalisiin tilanteisiin.

Myös sosiaalityöntekijöiden tulee hakea oma kulttuurinen paikkansa muuttuvissa tilanteissa. Monissa asiakastilanteissa maahanmuuttajien kanssa sosiaalityön ja lastensuojelun yleisammattillinen tieto ja kokemus on riittävää. Kaikki tilanteet eivät edellytä kulttuurisensitiivistä työskentelyorientaatiota. Kulttuurin ja erojen korostuminen voi johtaa eksotismiin, mikä ei auta arkisten ongelmien ratkaisemisessa. Erilaiseksi tai "vaikeaksi" asiakkaaksi leimautuminen voi pahimmillaan johtaa siihen, että sosiaalityön käytännöt itse asiassa syrjäyttävät asiakkaita palvelujen piiristä. Ilman oikeanlaista apua jääminen puolestaan voi johtaa pitkäaikaiseen tai pysyvään syrjäytymiseen valta-yhteiskunnan toiminnasta. Usein asiakkaat tarvitsevat yksinkertaista ja konkreettista apua, joissa kulttuurisilla tekijöillä ei ole mitään merkittävää osuutta. Kulttuurisensitiivisyyttä on myös se, että annetaan asiakkaiden itse määrittellä, minkälaisen avun tarpeessa he ovat.

Monikulttuuriseen sosiaalityöhön sisältyy kaksoisvaatimus: tasa-arvoinen kohtelu ja erojen huomioiminen samanaikaisesti. Postmodernissa yhteiskunnassa ja sosiaalityössä joudutaan koko ajan arvioimaan, minkälaiset erot ja moninaisuus voidaan

hyväksyä ja mitkä ovat ehdottomasti universaaleja arvoja, joista tulee pitää kiinni. Esimerkiksi väkivalta ja itsetuhoisen käyttäytyminen ovat asioita, joissa universaalit arvot edellyttävät puuttumaan tilanteeseen yksilöiden suojelemiseksi. Vaikka eroista lähtevä sosiaalityö olisikin eettisenä lähtökohtana, ”oikeudesta omaan kulttuuriin” ei pitäisi tulla fraasia, jolla perustellaan mitä tahansa toimintaa (Huttunen ym. 2005, 35). Tällainen kulttuurirelativistinen näkemys pitää voida myös kyseenalaista, jos se uhkaa perustavanlaatuisia ihmisoikeuksia tai yksilöiden oikeutta valita elämäntapansa. Tämä koskee niin vähemmistöjä kuin valtakulttuurejakin. Erityisesti pakolaiset ovat tilanteessa, joissa he ovat joutuneet pakenemaan väkivaltaa ja epäoikeudenmukaisuutta. He odottavat, että uudessa asuinmaassa ihmisoikeudet toteutuvat.

Sosiaalityön ammatilliseen perinteeseen kuuluu asiakkaan ja ympäristön välillä olevan ristiriidan selvittäminen ja sillanrakentajana toimiminen (ks. Mäki 2006, 85). Maahanmuuttajalasten kanssa työskentelevien ammattilaisten tulisikin ymmärtää oma **välittäjäroolinsa** valtakulttuurin ja vähemmistökulttuurien välissä (Skytte 1997). Tämä voi merkitä välittäjänä toimimista lapsen ja vanhempien välillä tai lapsen, perheen ja yhteisön välillä tai yhteisön ja valtayhteiskunnan välillä. Maahanmuuttajalasten tilanteita arvioitaessa tulee ottaa huomioon, ovatko kulttuurisidonnaiset kasvatustavat sellaisenaan lapselle haitallisia vai liittykö tilanteeseen muita tekijöitä, kuten ristiriitoja synnyttävä kaksi- tai monikulttuurinen ympäristö, jossa ei ole yhtenäisiä arvoja ja yhteistä kieltä tai perheen sisäinen välinpitämätön tai kielteinen tunneilmasto. Maahanmuuttajalapset voivat joutua tilanteisiin, joissa heitä kotona rangaistaan siitä, että he ovat toteuttaneet valtayhteiskunnan instituutioiden ”normaaleja tapoja”. Vastaavasti heitä voidaan valtaväestön taholta kohdella huonosti siksi, että he elävät ”erilaisten kulttuuristen tapojen” mukaisesti. Välittäjänä toimiminen tällaisissa tilanteissa edellyttää keskustelevaa ja kuuntelevaa työtettä sekä tilannesidonnaista hienosäätöä. Tavoitteena on asiakkaan elämänhallinnan tukeminen, mikä voi tarkoittaa muutoksia sekä yhteiskunnan ja yhteisöjen että perheen ja yksilön tasolla. Kielellisesti ja kulttuurisesti erilaisten asiakkaiden kanssa työskenneltäessä ratkaisujen aikaan saamiseksi tarvitaan usein tavallista enemmän aikaa ja pitkäjänteistä työskentelyä.

Rasismista puhuttaessa voisi olla hyödyllistä ottaa yleisemmin käyttöön arkipäivän rasismien käsite. Jos rasismi ymmärretään ideologiana tai hyvin tietoisena suhtautumistapana, ei saavuteta ymmärrystä sellaisista usein piiloon jäävistä käytännöistä, joilla erilaisiksi luokiteltuja ja heidän kokemuksiaan väheksytään ja syrjäytetään. Arkipäivän rasismi tunkeutuu hyvin monenlaisiin yhteiskunnan toimintoihin ja ihmisten välisiin kohtaamisiin. Se voi ilmetä myös eri kansallisuutta edustavien maahanmuuttajien välisissä kohtaamisissa. Koulussa yksi ja sama lapsi voi olla sekä kiusattu että kiusaaja. Arkipäivän rasismi tulisi ottaa aktiivisen tarkastelun kohteeksi, jos on syytä epäillä sen osuutta esimerkiksi lasten kouluongelmissa.

Kiinnostavaa on, että juuri rasismiongelman osalta ratkaisuvastuu kuitenkin usein paikantuu asiakkaalle itselleen tai sitä ei määritellä kenellekään, vaikka maahanmuuttajien elämään ratkaisevimmin vaikuttava rasismi hyvin pitkälti liittyy valtaväestön käyttäytymiseen. Rasismien vastustamisen tulisi olla ensisijaisesti ainakin valtaväestön kuuluvien asia, vaikka maahanmuuttajatkin siihen omalla toiminnallaan voivat vaikuttaa. Maahanmuuttajille rasismi saattaa olla lähes arkipäiväinen asia, johon on jopa ollut pakko tottua ja sietää sitä ympäristössään. Lastensuojelun sosiaalityön huolenpito- ja kumppanuussuhteeseen kuuluu nähdä maahanmuuttajat myös mahdollisina rasismien uhreina tai sen kanssa kamppailevina toimijoina. Jos nämä identiteetit jäävät näkymättömiksi, sivuutetaan monien maahanmuuttajalasten ja -nuorten todellisuuden yksi keskeinen elementti.

Periaatteellisella tasolla koko keskustelu siitä, mikä asema kulttuurilla ja etnisyydellä on keskustelussa eroista ja tasa-arvosta on suomalaisessa sosiaalityössä vielä käymättä. Sukupuolten välinen tasa-arvokeskustelu on käytännössä ja tutkimuksessa jo varsin legitiimi diskurssi. Sukupuolet nähdään erilaisina, mutta samanarvoisina. Lasten subjektiuteen liittyvä keskustelu on myös voimistumassa tutkimuksessa, ja käytännön työssäkin siihen kiinnitetään yhä enemmän huomiota. Kulttuurieroihin liittyvä diskurssi on suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa uutta. Sukupuoleen ja ikään liittyvät erot voidaan nähdä melko joustavina, mutta etnisyyteen ja kulttuuriin liittyviä eroja pidetään usein vielä hyvin staattisina. Kulttuuridiskursseissa tyydytään ”erilaisen kulttuurin” luomaan mielikuvaan sen sijaan, että tarkasteltaisiin kulttuureja muuntuvina ja toisiinsa sekoittuvina, jotka voivat saada aina uusia käytännön ilmentymiä. Myös suomalainen kulttuuri muuttuu kansainvälistyvässä ympäristössä.

7.2. Loppusanat

Punaisena lankana tutkimusta tehdessäni on ollut yhtäältä ”maahanmuuttajaerityisyyden” ja toisaalta ”lapsierityisyyden” hakeminen ja näkyväksi tekeminen. Tapausten määrä ei sinänsä ole suuri, eikä niiden perusteella voi luonnollisesti tehdä yleistyksiä. Keskustelu- ja haastatteluaineistot sisältävät kuitenkin hyvin moninaisia laadullisia näkökulmia ja tulkintamahdollisuuksia, joita ei yhden väitöskirjan puitteissa ole edes mahdollista hyödyntää. Maahanmuuttajaerityisyys pitää sisällään monenlaisia elementtejä, sekä erilaisuutta että samanlaisuutta. Erityisyys esitetään analyyseissa siten kuin aineiston toimijat sen määrittelevät, mutta myös tutkijana tekemäni tulkintoja ja vuoropuhelussa teoreettisten näkökulmien kanssa.

Artikkeleissa tarkastelu on pitänyt tiivistää ja valita kaikkein ”rikkaimmat” ja tulkintoja parhaiten kuvailevat otteet tarkemman analyysin kohteiksi. Artikkeleita kirjoittaessa on tullut tutuksi hyvin ekonominen tapa tuottaa tekstiä. Tämä on toisaalta johtanut yhteen-veto-osion laajenemiseen varsin mittavaksi. Koska tema on suomalaisessa sosiaalityön

tutkimuksessa uusi, halusin tuottaa mahdollisimman paljon tietoa antavan yleisesityksen aiheesta. Tutkimusta voi lukea paitsi maahanmuuttaja- ja lastensuojelututkimuksena, myös yleisemmällä tasolla analyysinä erojen näkyvyydestä tai näkymättömyydestä sosiaalityössä. Erojen huomioiminen on tärkeää myös "samanlaisiksi" tulkittujen asiakkaiden, kuten etnisesti suomalaisten kanssa. Sosiaalityö on aina luonteeltaan kulttuurista työtä, jossa asiakkaita autetaan selviytymään sosiaalisessa ympäristössään.

Olen tutkimusprosessin aikana tehnyt monia valintoja ja rajauksia. Aineisto olisi mahdollistanut lastensuojelun asiakaskohtaisten työprosessien tarkastelun eri osapuolten kertomina, ammatillisen monitoimisuuden ja eri ammattilaisten työskentelytapojen tutkimisen tai eri osapuolten tulkintojen vertailun lastensuojelutyön hyödyllisyydestä ja vaikeuksista. Asiakaskeskusteluissa olisin voinut tarkastella esimerkiksi keskustelujen alkuja, loppuja sekä lukuisia erilaisia episodeja ja keskustelutapoja. Myös sukupuoleen liittyvät tulkinnat kulttuuripuheessa ovat kiinnostavia tutkimuskohteita. Nämä kaikki ovat mahdollisia jatkotutkimusten aiheita. Toivon, että tutkimukseni innostaa myös muita sosiaalityön tutkijoita tarkastelemaan maahanmuuttajia koskevia kysymyksiä. Artikkelimuotoisen väitöskirjan kirjoittaminen on tuonut hyvin selvästi näkyviin tutkimustiedon suuren tarpeen. Olen tutkimusprosessin kuluessa luennoinut lukuisissa koulutustilaisuuksissa eri puolella Suomea käyttäen materiaalina julkaistuja artikkeleita ja muuta tutkimuksessa tuotettua tietoa. Sosiaalityön monikulttuurisuuteen liittyvät teemat ovat yhteiskunnallisesti ja ammatillisesti hyvin ajankohtaisia.

KIRJALLISUUS

- Ahmad, Bandana (1989) Child care and ethnic minorities. Teoksessa Barbara Kahan (toim.) Child Care Research, Policy and Practice. Suffolk: Hodder and Stoughton Ltd, 152–168.
- Ahmadi, Nader & Lönnback, Eva Britt (toim.) (2005) Tvärkulturellt socialt arbete – av socialarbetare för socialarbetare. Stockholm: Socialtjänstförvaltningen, Forsknings- och utvecklingsenheten. FoU-rapport 5.
- Ahmed, Amran Mohamed & Lautiola, Hannele (2002) Läheisneuvonpito yhteisön ratkaisuna kriisiin. Teoksessa Outi Lepola (toim.) Koto-maana Suomi. Kertomuksia maahanmuutosta 1999–2001. Helsinki: Työministeriö, 130–132.
- Alanen, Leena (2001) Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 161–186.
- Alasuutari, Pertti (1993) Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (1993) Kun kulttuurit kohtaavat – matkaopas maahanmuuttajan kohtaamiseen ja kulttuurien väliseen vuorovaikutukseen. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, Sairaanhoidtajien koulutussäätiö.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2004) The Icebreakers. Somali-Speaking Youth in Metropolitan Helsinki with a Focus on the Context of Formal Education. Publications of the Population Research Institute. Series D 42. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos.
- Alitolppa-Niitamo, Anne & Moallin, Mohamed & Novitsky, Anita (2005a) Välittävä perhetyö – kokemuksia ja ajatuksia Väestöliiton Kotipuu –projektista. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu, 84–95.
- Alitolppa-Niitamo, Anne (2005) Maahanmuuttajataustaiset perheet ja hyvinvoinnin edellytykset. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu, 37–52.
- Alitolppa-Niitamo, Anne & Söderling, Ismo & Fågel, Stina (toim.) (2005b) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu.
- Allwood, Carl Martin & Franzén, Elsie C. (toim.) (2000) Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare. Stockholm: Natur och Kultur.
- Almqvist, Kjerstin & Broberg, Anders G. (2000) Kulturella skillnader i barnuppfostran och utvecklingsideal. Teoksessa Carl Martin Allwood & Elsie C. Franzén (toim.) Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare. Natur och Kultur, 118–154.

- Almqvist, Kjerstin (1997) *Refugee Children. Effects of Organized Violence and Forced Migration on Young Children's Well-being and Development*. Göteborg University, Department of Psychology.
- Andersen, Margaret L. (1993) *Studying Across Difference. Race, Class, and Gender in Qualitative Research*. Teoksessa John H. Stanfield II & Rutledge M. Dennis (toim.) *Race and Ethnicity in Research Methods*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 39–52.
- Andersson, Gunvor & Aronsson, Karin & Hessle, Sven & Hollander, Anna & Lundström, Tommy (1996) *Barnet i den sociala barnavården*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber.
- Andersson, Gunvor & Hollander, Anna (1996) *Om barns rätt och barns bästa*. Teoksessa Gunvor Andersson & Karin Aronsson & Sven Hessle & Anna Hollander & Tommy Lundström: *Barnet i den sociala barnavården*. Centrum för utvärdering av socialt arbete. Stockholm: Liber, 58–99.
- Anis, Merja (1999) *Ratkaisukeskeisen menetelmän arviointitutkimus*. Kirjallisuuskatsaus. Helsinki: Stakes, Työpapereita 2.
- Anis, Merja (2003) *Lastensuojelu ja maahanmuuttajat – yhteisökeskeisen sosiaalityön ja käytännön opetuksen malli*. Teoksessa Merja Anis & Suvi Keskinen & Synnöve Karvinen-Niinikoski (toim.) *Käytännön opetus sosiaalityötä kehittämässä*. Vuoropuhelua käytännön sosiaalityön, opetuksen ja kehittämisen tiimoilta. Turku: Turun yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja B:27, 91–104.
- Anis, Merja (2007) *Palaute*. Teoksessa Mirja Satka & Ilse Julkunen & Tero Meltti & Laura Yliruka (toim.) *Käytännönopetuksen aakkoset – Prakticklärans ABC*. Helsinki: Helsingin yliopisto. *Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia 2*; Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet, 108–117.
- Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (1998) *Identity as an Achievement and as a Tool*. Teoksessa Charles Antaki & Sue Widdicombe (toim.) *Identities in Talk*. London: Sage, 1–14.
- Banks, Nick (2001) *Assessing Children and Families Who Belong to Minority Ethnic Groups*. Teoksessa Jan Horwath (toim.) *The Child's World. Assessing Children in Need*. London: Jessica Kingsley Publishers, 140–149.
- Bauman, Zygmunt (2001) *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Becerril, Mary L. Fowler (1994) *Identification of significant therapy events by therapist, client, and researcher in solution-focused therapy*. Michigan: A Bell & Howell Company.
- Berger, Peter L. & Luckman, Thomas (1967) *The Social Construction of Reality*. New York: Doubleday.
- Brah, Avtar (1992) *Difference, Diversity and Differentiation*. Teoksessa James Donald & Ali Rattansi (toim.) *'Race', Culture and Difference*. London: Sage, 126–145.
- Brekke, Jan-Paul (2002) *Children and adolescents with an immigrant background. An overview of Nordic research*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. TemaNord 2002:562.
- Broad, Bob (2001) (toim.) *Kinship Care: The Placement Choice for Children and Young people*. Lyme Regis: Russell House

- Burr, Vivien (1995) *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Chand, Ashok (2005) Do You Speak English? Language Barriers in Child Protection Social Work with Minority Ethnic Families. *British Journal of Social Work* 35 (6), 807–821.
- Clarke, Kris (2004) Access and Belonging in the age of Viral Epidemic: Constructing Migrants Living with HIV/AIDS in the Finnish Welfare State. Tampere: *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 408.
- Clarke, Kris (toim.) (2003) Welfare research into marginal communities in Finland: Insider perspectives on health and social care. Tampere: University of Tampere. Research reports Series A No. 8.
- Devore, Wynetta and Schlesinger, Elfriede G. (1996) *Ethnic-sensitive social work practice*. Boston: Allyn and Bacon.
- Dominelli, Lena (1988) *Anti-Racist Social Work*. London: Macmillan.
- Dominelli, Lena & Lorenz, Walter & Soydan, Haluk (2001) Introduction. Teoksessa Lena Dominelli & Walter Lorenz & Haluk Soydan (toim.) *Beyond Racial Divides. Ethnicities in Social Work Practice*. Aldershot: Ashgate, 1–5.
- Draguns, Juris G. (1989) Dilemmas and Choices in Cross-Cultural Counseling: The Universal versus the Culturally Distinctive. Teoksessa Paul B. Pedersen & Juris G. Draguns, & Walter J. Lonner & Joseph E. Trimble (toim.) *Counseling Across Cultures*. Honolulu: University of Hawaii Press, 3–21.
- Dwivedi, Kedar Nath (toim.) (2002) Meeting the Needs of Ethnic Minority Children – Including Refugee, Black and Mixed Parentage Children. *A Handbook for Professionals*. London and Philadelphia: Jessica Kinsley Publishers.
- Elliot, Robert & Shapiro, David A. (1992) Client and Therapist as Analysts of Significant Events. Teoksessa Shake E. Toukmanian & David L. Rennie (toim.) *Psychotherapy Process Research. Paradigmatic and Narrative Approaches*. Newbury Park: Sage Publications.
- Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeutisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampere: *Acta Universitatis Tamperensis* 1107, <http://acta.uta.fi/pdf/951-44-6432-X.pdf>. [Viitattu 17.2.2007].
- Essed, Philomena (1991) *Understanding Everyday Racism. An Interdisciplinary Theory*. London: Sage Publications.
- Ewalt, Patricia L. & Freeman, Edith M. & Kirk, Stuart, A. & Poole, Dennis L. (toim.) (1996) *Multicultural Issues in Social Work*. Washington: NASW Press, National Association of Social Workers.
- Flick, Uwe (1998) *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage Publications.
- Fook, Janis (2001) Emerging Ethnicities as a Theoretical Framework for Social Work. Teoksessa Lena Dominelli & Walter Lorenz & Haluk Soydan (toim.) *Beyond Racial Divides. Ethnicities in Social Work Practice*. Aldershot: Ashgate, 9–22.
- Forsander, Annika (1996) *Asioimistulkin monet roolit*. Tutkimus työntekijöiden asenteista asioimistulkkipalveluja kohtaan. Helsinki: Opetushallitus, Moniste 18.
- Forsander, Annika & Ekholm, Elina & Saleh, Raya (1994) *Monietninen työ, haaste ammattitaidolle*. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskuksen täydennyskoulutusjulkaisuja 9.

- Forsander, Annika (2002) Luottamuksen ehdot. Maahanmuuttajat 1990-luvun suomalaisilla työmarkkinoilla. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 39.
- Forsberg, Hannele (1994) Yksi ja monta perhettä. Tutkimus sosiaalityöntekijöiden perhetulkinnoista sosiaalitoimistotyössä. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 42.
- Forsberg, Hannele (2001) Involvement, Attendance and Participation of Children in Child Protection. Teoksessa Michael Seltzer & Christian Kullberg & Soren Peter Olesen & Ilmari Rostila (toim.) Listening to the Welfare State. Aldershot: Ashgate, 57–76.
- Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika –projektista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31.
- Forssén, Katja (1993) Suojaverkon lapsiperheet. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitoksen julkaisuja A:2.
- Forssén, Katja (1997) Lastensuojelun asiakastyö: tukea, kontrollia ja viranomaisyhteistyötä. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. Helsinki: Stakes Raportteja 213, 161–181.
- Foucault, Michael (1980) Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.
- Freed, Anne O. (1998) Interview through an Interpreter. *Social Work* 33 (4), 315–319.
- Gilroy, Paul (1992) The End of Antiracism. Teoksessa James Donald & Ali Rattansi (toim.) 'Race', Culture and Difference. London: Sage Publications, 49–61.
- Gissler, Mika & Malin, Maili & Matveinen, Petri & Sarvimäki, Matti & Kangasharju, Aki (2006) Maahanmuuttajat ja julkiset palvelut. Helsinki: Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 296.
- Goffman, Erving (1976) Frame analysis: An essay on the organization of experience. Cambridge: Harvard University Press.
- Green, James W. (1995) Cultural Awareness in the Human Services. A Multi-Ethnic Approach. Boston: Allyn and Bacon.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (1997) The New Language of Qualitative Method. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Parton, Nigel & Pösö, Tarja (toim.) (2003) Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart (2003a) Kulttuuri, paikka, identiteetti. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 85–128.
- Hall, Stuart (2003b) Monikulttuurisuus. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 233–281.
- Hallituksen maahanmuuttopoliittinen ohjelma (2006) Työhallinnon julkaisu 371.
- Hammar-Suutari, Sari (2006) Kulttuurien välinen viranomaistyö. Helsinki: Työministeriö. Työpoliittinen tutkimus 300.
- Hannerz, Ulf (2003) Kulttuurin määritelmien yhteentörmäys. Teoksessa Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.) Erilaisuus. Tampere: Vastapaino, 213–232.
- Hautaniemi, Petri (2004) Pojat. Somalipoikien kiistanalainen nuoruus Suomessa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 41. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

- Haverinen, Riitta (1998) Kriittisten palvelutapahtumien tutkiminen – kohti hyviä palvelukokemuksia? Teoksessa Riitta Haverinen & Leila Simonen & Irma Kiikkala (toim.) Kohtaamisia sosiaali- ja terveystalouden areenoilla. Helsinki: Stakes Raportteja 221.
- Hayes, Debra (2004) History and Context: The Impact of Immigration Control on Welfare Delivery. Teoksessa Debra Hayes & Beth Humpries (toim.) Social Work, Immigration and Asylum. Debates, Dilemmas and Ethical Issues for Social Work and Social Care Practice. London: Jessica Kingsley Publishers, 11–28.
- Heikkilä, Elli (2005) Monikulttuuriset avioliitot tilastoissa ja arjen elämässä. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu, 24–36.
- Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 77.
- Heino, Tarja (2000) Läheisneuvonpito – uusi sosiaalityön menetelmä. Helsinki: Stakes. Oppaita 40.
- Helander, Reetta & Mikkonen, Anna (2002) Ikävä äitiä... Ilman huoltaja tulleet pakolaislapset Suomessa. Helsinki: Väestöliitto Väestöntutkimuslaitos E 13.
- Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 123.
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Husband, Charles (2000) Recognising diversity and developing skills: the proper role of transcultural communication. European Journal of Social Work 3(3), 225–234.
- Huttunen, Laura (2002) Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämänkerroissa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Huttunen, Laura (2004) Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen: marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus Kirja, 134–154.
- Huttunen, Laura (2005) Etnisyys. Teoksessa Anna Rastas & Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 117–160.
- Huttunen, Laura & Löytty, Olli & Rastas, Anna (2005) Suomalainen monikulttuurisuus. Paikallisia ja ylirajaisia suhteita. Teoksessa Anna Rastas & Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 16–40.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) (2005) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes.
- Ikäläinen, Sinikka & Martiskainen, Taina & Törrönen, Maritta (2003) Mangopuun juurelta kuusen katveeseen – asiakkaana maahanmuuttajaperhe. Vantaa: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Invandrarbarn i familjehem. Vård i familjehem (1995). Stockholm: Socialstyrelsen. SoS-rapport 7.

- Jaakkola, Magdalena (2005) Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003. Helsinki: Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 286.
- James, Allison & Prout, James (1997) Re-presenting Childhood: Time and Transition in the Study of Childhood. Teoksessa Allison James & Alan Prout (toim.) *Constructing and Reconstructing Childhood. Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London: Falmer Press, 230–250.
- Jasinskaja-Lahti, Inga & Liebkind, Karmela & Vesala, Tiina (2002) Rasismi ja syrjintä Suomessa. Maahanmuuttajien kokemuksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1991) Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Joutsa: Sosiaaliturvan keskusliitto. Asuntohallitus.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja (1995) Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) (1995) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat – konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 127–150.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1995) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat – konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulastraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino, 37–53.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino, 54–97.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1999) *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero & Wahlström, Jarl (2000) Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino, 15–33.
- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (2000) (toim.) *Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta*. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Arja & Huttunen Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus Kirja, 9–19.
- Jonsson, Tola (1998) *Handlingsstrategier och maktskap i möten mellan handläggare och invandrarklienter. Studier av ett försäkringskass kontor*. Uppsala: Uppsala universitet, Sosiologiska institutionen 61.

- Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina. Tampere: Vastapaino, 201–232.
- Juhila, Kirsi (2000) Neuvot ja pulmat lastensuojelukeskusteluissa. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 105–129.
- Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (2000) Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinnat. Teoksessa Arja Jokinen & Eero Suoninen (toim.) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino, 35–64.
- Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivainen, Irene (toim.) (2002) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: SoPhi.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Kamali, Masoud (1997) Distorted Integration. Clientization of Immigrants in Sweden. Uppsala Multiethnic Papers 41. Uppsala: Uppsala University.
- Kamali, Masoud (1999) Varken familjen eller samhället. En studie av invandrarungdomars attityder till det svenska samhället. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo & Laiho, Kristiina & Sarvimäki, Pirjo & Karjalainen, Pekka & Seppänen, Marjaana (2007) Sosiaalityön käsikirja. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopio: Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34.
- Keskinen, Suvi (2005) Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielelliset käytännöt. Tampere: Tampere University Press.
- Kiili, Johanna (2005) Lasten osallistumisen voimavarat. Tutkimus 6–12-vuotiaiden lasten osallistumisen ehdoista. Jyväskylä: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Koskimies, Silka (1998) Social Work in a Multi-Ethnic Society. A comparative study of social work with minority ethnic groups in England and Finland. Helsinki: Swedish School of Social Science, University of Helsinki. SSKH Meddelanden Nr 51.
- Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampere University Press. Acta Universitatis Tamperensis 1148.
- Kupiainen, Jari (2003) Mikä monikulttuurisuus? Teoksessa Raisa Simola & Kaija Heikkinen (toim.) Monenkirjava rasismi. Joensuu: Joensuu University Press, 244–258.
- Kuronen, Marjo & Granfelt, Riitta & Nyqvist, Leo & Petrelius, Päivi (toim.) (2004) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kvale, Steinar (1996) InterViews. An Introduction to Qualitative Research Interviewing. London: Sage.
- Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1999/19990493> [viitattu 23.5.2006]
- Lastensuojelulaki 5.8.1983/683. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830683>. [viitattu 28.4.2007]

- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2007/20070417> [viitattu 28.4.2007]
- Lastensuojelun kehittämisohjelma 2004–2007. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön esitteitä 2006:13.
- Launikari, Mika & Puukari, Sauli (toim.) (2005) *Multicultural Guidance and Counselling. Theoretical Foundations and Best Practices in Europe*. Institute for Educational Research. University of Jyväskylä. Jyväskylä: Centre for International Mobility CIMO and Institute for Educational Research.
- Lepola, Outi (2000) *Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990-luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Liebkind, Karmela (toim.) (2000) *Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Lum, Doman (1986) *Social Work Practice & People of Color. A Process-Stage Approach*. Monterey: Brooks/Cole Publishing Company
- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie (2003) *Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården*. *Socialvetenskaplig Tidskrift* 10 (2–3), 193–213.
- Lundström, Tommy & Vinnerljung, Bo (2001) *Omhändertagande av barn under 1990-talet*. Teoksessa Szebehely, M. (toim.) *Väljärdstjänster i omvandling. Antologi från Kommittén välfärdsbokslut*. SOU 52.
- Lynch, Eleanor W. & Hanson, Marci J. (1992) *Developing cross-cultural competence. A guide for working with young children and their families*. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing Co.
- Matinheikki-Kokko, Kaija (1992) *Pakolaiset kunnassa: kenen ehdoilla?* Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus, Raportteja 69.
- Matinheikki-Kokko, Kaija (1997) *Challenges of Working in a Cross-Cultural Environment. Principles and Practice of Refugee Settlement in Finland*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Matinheikki-Kokko, Kaija & Nissilä, Pia (2001) *Monikulttuurisuusbibliografia 1980–2000*. <http://www.jyu.fi/mclinic/pdf/bib.pdf> [viitattu 10.6.2007]
- McPhatter, Anna R. (1997) *Cultural Competence in Child Welfare: What is it? How do we achieve it? What happens without it?* *Child Welfare* 76 (1), <http://web18.epnet.com/>. [viitattu 19.11.2004]
- Mederos, Fernando & Woldegiorgis, Isa (2003) *Beyond Cultural Competence: What Child Protection Managers Need to Know and Do*. *Child Welfare* LXXXII (2), 125–142.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2006) *Socialvetenskapliga utgångspunkter*. Teoksessa Anna Meeuwisse & Sune Sunesson & Hans Swärd (toim.) *Socialt Arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur, 25–74.
- Mikkola, Matti (2004) *Lastensuojelu ja eurooppalaiset ihmisoikeudet*. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saario & Anne Hujala (toim.) *Lastensuojelu tänään*. Helsinki: Tammi, 61–76.
- Miles, Robert (1989) *Racism*. London: Routledge.

- Moallin, Mohamed (2005) Islam ja perhe. Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin. Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu, 96–106.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, SoPhi 27.
- Muuttoliikkeet ja etniset suhteet Suomessa 1999 – 2004. Tutkimukset ja tilastot (2004). Helsinki: Työministeriö. Työhallinnon julkaisu 343 http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisu/07_julkaisu/thj343.pdf [viitattu 23.5.2006]
- Mäki, Helmi (2006) Hyvä kysymys. Sosiaalityöntekijän asiakaskohtaisen työn sisältöä etsimässä 1960-luvulla, Mirja Satka (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mötet med svensk socialtjänst och sjukvård. En antropologisk studie (1999). Stockholm: Socialstyrelsen, Invandrarprojektet.
- Nagy, Géza & Falk, Diane (2000) Dilemmas in international and cross-cultural social work education. *International Social Work* 43 (1), 49–60.
- Nyqvist, Leo (2001) Väkivaltainen parisuhde, asiakuus ja muutos. Prosessinarviointi parisuhdeväkivallasta ja turvakotien selviytymistä tukevasta asiakastyöstä. Turun yliopisto. Sosiaalipoliittikan laitos. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 28.
- Oranen, Mikko (1997) "Semmonen pikkunen huoli". Diskurssianalyttinen tutkimus lastensuojelun arviointikeskusteluista. *Janus* 1, 3–25.
- Oranen, Mikko (2007) Mitä mieltä!/? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankkeen raportti. <http://www.sosiaaliportti.fi> [viitattu 1.12.2007]
- Paananen, Seppo (toim.) (2005) Maahanmuuttajien elämää Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus.
- Paniagua, Freddy A. (1994) *Assessing and Treating Culturally Diverse Clients. A Practical Guide*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Payne, Malcolm (2005) *Modern Social Work Theory*. 3. painos. London: Macmillan.
- Payne, Malcolm (1999) *Social Construction in Social Work and Social Action*. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Constructing Social Work Practices*. Aldershot: Ashgate, 25–65.
- Pedersen, Paul B. & Draguns, Juris G. & Lonner, Walter J. & Trimble, Joseph E. (toim.) (1989) *Counseling Across Cultures*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Pentikäinen, Marja (2005) Loputon matka. Vietnamlaisien ja somalialaisten kertomuksia pakolaisuudesta. Helsinki: Työministeriö, Työpoliittinen tutkimus 274.
- Perhoniemi, Riku & Jasinskaja-Lahti, Inga (2006) Maahanmuuttajien kotoutuminen pääkaupunkiseudulla. Seurantatutkimus vuosilta 1997–2004. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia 2.
- Peräkylä, Anssi (1990) Kuoleman monet kasvot. Identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Vastapaino: Tampere.
- Petrelus, Päivi (2005) Sukupuoli ja subjektius sosiaalityössä. Tulkintoja naistyöntekijöiden muistoista. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 266.
- Pitkänen, Pirkko & Kouki, Satu (1999) Vieraiden kulttuurien kohtaaminen viranomaistyössä. Helsinki: Edita.

- Pitkänen, Pirkko (2006) *Etninen ja kulttuurinen monimuotoisuus viranomaistyössä*. Helsinki: Edita.
- Pohjanpää, Kirsti & Paananen, Seppo & Nieminen, Mauri (2003) *Maahanmuuttajien elinolot. Venäläisten, virolaisten, somalialaisten ja vietnamilaisten elämää Suomessa 2002*. Helsinki: Tilastokeskus, Elinolot 1.
- Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1989) *Discourse and social psychology*. London: Sage.
- Psykisk hälsa hos flykting- och invandrabarn. En litteraturöversikt (2000) Stockholm: Socialstyrelsen.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Lapsuuden yhteiskunnallistuminen ja lastensuojelun kehitys Suomessa. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen (toim.) *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 7–266.
- Puroila, Anna-Maija (2002) Erving Goffmanin kehysanalyysi sosiaalisen todellisuuden jäsentäjänä. Rovaniemi: Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja, B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 41.
- Puuronen, Vesa (toim.) (2001). *Valkoisen vallan lähettiläät. Rasismien arki ja arjen rasismi*. Tampere: Vastapaino.
- Puuronen, Vesa (2003) *Arkipäivän rasismi Suomessa*. Teoksessa Raisa Simola & Kaija Heikkinen (toim.) *Monenkirjava rasismi*. Joensuu: Joensuu University Press, 193–210.
- Päivärinne, Sirkku (1997) "Jos olisi työtä ja toimeentulo" – maahanmuuttajat ja sosiaalityö. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" *Sosiaalityö 1990-luvulla*. Helsinki: Stakes Raportteja 213, 209–221.
- Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (1995) Lasten pahoinpitely lastensuojelussa – ollako vai eikö olla? Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat – konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Pösö, Tarja (1996) Lastensuojelun kaksi maailmaa: englantilaisen ja suomalaisen järjestelmän vertailua. *Janus* 4 (2), 169–178.
- Pösö, Tarja (1997) Lastensuojelu – uudet teemat, vanhat kysymykset. Teoksessa Riitta Viialainen & Maisa Maaniittu (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" *Sosiaalityö 1990-luvulla*. Helsinki: Stakes Raportteja 213, 145–159.
- Pösö, Tarja (2004) Erontekojen ristiriitainen välttämättömyys, esimerkkinä lastensuojelu. Teoksessa Johanna Kiili & Kati Närhi (toim.) *Tutkiva sosiaalityö*. *Talentia-lehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura*, 18–20.
- Pösö, Tarja (2005a) Ilkeät ongelmat, hyvät käytännöt. *FinSoc. Sosiaalialan menetelmien arviointi* (2), 4–6.
- Pösö, Tarja (2005b) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Raitakari, Suvi (2004) Nuoren elämänhallinta: toivottua arkea ohjeistamalla? Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 56–73.

- Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista – vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa. Tampere: Tampere University Press. Acta Universitatis Tamperensis 1183.
- Rastas, Anna (2005a) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteissa. Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 78–102.
- Rastas, Anna (2005b) Rasismi. Teoksessa Anna Rastas & Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta. Tampere: Vastapaino, 69–116.
- Rastas, Anna (2007) Rasismi lasten ja nuorten arjessa. Transnationaalit juuret ja monikulttuuristuva Suomi. Tampere: Tampere University Press, Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 78.
- Raunio, Kyösti (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Reinikainen, Sarianna (2007) Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Helsinki: Stakes, Raportteja 7.
- Rex, John (1996) Ethnic Minorities in the Theory of Multiculturalism and Political Integration. London, New York: Macmillan Press
- Ridley, Charles R. (1989) Racism in Counseling as an Adversive Behavioral Process. Teoksessa Paul B. Pedersen & Juris G. Draguns & Walter J. Lonner & Joseph E. Trimble (toim.) Counseling across Cultures. Third Edition. Honolulu: University of Hawaii Press, 55–77.
- Robinson, Lena (2000) Racial Identity Attitudes and Self-Esteem of Black Adolescents in Residential Care: An Exploratory Study. The British Journal of Social Work 30 (1), 3–24.
- Robinson, Lena (2001) A Conceptual Framework for Social Work Practice with Black Children and Adolescents in the United Kingdom, Journal of Social Work 1 (2), 165–185.
- Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: SoPhi.
- Räty, Minttu (2002) Maahanmuuttaja asiakkaana. Tampere: Tammi.
- Räty, Tapio (2007) Uusi lastensuojelulaki. Helsinki: Edita.
- Satka, Mirja (1995) Making Social Citizenship. Conceptual Practices from the Finnish Poor Law to Professional Social Work. Jyväskylä: SoPhi.
- Sernhede, Ove (2000) Föreställda gemenskaper och nya etniciteter. Nordisk Socialt Arbeid 20 (1), 2–11.
- Silverman, David (1993) Interpreting Qualitative Data. Methods for Analysing Talk, Text and Interaction. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Skytte, Marianne (1997) Etniske minoritetsfamilier og socialt arbejde. København: Hans Reitzels Forlag.
- Skytte, Marianne & Montesino, Norma (2006) Kulturella perspektiv inom socialt arbete. Teoksessa Anna Meeuwisse & Sune Sunesson & Hans Swärd (toim.) Socialt Arbete. En grundbok. Stockholm: Natur och Kultur, 285–299.
- Sosiaalialan kehittämishanke 2004–2007. www.sosiaalihanke.fi [viitattu 28.4.2007]
- Soydan, Haluk (toim.) (1984) Socialt arbete och invandrare. Stockholm: Liber Förlag.
- Soydan, Haluk (1995) Försäkringskassan och invandrarna. Lund: Bokbox Förlag.

- Soydan, Haluk & Jergeby, Ulla & Olsson, Erik & Harms-Ringdahl, Mari (1999) *Socialt arbete med etniska minoriteter. En litteraturoversikt. Centrum för utvärdering av socialt arbete.* Stockholm: Liber.
- Stanfield II, John H. & Dennis, Rutledge M. (toim.) (1993) *Race and Ethnicity in Research Methods.* Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.
- Stanfield II, John H. (1993a) *Epistemological Considerations.* Teoksessa John H. Stanfield II & Rutledge M. Dennis (toim.) *Race and Ethnicity in Research Methods.* Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 16–35.
- Stanfield II, John H. (1993b) *Methodological Reflections. An Introduction.* Teoksessa John H. Stanfield II & Rutledge M. Dennis (toim.) *Race and Ethnicity in Research Methods.* Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 3–15.
- Stenson, Kevin (1994) *The Social Work Interview as Government, the Dialectic between Orality and Literacy.* Teoksessa Sakari Hänninen (toim.) *Silence, Discourse and Deprivation.* Helsinki: Stakes, Research Reports 43, 28–49.
- Suoninen, Eero (1999a) *Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen.* Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina.* Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Suoninen, Eero (1999b) *Vuorovaikutuksen mikromaiseman analysoiminen.* Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä. Vuorovaikutus, toimijuus ja kulttuuri empiirisen tutkimuksen haasteina.* Tampere: Vastapaino, 101–125.
- Suurpää, Leena (2002) *Erilaisuuden hierarkiat. Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista.* Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Swim, Janet K. & Stangor, Charles (toim.) (1998) *Prejudice. The Target's Perspective.* San Diego: Academic Press.
- Söderling, Ismo (1992) *Pakolaisuus ja sosiaalityö.* Teoksessa Ismo Söderling & Katja Forssén & Heikki Suhonen (toim.) *Sosiaalityö taitekohdassa? Sosiaalityön seminaarissa Turussa 6.–7.10.1992 pidetyt esitelmät.* Turku: Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 1, 59–72.
- Söderling, Ismo & Aalto, Anu-Riikka & Kivistö, Jaana (toim.) (1995) *Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8.–9.10.1994 pidetyn seminaarin "Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi" loppuraportti.* Turku: Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6.
- Söderling, Ismo (2005) *Suomen väestökysymys ja maahanmuutto.* Teoksessa Anne Alitolppa-Niitamo & Ismo Söderling & Stina Fågel (toim.) *Olemme muuttaneet. Näkökulmia maahanmuuttoon, perheiden kotoutumiseen ja ammatillisen työn käytäntöihin.* Helsinki: Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos ja Kotipuu, 13–23.
- Taylor, Stephanie (2001) *Locating and Conducting Discourse Analytic Research.* Teoksessa Margareth Wetherell & Stephanie Taylor & Simeon J. Yates, *Discourse as Data. A Guide for Analysis.* London: Sage Publications Ltd, 5–48.
- Thoburn, June & Chand, Ashok & Procter, Joanne (2005) *Child Welfare Services for Minority Ethnic Families. The Research Reviewed.* London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Thomas, Nigel (2002) *Children, family and the state. Decision-making and child participation.* Bristol: Policy Press.

- Tilastokeskus (2007a) www.tilastokeskus.fi Etusivu > Tietoa tilastoista > Käsitteet ja määritelmät > Maahan- ja maastamuutto. [viitattu 12.10.2007]
- Tilastokeskus (2007b) www.tilastokeskus.fi Etusivu > Tilastot > Tilastotietokannat > Tietokanta:PX-Web Statfin > Väestö/Väestörakenne > Muuttujat ja luokat. [viitattu 12.10.2007]
- Tilastokeskus (2007c) www.tilastokeskus.fi Etusivu > Tilastot > Tilastot aiheittain > Väestö > Väestörakenne > 2006 > Suomen väestö 2006. [viitattu 12.10.2007]
- Tilastokeskus (2007d) www.tilastokeskus.fi Etusivu > Tilastot > Tilastot aiheittain > Väestö > Väestörakenne > 2006 > Ulkomaan kansalaisten määrä vuodesta 1980. [viitattu 12.10.2007]
- Turtiainen, Kati (2004) Maahanmuuttajat sosiaalityön asiakkaina – samanlaista vai erityistä? Tutkiva sosiaalityö –liite. Johanna Kiili & Kati Närhi (toim.) Talentia-lehti/Sosiaalityön tutkimuksen seura, 15–17.
- Työministeriö (2007) www.mol.fi > Etusivu > Maahanmuutto > Maahanmuuttotilastot > Maahanmuuttajien työllisyys.
- Törrönen, Maritta (1999) Lapsen arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa. Helsinki: Helsinki University Press.
- Ulkomaalaisten elämää Helsingissä (2000) Tilastoja 22. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.
- Ulkomaalaisvirasto (2007a) www.uvi.fi Etusivu > Sanasto [viitattu 12.10.2007]
1.1.2008 alkaen www.migri.fi
- Ulkomaalaisvirasto (2007b) www.uvi.fi Etusivu > Tilastot [viitattu 12.10.2007]
1.1.2008 alkaen www.migri.fi
- Valtonen, Kathleen (1997) *The Societal Participation of Refugees and Immigrants. Case Studies in Finland, Canada and Trinidad*. Turku: Institute of Migration, Migration Studies C 12.
- Valtonen, Kathleen (1999) Pakolaisten kotoutuminen Suomeen 1990-luvulla. Työhallinnon julkaisu nro 228. Helsinki: Työministeriö.
- Van Dijk, Teun A. (1993) *Analyzing Racism Through Discourse Analysis*. Teoksessa John H. Stanfield II & Rutledge M. Dennis (toim.) *Race and Ethnicity in Research Methods*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 92–134.
- Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1992) *Mapping the Language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. London: Harvester Wheatsheaf.
- Wetherell, Margaret & Taylor, Stephanie & Yates, Simeon J. (2001) *Discourse as Data. A Guide for Analysis*. London: Sage Publications Ltd.
- Williams, Charlotte & Soydan, Haluk & Johnson, Mark R. D. (eds.) (1998) *Social Work and Minorities. European Perspectives*. London and New York: Routledge.
- Williams, Charlotte & Soydan, Haluk (2005) When and How Does Ethnicity Matter? A Cross-National Study of Social Work Responses to Ethnicity in Child Protection Cases. *British Journal of Social Work* 35, 901–920.
- Young, Jock (1999) *The Exclusive Society. Social Exclusion, Crime and Difference in Late Modernity*. London: Sage Publications.
- Yhdenvertaisuuslaki 20.1.2004/21
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040021> [viitattu 12.10.2007]

LIITTEET

Liite 1: TIEDOTE

HYVÄT LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖNTEKIJÄT!

Teen tutkimusta, jonka aiheena on maahanmuuttaja-asiakkaiden kanssa tehtävä lastensuojelun sosiaalityö. Maahanmuuttajista on tutkimukseen valittu vietnamilaiset, somalialaiset ja venäläiset lastensuojelun asiakkaat. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitkä asiat tai tapahtumat lastensuojelun asiakastapaamisissa ovat merkittäviä toisaalta asiakkaiden ja toisaalta sosiaalityöntekijöiden näkemyksen mukaan. Tarkoituksena on saada sekä sosiaalityöntekijöiden että asiakkaiden ääni kuuluviin. Pyrkimyksenä on tuottaa hyödyllistä tietoa käytännön sosiaalityön tarpeisiin.

Tarkoitukseni on kerätä tutkimusaineistoa sosiaalitoimistoissa havainnoimalla asiakastilanteita ja haastatteleamalla sosiaalityöntekijöitä sekä asiakkaita. Osa aineistosta kerätään toisessa kaupungissa. Tutkimukseen tarvitaan noin 10 asiakastapausta. Pyydänkin nyt apuun näiden tutkimustilanteiden järjestämisessä.

Toivoisin, että sosiaalityöntekijät kävisivät läpi asiakaskuntaansa ja kysyisivät alustavasti em. etnisiä ryhmiä edustavilta lastensuojelun asiakkailtaan (siis vietnamilaiset, somalialaiset ja venäläiset), suostuvatko nämä osallistumaan tutkimukseeni. Selostan tässä lyhyesti, miten olen aikonut tutkimuksen toteuttaa.

Havainnointi tapahtuu seuraavasti: Seuraan sosiaalityöntekijän ja asiakkaan/asiakasperheen tapaamista istumalla samassa huoneessa. Samanaikaisesti nauhoitan tapaamisen ääninauhalle. Tapaamisen jälkeen tarkoitukseni on haastatella sekä asiakasta/asiakasperhettä että sosiaalityöntekijää. **Haastattelu** voi tapahtua heti tapaamisen jälkeen, myöhemmin samana päivänä tai seuraavana päivänä riippuen siitä, miten aikoja saadaan sopimaan. Toivoisin, että voisin haastatella ainakin asiakkaat heti tapaamisen jälkeen, jolloin voisin käyttää samaa tulkkiä, joka on ollut mukana myös sosiaalityöntekijän ja asiakkaan tapaamisessa. Jos haastattelussa tarvitaan tulkki, aikaa tarvitaan noin kaksi tuntia. Jos tulkkiä ei tarvita, asiakkaan haastattelu kestää noin tunnin. Jos asiakkaana on useampi perheenjäsen, voin tehdä ryhmähaastattelun, joka vie luonnollisesti enemmän aikaa. Sosiaalityöntekijöiden aikaa haastattelu vie noin ½–1 tuntia.

Tutkimusraportissa ei luonnollisesti tule esiin, mistä sosiaalitoimistosta ja mistä sosiaalityöntekijästä tai asiakkaasta milloinkin on kysymys. Havainnointi- ja haastatteluaineistot käsitellään luottamuksellisesti ja nimettöminä.

Kun olen yhteyshenkilön välityksellä saanut tietoa sosiaalityöntekijöistä, joilla on tutkimukseen sopivia asiakastapauksia, otan teihin yhteyttä, jotta voimme sopia järjestelyistä tarkemmin. Jos teillä on kysyttävää tutkimukseeni liittyen, voitte ottaa minuun yhteyttä. Halutessanne voin tulla myös sosiaalitoimistoihinne kertomaan tutkimuksestani tarkemmin. Varmimmin olen tavoitettavissa sähköpostitse tai matkapuhelinnumerosta, johon voi jättää myös soittopyynnön.

Ystävällisin terveisin ja yhteistyötä toivoen,

Merja Anis tutkija/sosiaalityöntekijä
 Sosiaalipolitiikan laitos
 20014 Turun yliopisto
 e-mail: merani@utu.fi

Liite 2: HAASTATTELURUNKO

HAASTATTELUN ALKU

Tämä haastattelu tehdään vain tutkimustani varten. Tutkimuksen tarkoituksena on kehittää sosiaalitoimiston työtapoja erityisesti maahanmuuttajien kanssa. Tutkimuksessa on mukana somalialais-, vietnamilais-, venäläis- ja virolaistaustaisia asiakkaita. Sinun tai perheesi, tämän toimiston tai työntekijöiden nimiä ei tule esiin. Tiedot pidetään salaisina. Voit puhua luottamuksellisesti.

HAASTATTELUTEEMAT

Aikuisille (työntekijät ja asiakkaat):

Asiakasperheen taustatiedot

Tapaamisen tarkoitus

Työskentelyn tavoitteet

Aloitteen tekijä ja asiakkuuden alkaminen

Tärkeät asiat tässä istunnossa

Tärkeät asiat aikaisemmissa istunnoissa ja työprosessissa

Arvio tästä istunnosta

Arvio aikaisemmista istunnoista

Puhumatta / käsittelemättä jääneet asiat

Kulttuurin merkitys

Muut asiat

Lapsille:

Perhe

Tapaamisen tarkoitus ja tavoitteet

Aloitteen tekijä ja asiakkuuden alkaminen

Tärkeät asiat tässä istunnossa

Tärkeät asiat aikaisemmissa tapaamisissa

Arvio tästä istunnosta

Arvio aikaisemmista istunnoista

Puhumatta / käsittelemättä jääneet asiat

Koulukokemukset

Kaverikokemukset

Kaikille asiakkaille lisäksi:

Suhde sosiaalityöntekijään

Toiveet sosiaalityöntekijältä

Rasismikokemukset

Sosiaalityöntekijöille lisäksi:

Suhde asiakasperheeseen

Rasismien ilmeneminen työssä

Maahanmuuttajatyön erityisyys

Sosiaalityöntekijän työkokemus, pätevyys ja koulutus